

A 5804.

FR. PUUSEPP

Tartu õpetajateseminari õpetaja

KEELELISI HARJUTUSI

õigekirja õppimiseks

5.—6. ÕPPEAASTA

7. muutmatu trükk

K./Ü. „LOODUS“, Tartus

1928

A-5804.

ARM^A

A 5804.

2/71468

11/10

A-5804

Keelelisi harjutusi

õigekirja õppimiseks

lausetena ja seotud tükkidena
koolidele

III jagu

5.—6. õppeaasta

7. muutmatu trükk

FR. PUUSEPP

Tartu õpetajateseminari
õpetaja

11440

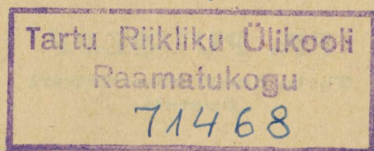
K.Ü. „LOODUS“, Tartus
1928

K./Ü. „Looduse“ keeleline korrektor Tartu ülikooli eesti keele
lektor J. V. Veski.

A_5804.

2

ARHIIVKOGU

Viienda trüki eessõna.

„Keelelisi harjutusi“ õigekirja õppimiseks 3.—6. õppeaastale, millele osaks sai soe arvustus (v. „Kasvatus“ 1923. a. nr. 9—10 ja „Eesti Kirjandus“ 1924. a. nr. 7), ei ole siiski leidnud teed neisse koolidesse, kus emakeele õpetajad ei leia võimaliku olevat õpilasi „keeleliste lõksudega“ ja kuivade lausetega „piinata“. Käesolevas trükis pakutakse lastele „kibeda“ toidu kõryal ka „magusat“, s. o. huvitavaid seotud tükke ja luuletusi; seepärast ongi raamat paisunud nii suureks, et „Keelelisi harjutusi“ 3.—4. õppeaastale II jaona, aga 5.—6. õppeaastale III jaona ilmub. Omaette ilmub ka „Keelelisi ja kirjaseadmise harjutusi“ piltidega 1.—2. õppeaastale. Kahjuks ilmuvad kirjaseadmise harjutused seekord ainult raamatu I jaos, s. o. 1.—2. õppeaastale. Mis puutub kirjaseadmise harjutustesse 3.—6. õppeaastale, siis nõuab see ülesanne veel vaevarikast tööd.

Käesolevais keelelisis harjutusis on käidud Eesti Kirjanduse Seltsi poolt toimetatud Õigekeelsuse-sõnaraamatu II trüki järele.

Keele ühtlustamise ja käsikirja korrigeerimise eest ütlen südamliku tänu lektor J. V. Veskile. Tehnilise korrektuuri eest suurim tänu prl. M. Bekker'ile. Ühtlasi tänan ametikaaslast, kes mulle mu raamatu kohta soove ja arvustusi saatnud.

Fr. Puusepp.

Tartus, 25. augustil 1925. a.

Seitsmenda trüki eessõna.

„Keelelisi harjutusi“ 5.—6. õppeaastale leidis lahke vastuvõtu algkoolide vanemais klasses, seepärast ongi seletatav uue trüki ilmumine muutmatul kujul.

Austatud emakeele õpetajaid palun väga saata mulle arvustusi ja soove käesoleva raamatu kohta aadressil:

Tartu õpetajateseminar.

Fr. Puusepp.

Tartus, 1. augustil 1928. a.

Sisustik.

I. Sõna-, hääliku- ja muutmisharjutusi.

Harj. nr.		Lk.
1.	Isikud, isikut, heledad, heledat j. n. e.	11
2.	Paar sammukest rändamise teed (ains. osast.). Fr. R. Kreutzwald	12
3.	Ühinevad, ühinevat, raugavad, raugevat j. n. e.	13
4.	Sõnajala õis (silbitamine). M. J. Eisen	14
5.	Otsekohe (silbitamine). Ansomardi	15
6.	Puuduma, puutama, loodus, lootus j. n. e.	15
7.	Joone asemele kirjutada dus või tus	16
8.	Saav ja seesütlev kääne	17
9.	Häälded, häälte, keeled, keelte j. n. e.	18
10.	Sõbralikus, sõbraliikkus, sõbraliikust, sõbraliikkust j. n. e.	19
11.	Omadussõnades ja nimisõnades k või kk	19
12.	Ainsuse osastava lõpul t , mitmuse tunnus de (II lisa)	20
13.	" " " " " " " "	21
14.	" " " " " " " "	22
15.	Omastava kuju (III lisa)	22
16.	" " " " " " " "	23
17.	" " " " " " " "	24
18.	Mitmuse tunnus de või te	24
19.	" " " " " " " "	25
20.	" " " " " " " "	26
21.	Kiige all (mitmuse tunnus). E. Aspe	27
22.	Mitmuse osastavas lühike lõpp u	29
23.	" " " " " " " "	30
24.	" " " " " " " "	31
25.	" " " " " " " " sid ja si	32
26.	Sõnaharjutus: mitmuse osastav	33
27.	Lauseharjutus: " "	33
28.	" " " " " " " "	34
29.	Pöör sõna I põhivorm (sõnaharjutus)	35
30.	" II " " " " " "	36
31.	" III ja IV põhivorm (sõnaharjutus)	37
32.	" I põhivorm (lauseharjutus)	38
33.	" I " " " " " "	38
34.	" I " " " " " "	40
35.	" II " " " " " "	40
36.	" II " " " " " "	41
37.	" III " " " " " " "	42
38.	" III " " " " " " "	43
39.	Pöör sõna IV põhivorm (lauseharjutus)	44
40.	" raskemad vormid (sõnaharjutus)	44
41.	" " " " " " " "	45
42.	" neli põhivormi (sõnaharjutus)	46
43.	Eitava tehtaviku olevik ja määrosastav	47
44.	Tähendada, tähendata, kirjutada, kirjutata j. n. e.	48
45.	Teenida, teenita, magada, magata j. n. e.	49

Harj. nr.		Llk.
46.	Tehtaviku lõpp tud ja dud ; käskiva kõneviisi lõpp ku ja gu	50
47.	" " tud või dud	51
48.	" " ti või di	52
49.	Lihavõtte-tuled (tehtaviku lõpp ti või di) M. J. Eisen	53
50.	Tehtaviku lõpp takse või dakse	53
51.	Nopivad, noppivad , tukuvad , tukkuvad j. n. e.	54
52.	Nopivad, noppivad , noppivat j. n. e.	55
53.	" " " "	56
54.	Tingiva kõneviisi lõpp taks ja daks	57
55.	Korraldata taks , korraldata takse j. n. e.	58
56.	Tarvitagu, tarvitagu j. n. e.	59
57.	" " " "	59
58.	Refleksiivsed pöörsõnad "	60
59.	Haavatu, surnu, haavatud sõdur, surnud inimene (käänamine)	61
60.	Surnud, surnut j. n. e.	62
61.	Rahutu, armetu, piiritu j. n. e.	63
62.	Jalutud, jalutut j. n. e.	64
63.	Liitsõnad	65
64.	Ehk ja või .	66
65.	Võõrsõnad	67
66.	" " " "	68

II. Kirjavahemärke.

67.	Panna lause lõpule punkt , küsimärk või hüüumärk .	70
68.	Koma enne et , siis , aga , kuid , vaid	71
69.	Panna koma enne et , siis , aga , kuid , vaid	72
70.	Koma puudub enne aga	73
71.	Vanasõnu ilmadest (koma)	73
72.	Enne kui ja nagu puudub koma	74
73.	Kui ees on koma, kui ees ei ole komat	75
74.	Üte	75
75.	Üte lahutada komaga või komadega	76
76.	Vanamehe laul enne surma (üte). Fr. R. Fählmann	76
77.	Kiillaused, vahesõnad, lisandid	77
78.	Päälause ja kõrvallause	78
79.	Panna igas lauses üks koma	79
80.	Mõistatused (koma ja küsimärk)	79
81.	Panna igas lauses kaks komat (päälause ja kõrvallause)	80
82.	Kaks komat igas lauses (segaharjutus).	81
83.	K o l m " " " "	82
84.	N e l i " " " "	83
85.	K u u s komat igas lauses (segaharjutus)	84
86.	K o m a	85
87.	K o m a	85
88.	K o m a	86
89.	Laul kodumaale (koma). H. Visnapuu	87
90.	Õpikäigud (koma). J. Rumma	88
91.	Lausete koondamine	88

Harj. nr.		Lk.
92.	Koma ja ees	89
93.	Koma ja ja ning ees	90
94.	Otseses kõnes koolon ja jutumärgid või ainult jutumärgid	91
95.	Jaaniussikesed (jutumärgid). J. Tilk	92
96.	Aega küll (jutumärgid)! O. H. Münther	92
97.	Jõudu katsumas (jutumärgid). M. J. Eisen	93
98.	Karukütt (jutumärgid). A. Reinwald	94
99.	Panna jutumärgid	95
100.	Jutumärgid sõnade rõhutamisel	96
101.	Panna jutumärgid sõnade rõhutamisel	97
102.	Koolon ehk kaksikpunkt	97
103.	Kuld (koolon). K. E. Sööt	98
104.	Hiline kojutulek (koolon). A. Kivi	99
105.	Panna koolon ehk kaksikpunkt	100
106.	Semikoolon	101
107.	Ülevaade Eesti Kirjanduse Seltsi kirjanduslikust tegevusest (semikoolon)	102
108.	Sügisepilt maal (semikoolon). E. Peterson	103
109.	Panna punkt koma ehk semikoolon	104
110.	Päikesele (kirjavahemärgid). M. Veske.	106
111.	Sulud	107
112.	Valitud rahvalaulud. (sulud). A. Saareste.	108
113.	Mõttekriips	109
114.	Äike (kirjavahemärgid) G. Suits	110
115.	Panna mõttekriipsud	111
116.	Sidekriips	111
117.	Punkt lause keskel	112
118.	Panna punkt lause keskel	113
119.	Mõttepunktid	114
120.	Varjutagused (mõttepunktid). Juh. Liiv	114
121.	Millal kirjutatakse „w“ (kirjavahemärgid)	115
122.	Kirjavahemärkide vägi	116
123.	Õhtu kodutalus (kirjavahemärgid). E. Enno	117
124.	Rehepeks teopõlves (kirjavahemärgid). E. Wilde	118
125.	Kask (märgid). M. Kampmann	119
126.	Jõulu ajal (märgid) R. Roht	120
127.	Punasoo Mari (märgid). Juh. Liiv	121
128.	Meri (märgid). Fr. Tuglas	122
129.	Fr. R. Kreutzwald (märgid). V. Grünthal-Ridala	124
130.	Sokrates (märgid). J. Bergmann	125
131.	Saaremaa (märgid). Aino Kallas	125
132.	Nõmmelill (märgid). Anna Haava	126
133.	Maateaduse kasvatustlik ja hariduslik väärtus (märgid). J. Rumma	127
134.	Räpsi-Rein (märgid). Juh. Liiv	128
135.	Ustav Ülo (märgid). J. Bergmann	129
136.	Kägu (panna märgid)	131
137.	Mis sa sirised, sirgukene? (panna märgid). Rahvalaul	132
138.	Konn ja härg (panna märgid)	133

Harj. nr.		Lk.
139.	Vaesus (panna märgid). L. Ploompuu	133
140.	Pillamine (panna märgid). „Rahva lootus“	134

III. Kordusharjutusi.

141.	Nooruse unenägu. G. Suits	135
142.	Kevade ootel. J. Oengo	135
143.	Kevadetunne. V. Ridala	136
144.	Suvele. A. Alver	137
145.	Suvehommik. Juh. Liiv	137
146.	Suvi. J. Oengo	139
147.	Kägu kukub kuuse otsas. Rahvalaul	140
148.	Suvine õhtu. Fr. Tuglas	140
149.	Üks on minul püham koda. Anna Haava	141
150.	Kodu (katkend). J. Lattik	142
151.	Väljaotsa saun. E. Wilde	143
152.	Tagaõues. O. Luts	144
153.	Küla Nina rannal. J. Mändmets	145
154.	Murakad kutsuvad. M. Raud	145
155.	Heina-aeg. E. Enno	146
156.	Meie kask (katkend). M. Martna	147
157.	Tuulele. Rahvalaul	148
158.	Karksi looduse ilu. A. Kitzberg	149
159.	Unenägu. A. Piirikivi	150
160.	Emajõgi. Aino Kallas	151
161.	„Vanemuise“ teatri saal. A. Kitzberg	152
162.	Eesti Rahva Muuseumi avamise puhul. M. J. Eisen	153
163.	Hääst kirjandusest (katkend).	154
164.	C. R. Jakobson (katkend). M. J. Eisen	155
165.	Julius Kuperjanov (katkend). R. Roht	156
166.	Mihkel Veske (katkend). J. Bergmann	157
167.	Lydia Koidula (katkend). G. Suits	157
168.	Kriitika I (katkend). Fr. Tuglas	158
169.	Meri. Juh. Liiv	160
170.	Noor-Eesti (katkend). Aino Kallas. Tõlkinud Fr. Tuglas	160
171.	Arkamisaegne eesti ühiskond (katkend). J. Kärner	161
172.	Asumine. Jaan Lõo	162
173.	Olge tervitatud (katkend)! Jaan Tõnisson	163
174.	Jaan Tõnissoni tervitussõnad Soome presidendi poole (katkend)	164
175.	Pääjooeni Soome kirjandusest (katkend).	165
176.	Soome-Eesti kultuurilised ühispüüded (katkend). E. N. Setälä.	166
177.	Soome ja Eesti (katkend). Aug. Anni	167
178.	Noored sepad. G. Suits	168

Lisad.

I.	B, d, g võõrsõnade alul	169
II.	Ainsuse osastava lõpul t , mitmuse tunnus de	172
III.	Ainsuse omastava kuju	174
IV.	H -ga algavad sõnad	180
V.	H -ga ja h -ta kirjutatavate sõnade tähendus	182

1. Sõna-, hääliku- ja muutmisharjutusi.

1. Kirjutage alljärgnevad laused ära ja seletage, millal kirjutame; isikud, isikut, heledad, heledat j. n. e.?

Soovida tuleb, et lapse isikut, tema algatusvõimet ei unustataks (F. V. Mikkelsaar). Kes meie rahva minevikku teravamini tähele paneb, see leiab Eesti taevas mõnd heledat tähte, mille sära küll mitte kogu maailma ei täida, siiski aga imevalgusega eesti rahva vaimupimeduse sisse on langenud, kõva talvejääd sulatanud ja kaunist kevadet kosuma sigitanud (V. Reiman). Võib aga olla, olid need tummad neitsid, vaikuse preestrid, tühjuse teenijad, kollase täiskuu kummardajad (Fr. Tuglas). Käisid hooti vihmasajud, raputas valget rahet (K. Rumor). Eesti-keelne kirjandus on enam kui kolmsada aastat vana (Fr. Tuglas). Õues kuulatakse hääli, pumba rütmilist kolinat ja vee pladinat (M. Metsanurk). Aastad ep ole vennak-sed. Meie poisid olid julged kui kotkad ning tugevad kui karud. Need langenud pingid ootavad juba paar aastat parandajat. Siis tundsin ma kuuma värinat üle selja ja põskede jooksvat. Katkirebitud raamatud haavavad ilutunnet. Mõnus on kuulata mere võimsat hingamist! Ta pääd katsid linavalged juuksesalgad kui vahukobarad, mis pärast elutormi rannale aetud (A. Paabo). Võimsa hooga keerutas tuul meile sõredat lund näkku.

2. Kirjutage alljärgnev katkend ära ja tõmmake ainsuse osastavale käändele joon alla!

Paar sammukest rändamise teed.

(Katkend.)

Seitsme-aastaselt Maril oli lugemine selge nagu vesi, ja nüüd ei andnud ta enam isale mahti, kuni talle kirjutamistähtede jälgi juhatati. Et sääljuures sukavarras ja nõel näpu vahel ei võõrdunud, selle eest kandis ema muret. Ettekantud sukaviklid ja muud näputööd kahanesid väikeste sõrmede kiirusel, ja Maril oli ikka veel enne viideviku aega kassi- ja koerasõbrakesi vaatamas ja nendega mängimas käia. Aga kaheksandal aastal, kui leetritõbi Ehanurme külas laialt liikus, langes ka Marike leetrite kätte ja oli pärast leetreid väga võimetu ning viis nädalat haige. Liisu ei saanud mitmel nädalal riidest lahti, aga ka Rein istus mitu ööd valvates lapsukese süngi ees. Ühel ööl näis igapidi lugu, nagu oleks minekutund praegu käes. Vanemad seisid, käed ristis ja silmad pisarais, süngi ümber, ja lapsukesel ei nähtud enam veresoone tuikamist ega hinge-auru suust — keha oli külm nagu surnul. Säält tõmbas surmaingel oma käe lapsukese päält tagasi: hingamine tõusis ja veri hakkas soontes jooksuma; ta jäi nagu raskesse unne magama, mis kaks ööd ning päeva kestis; siis vast avas ta silmad ja maigutas suud, kui juua ihaldas. Enam kui pool aastat läks aega, enne kui tõvest kurnatud lapsuke hakkas toibuma. Kena, õitsva lillekese kasv oli nüüd

murtud; ta vaim kosus jõudsasti iga päev, aga keha jäi kiduraks. . .

Fr. R. Kreutzwald.

Küsimus: Millal kirjutatakse ainsuse osastava käände lõpul d?

3. Kirjutage joone asemele **vad** või **vat**, nagu vajadus nõuab!

Korraga näis kogu karussell¹ õhku tõus—, hobused sigadega ühine— ja kõik hirmsas pöörus uperpalli kukku— (Fr. Tuglas). Siis näis ärevus raue— ja unitundus lähene— (M. Metsanurk). Tas oli märgata õige tuge— närvlikkust. See raudne, läbitungiv külmus, mida hoovas niiskeist seinust, näis kogu ehitist täit— (Joh. Aavik). Vaimudele on urja tarvis, eluohvrit on vaja, siis alles nad halasta— (Fr. Tuglas). Kas su silmad seleta— seda sina— sügavust? Hing näib otsekui tühjaks nõrgu— selle kurva maastiku vaatlusel (Fr. Tuglas). Metsa nurga juures nägi ta veel midagi ela— liiku— (Fr. Tuglas). Näen noort tüdrukut riideid pese—, neid vette kast— ja neist vett puserda— (Fr. Tuglas). Ta näis naerata— mu saamatuse üle. Hauku— koerad liginetid meile. Selles õhtuses pildis oli midagi idamaiselt rahusta— ja liiguta— (Fr. Tuglas). Need kõited sisalda— huvitavaid jutte. Sügise liginedes muutu— ööd pikemaks. Ma nägin teda oma ettevõttes kõiku—. Ta huuled olid sinised, ja nende tagant välku— valged hambad käisid iga sõna järel kiristades kokku (E. Wilde). Päike peletas kõik liiku— udud. See teos avaldab eetilisel² ja esteetilisel³ hääd kasvata— mõju. Ta aju

näikse korratult tööta—. Paita— õhku hoovab akna kaudu tuppa. Su silmades pole märgata endist naerata— elu.

¹ pöörkiik, ² kõlbuslikult, ³ iluteaduslikult.

4. Kirjutage alljärgnev tükk ära ja silbitage sõnad!

Sõnajala õis.

Korra kuulnud üks noormees, et sõnajalad õitseda jaaniööl. Kuulnud ka, et kes sõnajala õie kätte saab, see võib endale kõik saada, mis aga iganes tahab. Noormehel kohe kange himu sõnajala õit kätte saada. Läinud aegsasti metsa, otsinud sõnajalarikka koha üles. Sinna läinud jaaniõhtul ja oodanud sääl õie õitsemist. Oodanud tüki aega, — ei midagi. Viimaks kella kahe teistkümnne ajal paistnud nagu tulesädemeid mehe ees lehtedes. Noormees vaadanud tüki aega seda lugu päält. Korraga paistnud teisest kohast samasugust tuld. — Nüüd ei olnud enam midagi muud, kui astu ligemale ja napsa üks ära. Niipea aga kui ta käe õie järele sirutanud, kuulnud ta kõiksuguseid hirmsaid häáli. — Mees tõmmanud õie pihku ja lipanud kodu poole. Saanud mees aga metsast välja, siis hakatud temaga tükke tegema. Korra olnud suur jõgi ees, korra suur müür, korra üks, korra teine takistus. Igapidi katsutud meest hirmutada, et ta õie maha pillaks. Aga oota seni! — Mees ei kartnud midagi, läinud jõest läbi ja müürist üle, ülepää kõigest, mis ette tulnud. Õnnelikult jõudnud mees õiega koju. Õueväravas karjutud mehele veel tagant järele: „Anna õis siia! Anna õis siia!“ Noormees läinud tuppa, vaa-

danud õit. Ei õit enam kuskil, õie asemel väike kullaterake. Selle terakese varal saanud mees aga kõik, mis soovinud, olgu raha või rauda, olgu laasi või lauda.

M. J. Eisen.

5. Kirjutage katkend ära ja silbitage sõnad!

Otsekohe.

(Katkend.)

Lumi sahib ja õhuke kamar krabiseb, murdudes noormehe jalgade all, kes liuhka mäerinnakut mööda, nina juhil, eemal mäeveerul paistva küla poole sammub. Käia on kaunis kerge. Noormees astub hoopsasti, ja ta eesmärk läheneb silmanähtavalt. Juba jõuab ta mäe jalale, mille veerul seisvad külahooned nüüd peaaegu käega on katsuda. Äkitselt jääb ta seisma. Tpr! — naljatab ta tahtmatult iseenese üle. Ta ees voolab väike, vagusalt vulisev ojake, mille olemist põõsaste vahel ja lumehangekeste keskel mehike seni ei olnud aimanud. Ojake on nii lai, et noormees kardab üle hüpatä, ning nii sügav, et jalgsi läbi ei pääse. Mis nüüd? Noormees vaatab nõu otsides ümber: kas vahest kuskil sillakest või purret ei näe. Midagi sarnast ei puutu silma. Ojake lookleb vulisedes nii paremat kui pahemat kätt nõnda kaugele, kui silmapiir ulatub, ilma mingisuguse ülekäiguta.

Ansomardi.

6. Kirjutage õigesti sõnades puuduma, puutuma, loodus, lootus, edendama, etendama, kiidus ja kiitus **d** või **t**, nagu vajadus nõuab!

Tol inimesel puudub hingeline sügavus. Ta ei puudunud kunagi koolist. Uskuge, lapsuke ei puutunud teie

raamatusse! Äрге puutuge lindude pesadesse! Ära puutu okkasse! Mis näitemängu juhtijasse puutub, siis puudub tal vilumus. Siin ei puutu mulle midagi silma. Ta ei puudu iialgi koolist. Koolist ei tohi puududa! Sõber, ära kaota usku ja lootust! Vihm niisutab närtsinud loodust. Meie ümbrus on looduse poolest kaunis. Kogu loodus magab unehõlmas. Ta on vanemate ainuke lootus ja rõõm. Tal puudub igasugune lootus oma vara tagasi saada. Laste saatust teeb vanematele muret. Saaduste valmistajate päralt on tulevik. Täna, laupäeval, etendust ei ole. Muusikat edendav selts on oma tegevuse avanud. Eile etendati kaks näidendit. Ka meil edendatakse tööstust. Meie ei saa neid raskeid näidendeid etendada. Äratage ja edendage õpilaste huvi lindude vastu! Ära mine jalutama tolle albi kiidusega! Kas sina nägid kiidust laulvat? Mulle ei meeldi su alaline kiitus ja hooplemine. Too poiss on suur kiidus. Loojale laulavad kõik kiitust.

7. Kirjutage joone asemele **dus** või **tus**, nagu vajadus nõuab!

Ühen—es oleme kõik tugevad, lahus nõrgad. Ära usu tolle tuntud kii—e kii—t! Ma ei näe ta lai—häbis-tavat lai—t. Õhku täitis kiiduaval—te ragin ja tervi—te müra. Õppinud töolistest on kä Eestis suur puu—. Kas ta puu—sinu asjadesse? Missugused õpperaamatud on teil tarvi—el? Meil on kisendav tarvi—(vajadus) kutsekoolide järele. Tolle õnnetu inimhinge saa—on väga liigutav. Tarvitagem eeskätt Eesti tööstuse saa—i, et

võimaldada meie inimestele tööd ja tegevust. Kuldkevad, too mu rinda oo—t ja loo—t! Aga kui suur oli siis vekсли oo—? Ma armastan künklikku loo—t. Kool ja kirjan— on meil kiriku kasulapsed (V. Reiman).

8. Kirjutage joone asemel **ks** (kelle**ks**? mille**ks**? missuguse**ks**?) või **st** (kelle**st**? mille**st**? missuguse**st**?), nagu vajadus nõuab!

Kass kriimustas Kaie käe kirju—. Kullerkupp kannab kulla— krooni. Kuue käist kutsutakse ka varruka—. Naer muutus nutu—. Varas tegi nad lageda—. Ma olen roidunud üleliigse— töö—. Vennake, kui sa tahad targa— saada, siis õpi hoolega! Vaikib õhtu— tuulekene, tuleb ilus ilmakene. Sundige ometi oma nägu ärksama—! Mitmekülgsed tegevused teevad inimese pääliskaudse—. Muundage $\frac{1}{3}$ perioodse— murre—! Lõuend tehakse lõngade—. Väike-Emajõgi algab Pühajärve—. Taeva— sajab kuldsed vihma. Tema käed värisestid, ja ta keha vabises vanaduse— ning nõrkuse—. Külme kiskus Kadri kõvera—. Pole temagi suu sarve— ega moka mulla—. Pühajärv oma ümbrusega on üks ilusamate— kohtade— Eestis. Üks mu sõprade— elab praegu Hiiumaal. Mõni riie kulub ruttu vileda—. Haava— niriseb tumedat verd. Minutit kümme välguvad löed, sibavad noorte pihad, — ja küüni ümber lamavad värsked— kaste— märjad kaared (R. Soar). Taevas läks tumeruske— kui roostetanud kard, ja lumelagendik muutus hämarsinkja— kui meri sügise- ajal (Fr. Tuglas).

9. Kirjutage sulgudes olevad sõnad käänetesse, nagu vajadus nõuab!

Mitte unustada: hiire, hääle, seene, keele, noore, poole, meele, juure, tuule, ääre, joone j. n. e. (kelle? mille? missuguse?); hiirde, häälede, seende, keelde, soolde, suurde j. n. e. (kellesse? millesse? missugusesse? kuhu?); poolte, seente, joonte, keelte, j. n. e. (kelle? mille? missuguste?)!

Kass hüppas (hiir) pessa ja surus küüned ühte (hiir). Pillid seati (hääle), ja varssi voolas pillidest (hääle) meri. (Seen) hulgast leidsin nägusa (seen), kuid seent ligemalt uurides märkasin, et (seen) olid asunud putukad. Eesti (keel) on palju laensõnu võetud. (Koor) õnestatud aukudes pesitsevad tuhanded kooretõugud. (Noor) inimese (noor) hinge tungivad ikka (noor) unistused. (Pool) teede käijad ei ole kindla iseloomuga inimesed. Oma kuju poolest tuletab Võrtsjärv südant (meel). (Meel) abil õpime igasuguseid nähtusi tundma. Puude (juur) ümbert mulda kaapides märkasin ma, et ühe suurema (juur) kallal asus uss, kes parajasti (juur) auku puuris. (Sool) seinad on väikeste käsnakestega kaetud, mis (sool) tulnud toidust toitvad ained enesesse imevad keha ja ka (sool) toiduks. (Tuul) pöörises tõusid laastukesed (tuul). Meid köitnud kütkeid üksi lõhub maa äärest (äär) tormijooks (G. Suits). Tõmbasin veel ühe (joon) (joon) vahele, kuid viimane puutus otsaga ühte (joon). Kase (suur) okste vahele oli vares (suur) pesa ehitanud ja (suur) pessa mitu muna munenud.

Eeskuju. Kass hüppas hiirte pessa ja surus küüned ühte hiirde.

10. Kirjutage alljärgnevad laused ära ja seletage, millal kirjutame: sõbrali**kus**, sõbrali**kkus**, sõbrali**kust**, sõbrali**kkust** j. n. e.?

Isegi okaspuud olid tarretanud ning kohisesid tumalt, täis raudset tõeli**kkust** (R. Roht). Edu on rohkem kirgli**kus** vales kui loius tões (Fr. Tuglas). Soovitage talle rohkem tagasihoidli**kkust** ja mõõdu**kust**! Võõras naeratas pilvise osavõtli**kkusega** (K. Rumor). Alati leidsin ma ta poolt sõbrali**kkust**, kannatli**kkust** ja vastutuleli**kkust**. Leidli**kkust**, ettevõtli**kkust** ja mitmekülgsust on tal küllalt. Jah, ma ei saa oma kartli**kkusest** tõesti jagu! Jäta ometi rumal kartli**kkus**! Nõudli**kkus** kasvatab tugevat selgroogu ka meis. Kes oma last armastab, see peab talt sõnakuuleli**kkust** nõudma. Sõnakuuleli**kkus** moodustub karmusest ja õrnusest. „Sõbrali**kus** seltskonnas valitsegu vastastikune sõbrali**kkus**!“ hüüdis üks mu sõpradest. Sõbrali**kust** seltskonnast lahkudes tuletati meelde nii mõnegi inimese haruldast sõbrali**kkust**. Ärge kaotage enesetsaldust ja leidli**kkust**! Ka mulle meeldib inimeste avalikkus. Kas teie ei märka siin hädaohtli**kkust**? Viimaks jõudsimme mööda hädaohtli**kust** kohast. Lihtsus, loomulikkus ja näitli**kkus** tuleb koolides esimesele kohale nihutada.

11. Kirjutage joone asemele **k** või **kk**, nagu vajuadus nõuab, ja tõmmake ainult nendele omadussõnadele, mis ainsuse nimetavas lõpevad **-lik-ga**, üks joon, **-likkus** lõpuga nimisõnadele aga kaks joont alla!

Korralli—us talus on õu ikka puhas. Mulle meeldib inimeste korralli—us. Inimesed olid piduli—us meeleolus.

Kõikjal¹ valitses valgus ning piduli—us. Ta iseloomus puudub tervikli—us. Kogu ta olekus valitses meeleheitli—us. Ta näis olevat lepli—us meeleolus. Kirikus valitses pühali—us. Julge ettevõtli—us teeb nii mõnegi rikkaks. Katsuge ometi piinli—ust seisukorrast pääseda! Nende vahekorra piinli—ust võis lugeda vaikusest. Kunstniku meisterli—ust mängust kõneldi vaimustusega. Noor kunstnik avaldas viiuli käitmisel² koguni meisterli—ust. Soovitage talle enam kannatli—ust! Sageli³ oleme sunnitud oma nõudli—ust kärpima. Kõneleja selgitas alkoholi kahjuli—ust. Hoidke end eemale kahjuli—ust seltskonnast! Igalt õpilaselt nõutakse korrali—ust. Alati olen ma ta poolt sõbrali—ust ja vastutuleli—ust leidnud. Tüdurukut manitseti eeskujuli—usele. Oma vähenõudli—usega paistavad silma Austraalia mustanahalised. Kõneleja andis huvitava ülevaate alkoholi kahjuli—usest. Sel jutul ei ole midagi ühist tõeli—usega.

¹ igal pool, ² tarvitamises, ³ sagedasti.

12. Kirjutage joone asemele **t** või **de**, nagu vajadus nõuab, ja tõmmake sõnadele, mis lõpevad ainsuse osastavas **t**-ga ja mille mitmuse tunnus **de**, joon alla!

(Vaadake **Lisa II!**)

Karjane puhub vile—. Vile— puhujad asetusid ritta. Koergi kardab vemmal—. Poisid, ärge vehkige vemmal—ga! Pada sõimab katel—, ühesugused mõlemad. Katel— küürimine teeb perenaistele mure—. Kalur vaiab vabe—. Vabe—l ripuvad kalurite noodad. Koorijuhataja ei olnud alto—ga rahul. Ka mu õed laulavad alto—. Riiet mõõdetakse küünar—ga. Ma kuulasin kõneleja kõne—

suure huvitusega. Valgus voolas tuppa läbi kirju—aken—. Kahvatul inimesel ei ole jume—. Kaks vana setu— laulsid ilusat leelu—. Kus on tillu— tuti—¹ kannid? Tüdruk ostis seitse küünar— riiet. Meie karjas on kaks suurt mustu—. Paabu—l on ilusad suled. Tarvisminevate summa— muretsemine teeb suuri raskusi. Põllumees külvab tatar—. Ärge jooge õlu—! Linad on juba kupar—s. Tütar— näod olid ema tulles väga rõõmsad.

¹ lapsuke.

E e s k u j u. Karjane puhub vilet.

13. Kirjutage joone asemele **t** või **de**, nagu vajadus nõuab, ja tõmmake sõnadele, mis lõpevad ainsuse osastavas **t**-ga ja mille mitmuse tunnus **de**, joon alla!

(Vaadake **Lisa II!**)

Ostke ka mulle kaks uut pannal—! Neiu kannab pannal—ga kingi. Taat sügas kukal—. Meister parandab kannel—. Lahtisest aknast kuuldus kannel— mäng. Näljane koer näris vana pastel—. Kinnita mu pastel— külge uued nõõrid! Kas te tunnete toda härra—? Ütelge härra—le, et isa sõitis maale. **B**alalaika—l mängijad asetused ringi. Kehval linal oli veidi kupar—. Kõne— sisu oli mulle juba tutt^uay. Kümme küünal— valgustasid ruumikat tuba. Trööstige **o**meti seda jumetut neiu—! Laske eesriided aken—le! Kas sa oled näinud seda draama—? Alto— rühm esines koguni üllatavalt. Ses peres on kaks tillu— tuti—. Nad viibivad sageli kino—s. Kaks tubli— ratsu— viidi talli.

E e s k u j u. Ostke ka mulle kaks uut pannalt!

14. Kirjutage joone asemele **t** või **de**, nagu vajadus nõuab, ja tõmmake sõnadele, mis lõpevad ainsuse osastavas **t-ga** ja mille mitmuse tunnus **de**, joon alla!

(Vaadake **Lisa III**)

Vend parandab laudi—. Laudi—l hoitakse sööginõusid. Noormees silmitseb uut kaabu—. Kaabu—ga isandad vestavad maanteel isaga. Andke veel pisut lilla—värvi! Taat tõrvab vene—. Poisid jõudsid vene—ga kaldale. Kurjategijaid olevat nuheldud matar—ga. Lisage söögile pisut pipar—! Härra—le teatati isa ärasõidust. Tol lesel on viis sihvakat tütar—. Mu kuub on kaenal—st kitsas. Kas te nägite me kirju— kana? Lapsed, ärge vallatage kutsu—ga! Miks ei kasvatata siinpool kirikakar—? Mustu— mõirgamine tegi mu meele tusaseks. Tänan, ma ei söö täna hapu— piima. Kalu püütakse ka västar—ga. Koorile muretseti kolm uut **balalaika**—. **Firma**—s istuvad äriliste kalduvustega mehed.

E e s k u j u. Vend parandab laudit.

15. Kirjutage joone asemele **a**, **e**, **i** või **u**, nagu vajadus nõuab!

(Vaadake **Lisa III**)

Kiil—d keerlevad õhustikus. Raudsed kiil—d on tugevad. Kes tõi sulle need king—d? King—d¹ ei ole kõrged. Tugevad tamm—d kohavad king—l. Murdke ka mulle paar kann—²! Kingitud kann— kõrv läks katki. Pahaselt paitab tuul kelb— äärt. Kap— vitsad tehakse

puust. Ramm— abil saadetakse palju korda. Toas tundub karm—³ lõhna. Ta on tuntud karm— eluviisi poolest. Too agar seltskonnategelane asutas uue koor—. Kask on ilus oma kirju koor— tõttu. Kurg—d armastavad rammusat maad. Karjane ajas pinn— jalga. Pops— majake kükitab oja kaldal. Su kärg—d ei kohuta mind! Too siia veidi liiv—! Maks— maksmine tegi mehikesele suurt valu. Hiir—d krõbistavad põrandal all. Kalur kahmas liiv— sülle. Härm—d⁴ kudusid võrke puude okstele. Korduvad härm—d viisid vanakese surma sülle. Kar—d takistavad sõitu merel. Lapsuke tegi hak— kirjutamises.

¹ künkad, ² lille, ³ ving, ⁴ ämblikud.

16. Kirjutage joone asemele **a, e, i** või **u**, nagu vajadus nõuab!

(Vaadake **Lisa III!**)

Neiu ostis viie send— eest ühe marg—. Hiir—d on hiir—d. Ära usu küt— juttu! Männikus murdis maru männ— maha. Mõnigi sai sääl tugeva mats—. Hak—d on mustad linnud. Kõvad jut—d¹ ripuvad seinal. Kae—vudel on tugevad koog—d. Arm—d parandavad arm—d. Rannal põlesid kilg—d². Soomlaste aid— eest tänati suguvendi südamest. Aid— katusele kinnitati kuldnoka pesa. Hau— ümber valitses kurb vaikus. Kõik hak—d³ on rasked. Kilg—d sirtsuvad ahju taga. Talvel muretsetakse tubade küt— eest. Peenikesed arm—d jooksid üle sõduri käte. Neil peeti suured jood—d⁴. Rukkiha—k—d seisavad põllul. Nap— põhjuseks oli laiskus. Lapsuke noppis aasalt lehkava nääl—. Kuurist kuuldusid

kanade kõõr—d. Viid— tagajärjel ei jõudnud vend õigel ajal linna. Väsinud matkaja⁵ puhkab viid—⁶ juures.

¹ rihmad, ² märgutuled laevadele, ³ algused, ⁴ peod, ⁵ reisija, ⁶ teetähise.

17. Kirjutage joone asemele **a, e, i** või **u**, nagu vajadus nõuab!

(Vaadake **Lisa III!**)

Õpistu¹ juh— tervise pärast oldi mures. Õnnetu juh— tekitaja oli hape. Lapsukese juuksetuk— mängu— kann—ks võttis tuul. Väsinud sõdur tegi püssi najal magusa tuk—. Vanadel tamm—del on tugevad kännud. Uue tamm— all on vähe vett. Toom— oksal sirtsu sirsuke. Ametnikud sõitsid riis— kohale. Tappur veristas noore pääs—. Puude toom— puhul kukkus lõhandik mu jalale. Loodusloo õpetaja näitas meile inimese põrn—. Kes tegi mõh— jala katki? Peata pisut tuld— juures! Õnnetu pöör— tagajärjel langes võimleja põrandale. Laudsepp veristas peitliga pääs—². Ma ei karda sinu põrn—! Vaar— vanad saapad vedelevad nurgas. Vill— tekitajad on pisielukad. Kuhu teie panite lapse nuk—? Homme sõidab isa nääl— poole. Karjane silmitseb oma lutt—. Kalur meisterdas tugeva müt—.

¹ õppeasutise, ² põidla.

18. Kirjutage joone asemele mitmuse tunnused **de** või **te**, nagu vajadus nõuab!

Ta sattus kurja— kiusaja— küüsi. Üksiku—s lohku—s on veidi vett. Selge—st jõge—st püütakse ka lõhesid. Üksiku—s kaevandikku—s seisab töö. Taat võttis vett tiheda— sõõmu—ga. Haige— jalga—ga ei saa

käia. Kangelase priske—lt pöske—lt paistis õitsev noorus. Ma ei armasta viibida õudse—s torni—s. Lageda—välja— asemele tekivad ka meil perekad külad. Täna teid sõbralikku— sõna— ja tunne— eest! Kauge— mere— tagant tulid ka linnud meid ilusa— viisi—ga lõbus-tama. Lükake need küsimused parema—le aega—le! Need lapsed on alati lihtsa—s ülikonda—s. Välismaale sõitva—le laeva—le laaditi puid. Sihvaka— kaske— vahel on mõnus jalutada. Oli kuulda kerge— sammu—krabinat. Miks ei andnud nad su pikka—le palve—le järgi? Jääs kinni oleva—le laeva—le ruttas jäälõhkuja abi andma. Mõned jõed on tuttavad oma järsku— juga—poolest. Oder kasvab ka külmema—s maa—s. Latika—, koha— ja ahvena— kõrval saab Peipsist iseäranis rohkesti tinte ja räabiseid. Härjal on raudrõngas ninasõõrme—st läbi. Ära trummelda sõrme—ga! Kibeda— haa—va— tõttu pidin ma voodis puhkama. Meie seisime vanaaegse— kõrge— võlvi— juures.

19. Kirjutage joone asemele mitmuse tunnus **de** või **te**, nagu vajadus nõuab!

Põgenejad ruttasid läbi tihniku— ja üle lagendiku—. See olevat lähema— päeva— küsimus. Mereäärse—s kohta—s teevad tormid suurt kahju. Vareme— võlvi— vahel õitsevad kannikesed. Valgus langes põrandale tumeda— lappi—na. Mässava— voogu— ees on inimesed jõuetud. Täna on valda— kirjutaja— istung. See õpetlane on mitme— seltsi— auliige. Palava— ilma— tõttu on suplejaid palju. Varemini või hiljemini algab Eestiski lugupidamine eestikeelse—st nime—st. Lokkava— välja—

keskel seisid jõuka— talunikku— elamud. Laiema—le hulka—le on need suurepärased tooted võõrad. Ei või ju üksiku— kodanikku— tahtmis—ga rehkendada. Hobused kohmasid põlvini koheda—s hange—s (Fr. Tuglas). Meie sportlased said mitu auhinda vise—, hüpe— ja jooksu—eest. Valge— luke—na liuglesid lootsikud järvel. Ta on kehva— vanema— laps. Tumedad varjud liiguvad ümber leegitseva— tule—. Pääle teaduslikku— toode—luges ta ka kuulsa— kirjanikku— töid. Ma ei tunne nende raamatu— ja ajalehte— sisu. Kõrge— mäge—tippu—l on igavene lumi. Töötava— jõudu— arv on vähenenud. Nüüd aga kolige sooja—sse voodi—sse! Ma tahan sinuga tähtsa— asja— pärast rääkida. Taevas oli tuhkhalli—s madala—s pilve—s (Fr. Tuglas).

20. Kirjutage joone asemele mitmuse tunnus **de** või **te**, nagu vajadus nõuab!

Mustlased ennustavad inimes^{te} kämmal^{de}lt minevikku ja tulevikku. Kõrge^{te}l mäge^{de}l lamab igavene lumi. Mõni on maias hapu^{de} kurki^{de} järele. Kuulajad olid ladusa^{te}st kõne^{de}st üpris huvitatud. Eile viibisime parema^{te} poega^{te} ja tütar^{de} kalmuküngas^{te}l. Ratsutajad sõitsid tubli^{te} ratsu^{de} turja^{de}l. Kasvandikud kõnelesid lähema^{te} mure^{de} üle. Nägusa^{te}st aken^{de}st avanes kena vaade järvele ja jõeale. Väsinud matkajad puhkavad avara^{te}l veranda^{te}l. Lapsukesed magavad pehme^{te}s äiu^{de}s. Töölis^{te} hurtsiku^{te}st kuuldi läbi lah^{te}tis^{te} aken^{de} jutukõminat. Ta sõrmed olid pikka^{de} küün^{te}ga. Palju^{de}l inimes^{te}l on harjumus teisi laita. Too kirju^{te}s riie^{te}s eit kaupleb kui juut. Ma viibisin mullu

vaes^{te} setu^{de} küla^{de}s. Lastele meeldib pisikes^{te} kutsu^{de} mäng. Ka pisema^{te} draama^{te} lavastamine nõuab suurt pingutust. Küünal^{de} valgus virvendas sein^{te}l. Jätke juba jutt neiu^{de} jume^{de} üle! Ema kodus kangast uu^{te}l telge^{de}l. Musta^{te} katel^{de} ja nõu^{te} küürimine vältas mitu tundi. Need draamad kuuluvad meie parema^{te} toode^{te} hulka. Pane ka need mättad värskete^{te} peenar^{de} ümber! Tugeva^{te}le vabe^{de}le oli laotatud mitu võrku. „Meie oleme õige^{te}l jälge^{de}l!“ hüüdis mu vend. See töö on ülikas mõtteka^{te}st teema^{te}st. Uu^{te} kulu^{de} katteks puudub mul raha. Eeskava olevat endis^{te} õhtu^{te} laadi. Meie mets on rikas sirge^{te}st kuuske^{de}st. Nad on hää^{de} mamma^{de} pojad. Otsustati toetada ühingut suurema—summa—ga. Suvitajad mahutati uu—sse nägusa—sse tare—sse. Sisseveetava^{te} kaup^{te} hinnad on kerkinud. Neil lõppesid peod ikka kiire^{te} masurka^{te}ga. Vallatud poisid vehklesid tugeva^{te} vemmal^{de}ga. Mu vennad viibivad praegu värskete^{te}l ale^{te}l.

21. Kirjutage katkend ära ja tõmmake mitmuse tunnusele (te, de) joon alla!

Kiige all.

(Katkend.)

Neiude reas, teistest näha lahus, seisid Pajusaare perenaise kasvandik Eedu ja ta vanem õde Adoni Liisu. Eedul olid niisama mustad pühadekingad ja lumivalged sukad jalas nagu teistel külapiigadel. Sinine kõrt valgete triipudega ja käppadega, millel punane pael ja hõbekarva kardlint all ääres ka ei puudunud, ja väike kirju, käisteta,

pihta mööda liistik peene valge särgi pääl seljas. Ilusa kaela ümber rida helmeid, mille küljes aga üks ainus väheldane kodarateta raha kõlkus. Teine oli õe kaelas — enam polnud neiu**de** vaeseks jäänud ema pärandada jätnud. Mille poolest aga Pajusaare Eedu palju**dest** teistest ees ja rikkam, oli puhkeva õie sarnane kenadus ja armsus, mis üle kõige ta oleku heljus. Millest aga häbelikul neiu enesel küll aimugi polnud, olid ta pikad, pehmed, kollased juuksed, mis nagu teistelgi lahtiselt üle õlgade valendasid ja kaugele üle peene piha ulatusid, ning ta säravad sinisilmad. Viimaseid kiigealune rahvas küll palju näha ei saanud, sest noor neiu vaatas palju armsamini jal**gade** ette haljale murule, kui kellegi inimese silma.

„Miks te ka kiikuma ei lähe?“ küsis Ennosaare peremees lahkelt.

„Kas Eedu siis tulla julgeb!“ osatas lapselisem neiu**dest**. „Mina ei tea, keda ta kardab. Viimati pean ilusad säärepaelad, mis ma ammu juba karjas punusin, tagasi viima.“

„Aga sest oleks kahju,“ arvas Peet naerata**des**. „Mis sa arvad, Eedu, kas minu seltsis tuleksid?“

„Mina tulen ikka, kui ka Eedu veel vahtima jääb,“ kinnitas vanem õde sõnakalt. „Lähme aga!“ Kuid Eedu ei jäänud kunagi vahtima, vaid läks hääl meelel kaasa.

„Soo, nüüd toovad koguni pereisad ise lapsi kiikuma!“ helises neile kiigelt vastu. „Aga Ennosaare peremees, need on ju võõrad talled!“

„Olgu,“ naljatas Peet. „Õige peremees hoolitseb võõraste eest niisama, kui oleksid nad ta omad. Kui aga

see kiike kannab meida, meida kahte kaseoksa, viita väikest vihalehte," sõnas ta hääl tujul.

Ometi oli üks kiigelaud tühi. Nagu välk hüppas noorem neiu päale ja manitses teist ruttu järele tulla. — „Soo, tüdrukud on kiigel, nüüd astu meil teelt ära!“ käskisid kiigutajad.

E. Aspe.

22. Kirjutage sulgudes olevad sõnad mitmuse osastavasse (keda? mida?)!

Küsimus: Millal on mitmuse osastavas lühike lõpp **u**?

Vastus: Mitmuse osastavas on lühike lõpp **u**, kui esimese silbi täishäälik on **a, õ**, (üksik või kaksiktäishääliku esiosana), **i, ei, äi** ja tüve lõpptäishäälik **a**.

Küsimus: Kuidas leitakse sõna tüve lõpptäishäälik?

Vastus: Sõna tüve lõpptäishäälik leitakse ainsuse omastavast või osastavast käändest.

Näited: **kari, haud, sõna, nõel, siga, sein, väin**; selle (omastav) karja, haua, sõna, nõela, sea, seina, väina; seda (osastav) karja, hauda, sõna, nõela, siga, seina, väina; palju (mitmuse osastav) karju, haudu, sõnu, nõelu, sigu, seinu, väinu.

Erandid (i): pikki, silmi, kingi.

Erandid (sid ehk i): igasid, isasid, lisasid, ivasid, nisasid; igi, isi, lisi, ivi, nisi.

Lapsukesed nopivad (mari). Sellid müüvad (kaupⁿ). Raju murrab puude (latv). Pilvepõu puistab (piisk). Kel palju raha, sel palju (sõberⁿ). Hobune liigutab (kõrvⁿ). Varane vares pühib nokka, hiline lehvitab (tiibⁿ). Poisid, ärge laske (sigaⁿ) vilja! Hobused söövad (heinⁿ). Ses kaupluses müüakse (vana asiⁿ). Tüdrukud klopivad (padiⁿ).

vana

ja (vaip)^{vaipe}. Mu sõbra kirjalikus töös oli vähe (rida)^v, kuid palju (viga)^v. Äрге ostke neid (halb^v nahk)! Turul müüdi ka (kana)^v ja (kala)^v. Unised lapsed hõõruvad (silm)^v. Neiud küürivad (pikk^v laud)^v. Mõni kannab (lai^v king). Näidake mulle neid (lisa)^v! Lapsukesed otsisid (isa)^v. Ära tee (pikk sõna)^v! *Erandid* *vana*

23. Kirjutage sulgudes olevad sõnad mitmuse osastavasse (keda? mida?)!

Küsimus: Millal on mitmuse osastavas lühike lõpp **i**.

Vastus 1: Mitmuse osastavas on lühike lõpp **i**, kui esimese silbi täishäälik on **e, o, u, ä, ö, ü**, ja tüve lõpptäishäälik **a**.

Näited: lehm, koht, nurk, käpp, külm, pöör; selle (o m a s t a v) lehma, koha, nurga, käpa, külma, pööra; seda (o s a s t a v) lehma, kohta, nurka, käppa, külma, pööra; palju (m i t m u s e o s a s t a v) lehmi, kohti, nurki, käppi, külmi, pööri.

Erandid (u): välju, vähju.

Erandid (e): kurje, orje, sooje (sõnast „soe“), rooje (sõnast „roe“), tühje, kuhje, ohje, nuie; nuge, mune, ube, tube, lube, ode.

Erandid (sid): lobasid, lorasid, orasid, ojasid, kolasid.

Vastus 2: On tüve lõpptäishäälik **e** (ei ole tähtis, misugune täishäälik on tüve esimeses silbis), ka siis on mitmuse osastavas lühike lõpp **i**.

Näited: nurm, põsk, taim, süsi, käsi, järv; selle (o m a s t a v) nurme, põse, taime, söe, käe, järve; palju (m i t m u s e o s a s t a v) nurmi, põski, taimi, süsi, käsi, järvi.

Neiu Tiiu peseb (must^e sukk). Pulmalised surusid värsket abielupaari (käsi). Magnus müüs^v meile (muna). Suured pisarad jooksid tal mööda (põsk) alla. Pääsuke hävitab (säask). Rukkis kasvab palju (sinilill). Meie

metsas on palju (lepp) ja (tamm). Peletage suitsuga sääskede (parv)! Heledad välgud valgustasid (tuba). Uskuge, siin ei ole (tühi koht)! Putukad rikuvad puude (leht). Sepp pomiseb enese ette ja otsib (süsi). Lange-nute haudadele pandi hulk (pärg). Tuul kiigutab (oks) unele. Millal nägid sa (kuldnokk)? Lapsed voolivad (lehm) ja (koer). Minge julgesti (jalg) mööda edasi! Meie kihelkonnas ei ole (suur järv). Juba värvitakse (uus uks). Metsades näeme (määnd, lepp, pärn, kask, kuusk) ja teisi puid. Siin on ju (tühi nurk)! Kass lak-kus (oma soe käpp).

24. Kirjutage sulgudes olevad sõnad mitmuse osastavasse (k e d a ? m i d a ?)!

K ü s i m u s : Millal on mitmuse osastavas lühike lõpp **e**?

V a s t u s : Mitmuse osastavas on lühike lõpp **e**, kui tüve lõpptäishäälik on **i** või **u**. (Seejuures pole tähtis, missugune täishäälik on tüve esimeses silbis.)

N ä i t e d : saan, kraav, kivi; samm, lind, kirjanik; selle (o m a s t a v) saani, kraavi, kivi; sammu, linnu, kirjaniku; palju (mitmuse o m a s t a v) saane, kraave, kive; samme, linde, kirjanikke.

Kas ka teie silmate kraavi kaldal (poiss)? Meie linnas on palju (kool) ja (selts). Noh, müütame siis nii-kausa (ilmlik laul), kui (vaimulik) jälle saame (E. Wilde). Eeskojas oli kuulda (arglik samm). Mõne inimese rumalusel pole (piir). Ämblik kujub (kuldniit). Ära aja (hull jutt)! Ma ei joo joovastavaid (jook). Tüdruk peseb (kauss) ja (kulp). Ärge visake (kivi) vette! Vagunist väljatakse (pakk). Ta joonistavat nüüd ilusaid (pilt). Jälle sa teed

(hull temp)! Kõneldakse, et sa kartvat (tont) ja (kratt)!
Ka mina võtan (viulitund).

25. Kirjutage sulgudes olevad sõnad mitmuse osastavasse (keda? mida?)!

K ü s i m u s : Millal on mitmuse osastavas lõpp **sid**?

V a s t u s e d : 1. Ühesilbilistes sõnades, mille lõpp **ii** või kaksiktäishäälik, kui nad omastavaski käändes ühesilbilisteks jäävad (**prii, koi, täi** j. n. e.). 2. Võõrsõnades, mille lõpp **ii** või kaksiktäishäälik (**partii, papagoi**, j. n. e.). 3. **a-, i-, o-** ja **u-** lõpulistes võõrsõnades (**koma, mammi, soolo, paspartuu** j. n. e.) ja omades sõnades ning nimedes (**neiu, peiu, tubli, piiga, Tiina, Miina, Kadri, Eevi** j. n. e.). 4. Kahesilbilistes **u-** ja **e-** lõpulistes sõnades (**pragu, sugu, lugu, vagu, kugu**; **ime, ale, vale, vile, pere** j. n. e.). 5. Kahesilbilistes **i-** lõpulistes sõnades (**nimi, uni, mägi** j. n. e.)

K ü s i m u s : Millal on mitmuse osastavas lõpp **si**?

V a s t u s : **-dane, -dis, -dus, -gune, -jus, -kane, -kene, -kune, -lane, -line, -lus, -mane, -mine, -nus, -os, -pus, -rine, -rus, -sus, -tine, -tus, -vane, -vene, -vus** lõpuga sõnades. Ka paljudes **-as, -is, -ne** ja **-us** lõpuga sõnades on mitmuse osastavas **si** (**avausi, endisi, aastasi** j. n. e.)

Tal on palju (vaimline harrastus¹). Kuriteod leiavad (karistus). Ses rattas on palju (puudus). Meie klassis on vähe (õpilane). Harukordseidki (külaline) oli peol. Poisid silmitsesid (piiga). Ärge jutustage rumalaid (lugu)! Mõned kannavad kõrgeid (krae). Ta suges (linapeo). Ma ei tunne neid (lahja härra). Meie majas ei ole (koi). Siin ei ole ka (tubli Miina)! Meistrid juhatavad (tööline). Ma ei näe siin (pragu). (Esimene vagu) ajada on raske. Ta ei oska (koma) tarvitada. Kas teil ei ole (tragi abi)?

Ümbruses ei ole ka suuremaid (mägi) ega (jõgi). Säälmuudeti (palju nimi). Poisid teevad (vile). Meil on palju (kavatsus) ja (unistus). Tänasida (toimetus) ära viska homse varna!

¹ huvi.

26. Kirjutage allolevad sõnad mitmuse osastavasse (keda? mida?)!

1. Töö, kuu, öö, vöö, maa, puu, luu, muu, suu, hää, pää, jää, soo, tee; 2. ingel, kringel, reegel, höövel, kahvel, röövel, mudel, redel, mantel, rüütel, paber, mööbel, veksel, eesel, sõdur, vigur, kalur, vedur, minister, artikkel, inspektor; 3. õppiija, hüppaja, tukkuja, müüja, viija, tooja, väriseja, oleskleja; 4. loeng, sööming, jooming, puhang, oleng; 5. kübe, habe, ige, jäse, kube, pide, pude, sade, side, säde, vare; 6. hoone, kaine, karske, kelme, kütke, lahke, niiske, nätske, priske, raske, ruske, röske, tihke, verme, veste, virve, värske; 7. tädi, kodu, pidu, lugu, lumi, uni, veri, meri, vene, kõne, piiga, neiu, härra, proua, hapu, kirju, lilla, kiisu, miisu, Salme, Anna, Malle, Eevi, Kadri, Miina, Tiina, Liina, Elli, Kusti.

Mõned vastused: 1. Töid, kuid, öid, vöid, maid, puid, luid, muid, suid, häid, päid, jäid, soid, teid; 2. ingleid, kringleid . . . rüütleid . . . pabereid . . . ministreid, artikleid, inspektoreid; 3. õppiijaid, hüppajaid . . . olesklejaid; 4. loenguid, sööminguid . . . 5. kübemeid, habemeid, igemeid . . . 6. hooneid, karskeid, kelmeid, vermeid, vesteid, virveid, värskeid; 7. tädisid, Salmesid . . .

27. Kirjutage sulgudes olevad sõnad mitmuse osastavasse (keda? mida?)!

Uskuge, siin ei ole (vaba koht)! Ärge võtke (pikk

2 os. 3
mit os. = vaba + de
mit os. = vaba + sind

samm)! Päike põletab (lai väli). Poiss, ära kehita (õlg)! Õues oli kuulda (üksik hää). Meie klassis on palju (an-derikas õpilane). Kalurid kannavad (pikk saabas). Poisid silmitsesid (rippuv käbi). Vaimulikud kannavad (must mantel). Ärge rikkuge (elav puu)! Sageli tehakse (jämehiga). Siin müüakse (tühi pudel). Millal siga (silm) peseb? Juba parandatakse (vana äke). Jalutajad närisid (valmiv rukkitera). Aednikud lõikavad puude (oks) ja (latv). Otsustati korraldada ka (rahvalik loeng). Vanasti oli kodumaa metsades palju (susi). Kaugushüppes hooga said ka nooremad kasvandikud (hää tagajärg). Kas on ses jões ka (käre koht)? Mõned köited sisaldavad (huvitav jutt). Siin müüakse (tass, liud, vaas, pott, kastrul, kulp, kruus, pesukauss, nuga, kahvel) ja (pipraveski).

28. Kirjutage sulgudes olevad sõnad mitmuse osatavasse (k e d a? m i d a?)!

Kerge vaevaga ei katkestata (kõva kütke). Ärge tarvitage (niisugune mõttetu sõna)! Miks mõlgutab meie Mallis (must masendav¹ mõte)? Keegi poetas mu ette (värske lill). Külmataat sillutab (järv, jõgi, raba) ja (soo). Vali saatus on sundinud (eestlane) ja (setu) (aastasada) üksteisest lahus elama. Teisel päeval oli taevas täis (pikk piluline pilv) kui linnu (tiib) (Fr. Tuglas). Ülalt taevast langeb (mürg-tilk) maha. Küünal heitis (nõrk kiir). Läbi akna nägi ta kaugel taevaserval (arglik tulukene) vilkuvat (Fr. Tuglas). See poiss on päälaest jalatallani (vigur) täis. Külm näpistab (sõrm) ja (kõrv). Visake (tuline süsi) masinasse! Silmad, täis tuld ja ühtlasi põlevat tuska ning leina, näevad vahul (lendav) lainete (hari) ja

(keerlev kajakakari) ja õrnalt (ujuv pilv) ning säravat, sügavat sinitaeva võlvi (Fr. Tuglas). Tuuleõhk metsadest ja aiast tõi (kevadine lõhn) (R. Roht). Avarus oli täis (ähmane, leegitsev täht) (Fr. Tuglas). Sinavas salus sigineb (sada suur söödav seen). Kui kuu punades tõuseb, tuleb (vihmane ilm). Tuletati meelde (üksik juhtumus) ja vahe-tati (isiklik mälestus). Tormav tuisk pani (kuusk) lumestantsima kui (hull hiiglane) (R. Roht). Nagu udude linnikust rullub kuu välja, nobedalt keereldes, visates enese ümbert (õrn, rõõsk loor) taeva, lüües õhetama, puhkedes punama kesk (avarus) nagu valmiv vili (Fr. Tuglas).

¹ rõhuv.

29. Kirjutage harjutis ära ja tõmmake paksult trükitud tähtedele joon alla!

I. põhivorm (kohtoluline):

lakk|ma, lakku|ma, lükka|ma.

Kindla kõneviisi lihtminevik:

Ma lakkisin,	lakkusin,	lökkasin.
Sa lakkisid,	lakkusid,	lökkasid.
Ta lakkis,	lakkus,	lökkas.
Me lakkisime,	lakkusime,	lökkasime.
Te lakkisite,	lakkusite,	lökkasite.
Nad lakkisid,	lakkusid,	lökkasid.

Oleviku kesksõna:

Ains. nim.	lakkiv,	lakkuv,	lökkav.
Mitm. nim.	lakkivad,	lakkuvad,	lökkavad.
Ains. osast.	lakkivat,	lakkuvat,	lökkavat.
Mitm. osast.	lakkivaid,	lakkuvaid,	lökkavaid.

j. n. e.

Tegijanimi:

Ains. nim.	lakkija,	lakkuja,	lökkaja.
Mitm. nim.	lakkijad,	lakkujad,	lökkajad.
Ains. osast.	lakkijat,	lakkujat,	lökkajat.
Mitm. osast.	lakkijaid,	lakkujaid,	lökkajaid.

j. n. e.

Teonimi:

Ains. nim.	lakkimine,	lakkumine,	lökkamine.
Mitm. nim.	lakkimised,	lakkumised,	lökkamised.
Ains. osast.	lakkimist,	lakkumist,	lökkamist.
Mitm. osast.	lakkimisi,	lakkumisi,	lökkamisi.

j. n. e.

Ülesanne: Kirjutage mõni samalaadiline harjutis, tarvitades järgmisi sõnu: 1. trükkima, kippuma, ruttama; 2. nottima, tukkuma, hüppama; 3. toppima, pakkuma, lükkama; 4. küttima, sattuma, tõttama; 5. noppima, lak-kuma, noppama; 6. nokkima, rippuma, hakkama.

30. Kirjutage harjutis ära ja tõmmake paksult trükitud tähtedele joon alla!

II põhivorm (oleviku 1-ne pööre): laki|n, laku|n, lükka|n.

Kindla kõneviisi olevik:

Ma	lakin,	lakun,	lökkan.
Sa	lakid,	lakud,	lökkad.
Ta	lakib,	lakub,	lökkab.
Me	lakime,	lakume,	lökkame.
Te	lakite,	lakute,	lökkate.
Nad	lakivad,	lakuvad,	lökkavad.

Käskiva kõneviisi ainsuse 2-ne pööre:

Laki (sina)! laku (sina)! lükka (sina)!

Tingiv kõneviis:

Ma lakiksin,	lakuksin,	lökkaksin.
Sa lakiksid,	lakuksid,	lökkaksid.
Ta lakiks,	lakuks,	lökkaks.
Me lakiksime,	lakuksime,	lökkaksime.
Te lakiksite,	lakuksite,	lökkaksite.
Nad lakiksid,	lakuksid,	lökkaksid.

Ülesanne: Kirjutage samalaadiline harjutis, tarvitades harjutises nr. 29 antud sõnu!

31. Kirjutage harjutis ära ja tõmmake paksult trükitud tähtedele joon alla!

III põhivorm (määrosastav): lakki|da, lakku|da, lüka|ta.

Määroluline:

Osastav lakkida, lakkuda, lükata.

Seesütlev lakkides, lakkudes, lükates.

Käskiv kõneviis:

Ains. 3. pööre lakkigu! lakkugu! lükaku (tema)!

Mitm. 1. „ lakkigem! lakkugem! lükakem! (meie)!

„ 2. „ lakkige! lakkuge! lükake! (teie)!

„ 3. „ lakkigu lakkugu! lükaku! (nemad)!

Tegeviku mineviku kesksõna:

Lakkinud, lakkunud, lükanud.

IV põhivorm (tehtaviku mineviku kesksõna): laki|tud, laku|tud, lüka|tud.

Kindla kõneviisi olevik: lakitakse, lakutakse, lükatakse.

„ „ minev.: lakiti, lakuti, lükati.

Käskiv kõneviis:	lakitagu!	lakutagu!	lūkatagu!
Tingiv „	lakitaks,	lakutaks,	lūkataks.
Kohtoluline:	lakitama,	lakutama,	lūkatama.
Oleviku kesksõna:	lakitav,	lakutav,	lūkatav.

Ülesanne: Kirjutage mõni samalaadiline harjutis, tarvitades harjutises nr. 29 antud sõnu!

32. Kirjutage sulgudes olevad sõnad kindla kõneviisi tegeviku lihtminevikku!

Märkus: Tuletage meelde § 29!

Ta õudsed jutud (rikkuma) mu tuju. Lapsed (tõttama) suure rutuga kooli. Parmud (tökkima) loomade rahu rikkuma. Kas teie (toppima) ka kõik rotiaugud kinni? Iluhelid panid südamekeeled helisema neilgi, kes alles tui-muses (tukkuma) (P. Grünfeldt). Tüdrukud istusid voki-kide ette ja (hakkama) ketrama. Meie (noppima) luhal olles palju lõhnavaid lilli. Peremehe ja teekäija vahel (tekkima) ladus jutt. Seintel (rippuma) vana-aegsed pildid. Ma (lökkama) kuivanud vaadi vette. Jälle teie (kukkuma) maha! Sihvakad lepad (pakkuma) karastavat varju kuumade kiirte eest. Kas (lippama) ka sina säält minema? Kui kahju, et ta (sattuma) alkoholi küüsi! Väga mõnus teist, et teie (leppima) oma naabriga ära. Keegi (ruttama) mu ees. Kuri koer (kippuma) Kusti kallale. Neiud (plet-tima) sassiläinud juukseid. Ka mina (hüppama) uppumat päästma. Meie (lakkima) mune. Teie (hüppama) ka varemini väga kõrgele. Viletsat vaadet (pakkuma) pisike onn.

33. Kirjutage sulgudes olevad sõnad tegeviku oleviku kesksõnasse ja tõmmake ainsuse osasta-

vale käändeale üks joon, mitmuse nimetavale ja sihitavale käändeale aga kaks joont alla!

Märkus: Tuletage meelde § 29!

Poisid pahvatasid (rõkkama) häälega naerma. (Hukkuma) lootsikud kadusid vahutavate voogude alla. Kaks (hukkuma) lootsikut toodi randa. Ja jälle (tõttama, möödaruttama), mõttetu, asjatu, tarvidusetu kõne (R. Roht). Tormi käes (rappuma) puud nähti murduvat. (Rappuma) vankrid veeresid piki auklikku tänavat. Kaks (vihalesütima) poissi said õpetajalt valju noomituse. (Süttima) leegid tõstsid oma keeli mustava taeva poole. Üksinda lõõmab veel metsade ladvul (tukkuma) pilve piir (Fr. Tuglas). (Kukkuma) kaljurahnud teevad suurt hävitus-tööd. Kasvataja kutsus (hüppama) lapsed tuppä. Kaks (tukkuma) valvurit said valju noomituse. Videvikku (uppuma) majad paistsid tumedate kogudena. Kuidas meeldivad sulle need (tukkuma) järvekesed? Rutati kohe (uppuma) poisile appi. Vaipu (kloppima) tüdrukutele andis keegi sinililli. Metsastajad tabasid kaks (heppima) hirve. Huvitav on vaadelda (tekkima) pilve. Vihaseid koeri (kettima) poisid olid väga tõsised. Miks ei lasta uksele (kloppima) lapsi tuppä? (Nokkima) lindu ei ole raske tabada. (Heppima) hirved pakuvad väga toredat vaadet. Ajalehti (pakkuma) poisid on väga väledad. Ära kohuta teri (nokkima) linde! Kaks (kallalekipuma) kurja koera kihutati kaigastega kaasikusse.

Eeskuju. Hukkuvad lootsikud kadusid vahutavate voogude alla. Kaks hukkuvat lootsikut toodi randa.

34. Kirjutage sulgudes olevad sõnad tegeviku tegijanimesse või teonimesse, nagu vajadus nõuab!

Märkus: Tuletage meelde § 29!

„Õppigem veel pisut!“ hüüdis üks (õppima). Kõik söötsid¹ (uppuma) appi. Soome keele (õppima) on meie haritud ringkondades rohkesti kasvanud. Usu, keegi ei salli su alalist (tukkuma)! Julge (päälehakkama) on pool võitu. Ja odavat (rökkama) oli liiati (J. Oks). (Tukkuma) on see, kes tukub; (lökkama) on see, kes lökkab. Kes nopib, see on (noppima); kes noppab, see on (noppama). (Ruttama) ruttavad, (tökkima) tükivad. (Trükkima) trükiavad, (töttama) töttavad. Üksik lilleke ootas (noppima). Talukoht anti rendile (enampakkuma) teel. Nüüd kuulab ta väikeste lindude laulu, käo (kukkuma) kure kruuksu- mist (A. H. Tammsaare). (Tukkuma) ei saa ülesandeid lahendada. Ta ei suuda oma (õppima) tarvilise raha puudusel lõpule viia. Äkiline hüüe äratas kaks (tukkuma). (Hüppama) ja (kukkuma) käivad käsikäes.

¹tormasid, hüppasid.

35. Kirjutage sulgudes olevad sõnad kindla kõneviisi tegeviku olevikku (ma lakin, õpin, pletin, lakun, tukun, lökkan, hüppan, ruttan, te lakite, tukute, hakkate, nopite, upute, noppate. . .)!

Märkus: Tuletage meelde § 30!

Poiss (lökkama) jalaga ratast. Kokk (hakkima) liha. See raamat (pakkuma) palju huvitavat. Kuhu teie (töttama)? Lapsed, jälle te (tukkuma)! Miks te (õppima) nii vähe? Eidekese silmadesse (tikkuma) pisarad. Jälle sa

(tikkuma) meie hulka! Kalur (müttima) kalu. Nad (toppima) praegu õlgi kotti. Juba (hakkama) vihma rabisema. Mu vend (õppima) sepaks. Õmblejad (lappima) tekki. Jälle (tikkuma) mu rind valutama. Ema südames (uppuma) kõik laste eksitused! Küll ma (leppima) temaga ära. Ma (rippuma) kõige hingega oma kodukolde küljes. Süsi (süttima) söest. Eemal (tukkuma) tõsised kaljud. (Rõkkama), (lõkkama) tuhatsuine keelepeks (Fr. Tuglas). Räästa küljes (rippuma) toredad jääpurikad. Millal te (hakkama) viiuldama? Nad (ruttama) peole. Ettevõtte teostamine (kippuma) keeruliseks minema. Kas sa (õppima) veel? Ma (tukkuma) veel pisut. Tibu (nippima) ja (noppima) teri.

36. Kirjutage sulgudes olevad sõnad käskiva kõneviisi ainsuse 2. pöördesse (laki! laku! lükka! õpi! kipu! hüppa! pleti! satu! rutta!...) või tingivasse kõneviisi (ma õpiksin, kipuksin, hüppaksin, lakiksin, lükkaaksin . . .), nagu vajadus nõuab!

Märkus: Tuletage meelde § 30!

Lapsuke (hüppama) veel pisut! (Toppima) sina, kui soovid! (Õppima) ka need tükid pähe! (Õppama) ka mind viiuldama! Vennake, (tõttama) rütemini kooli! Ära (sattuma) halbade sõprade hulka! (Lakkima) ka need munad ära! Ära (rikkuma) mu tuju oma labase jutuga! Poiss, (hakkama) nüüd hoolega õppima! (Lep-pima) ometi oma endise sõbraga ära! Ära (tukkuma) töö juures! Mulle tuletati meelde, et ma ka raamatut (õppima). Kilk kriiksub ahju vahel, nagu ei (hakkama) poogen enam hästi keelte pääle (A. H. Tammsaare).

Mulle paistab, nagu (tikkuma) koer tuppa. Ma (hüppama) veelgi, kuid pole sugugi aega. Vaadake hoolega, et väike tippjalg maha ei (kukkuma). Ütle, et mu vend siia (tõttama). Meie (õppima) veelgi, kuid videvikus ei maksa õppida. „Ka mina (tukkuma) veel, kuid aeg on juba minna!“ hüüdis vend. Ütelge, et nad veel marju (nop-pima). Igatahes on neil aga külm, muidu ei (tikkuma) nad nii teineteise ligi (A. H. Tammsaare).

37. Kirjutage sulgudes olevad sõnad m ä ä r o s a s t a v a s s e või m ä ä r s e e s ü t l e v a s s e (**õppida**, **õppi-des**, **hüpata**, **hüpates**, **tukkuda**, **tukkudes**, **lükata**, **lükates** . . .), nagu vajadus nõuab!

M ä r k u s: Tuletage meelde § 31!

Ime küll, et sa ei oska riiet (lippima). Röövikuid (nokkima) toovad linnud suurt kasu. Ka (hüppama) ei saanud poisid puust õunu kätte. Torm ähvardas ka meie majakest ümber (lökkama). Ma ei saa (leppima) ialgi niisuguse tühjusega! Teist (lökkama) kukkus poiss ise maha. Õlgi kotti (toppima) veristasin ma oma pahema käe. Ülesandmistega palutakse (ruttama). Ametit (õppima) oli ta ikka usin. Pimedas ei näe kanadki teri (nokkima). (Tõttama) ja (ruttama) rühivad lapsed koju. Mul ei ole sulle midagi huvitavat (pakkuma). Need riided ei tohi siin (rippuma). (Uppuma) haarab uppuja õlekõrrestki kinni. Nad ei julgegi mu kallale (kippuma). (Tukkuma) võib kergesti maha (kukkuma). Juust (plet-tima) jäi lapsuke tukkuma. Katkist akent (kittima) lõikasin oma sõrme ära. Mõni lapsuke ei lase oma juuk-

seid (plettima). Noored poisid läksid (heppima) murule. Või siis tema ei mõtlevatki (õppima)! Väsinud poiss istub voodis veel pooleldi (tukkuma). Kitsalt purdelt võib kergesti vette (sattuma). Nüüd on aeg mõtlema (hakkama), millega väljaminekuid katta. Meil ei ole põhjust ta kallale (kippuma).

38. Kirjutage sulgudes olevad sõnad käskiva kõneviisi ainsuse 3., mitmuse 1., 2. või 3. pöördesse (õppigu! õppige! õppigem! uppugu! hüpaku! lakkige! õpake! sattugu! rutaku!...) või tegeviku mineviku kesksõnasse (õppinud, uppunud, hüpanud, nottinud, rutanud, lakkinud, lükanud...) nagu yadus nõuab!

Märkus: Tuletage meelde § 31!

(Ruttama) ka nemad oma maksu õiendamisega! (Lükkama) tema see laud siledaks! Poiss tõendas, et ta ei olevat iialgi midagi (näppama). (Hakkama) temagi kohe kirjutama! Vaimliselt on su vend mulle palju (pakkuma). Lapsed, (ruttama) kohe klassidesse! Eks ta (õppima) veel! (Tõttama) aga ruttu tagasi! Alles viimisel ajal olen ma elu tundma (õppima). (Säppima) ka nooremad lapsukesed ehtesju! Poisid, nüüd (hakkama) raudse visadusega tööle! Meie lehm oli (sattuma) võõrasse karja. Ka tema (leppima) vähesega! Teie sõber olevat (ruttama) koju. (Pakkuma) ka nemad oma abi! Mehed otsivad (uppuma) sõdurit. (Hüppama), kuid (õppima) ka! Su õde oli (noppima) lõhnavaid lilli. Ärge (rikkuma) mu rahu! Noor linnuke oli (kukkuma) pesast maha. (Lük-

kama) tema, sest ta on tugevam! Õnnetuse läbi (tek-
kima) kahju ulatub üle tuhande marga. Ärge (kippuma)
süütu inimese kallale! Mu venna tervis on jõudsasti
kosuma (hakkama).

39. Kirjutage sulgudes olevad sõnad tehtaviku
vormidesse, nagu vajadus nõuab!

(Pakkuma) vähem, aga (pakkuma) hääd! Koosoleku
enamus näis kaitsvat kõneleja poolt (pakkuma) ülevaa-
det. Kus palju lõbutsetakse, sääal ka palju (hüppama).
(Ruttama) piletite ostmisega! Ärgu (hakkama) vaname-
hega vaidlema! Usu, ma ei ole sinu tõugata ja (lük-
kama)! Ta närvid on täiesti (rikkuma). Ärgu (rikkuma)
noori ilupuid! (Õppima) on see, mida õpitakse. (Õppima)
ometi vähem käskima ja keelama! Rikutav on see, mida
(rikkuma). Järve (lükka) koer ujus kaldale. Ütelge,
et veel pisut kirjutataks ja (õppima). Kõik kolm ettepa-
nekut (lükka) rõhuva häälteenamusega tagasi. (Lük-
kama) koorem ei olnudki raske. Tööd tuleb selleks teha,
et raamatuid rohkem ostetaks ja neid lugema (hakkama).

40. Kirjutage harjutis ära ja tõmmake paksult
trükitud tähtedele joon alla!

l a k k i m a: ma l a k i n, ma l a k k i s i n, ta l a k k i s, l a k -
k i g u tema! l a k k i v, l a k k i n u d, l a k k i d a, l a k k i j a, l a k i -
t a m a, l a k i t a k s e;

h a a k i m a: ma h a a g i n, ma h a a k i s i n, ta h a a k i s,
h a a k i g u tema! h a a k i v, h a a k i n u d, h a a k i d a, h a a k i j a, h a a -
g i t a m a, h a a g i t a k s e;

õ p p i m a: ma õ p i n, ma õ p p i s i n, ta õ p p i s, õ p p i g u
tema! õ p p i v, õ p p i n u d, õ p p i d a, õ p p i j a, õ p i t a m a, õ p i t a k s e;

k r a a **p** i m a: ma kraa**b**in, ma kraa**p**isin, ta kraa**p**is, kraa**p**igu tema! kraa**p**iv, kraa**p**inud, kraa**p**ida, kraa**p**ija, kraa**b**itama, kraa**b**itakse;

ple **t** t i m a: ma plet**i**n, ma plett**i**sin, ta plett**i**s, plet**t**igu tema! plett**i**v, plett**i**nud, plett**i**da, plett**i**ja, plet**i**tama, plet**i**takse;

v o l t i m a: ma vold**i**n, ma volt**i**sin, ta volt**i**s, vol**t**igu tema! volt**i**v, volt**i**nud, volt**i**da, volt**i**ja, vold**i**tama, vold**i**takse.

Ülesanne: Kirjutage samalaadiline harjutis, tarvitades sõnu:

trü**k**kima, tõ**k**kima, le**p**pima, tam**p**pima, not**t**tima, sort**t**tima, tuk**k**kuma, tõ**r**rkuma, upp**p**puma, viip**p**puma, sat**t**tuma, heit**t**tuma.

41. Kirjutage harjutis ära ja tõmmake paksult trükitud tähtedele joon alla!

l ü **k** k a m a: ma lük**k**an, ma lük**k**asin, ta lük**k**as, lük**k**aku tema! lük**k**av, lük**k**anud, lük**k**ata, lük**k**aja, lük**k**atama, lük**k**atakse;

t õ u **k** a m a: ma tõu**k**an, ma tõu**k**asin, ta tõu**k**as, tõu**g**aku tema! tõu**k**av, tõu**g**anud, tõu**g**ata, tõu**k**aja, tõu**g**atama, tõu**g**atakse;

h ü **p** p a m a; ma hü**p**pan, ma hü**p**pasin, ta hü**p**pas, hü**p**aku tema! hü**p**pav, hü**p**panud, hü**p**ata, hü**p**paja, hü**p**atama, hü**p**atakse;

p u m **p** a m a: ma pum**p**an, ma pum**p**asin, ta pum**p**as, pum**b**aku tema! pum**p**av, pum**b**anud, pum**b**ata, pum**p**aja, pum**b**atama, pum**b**atakse;

ru**tt**ama: ma ru**tt**an, ma ru**tt**asin, ta ru**tt**as, ru-
taku tema! ru**tt**av, ru**tt**anud, ru**tt**ata, ru**tt**taja, ru**tt**atama,
ru**tt**atakse;

va**at**ama: ma va**at**an, ma va**at**asin, ta va**at**as, vaa-
daku tema! va**at**av, vaa**at**anud, vaa**at**ata, vaa**at**taja, vaa-
d**at**ama, vaa**at**atakse.

Ülesanne: Kirjutage samalaadiline harjutis, tar-
vitades sõnu:

hakkama, ärkama, õppama, nilpama, tõttama, väl-
tama; hukkama, palkama, heppama, kaapama, pattama,
vântama.

42. Kirjutage harjutis ära ja tõmmake paksult trü-
kitud tähtedele joon alla!

I põhivorm:	II põhivorm:	III põhivorm:	IV põhivorm:
lakki ma	lakin	lakkida	lakitud
tukku ma	tukun	tukkuda	tukutud
hakka ma	hakkan	hakata	hakatud
tõlki ma	tõlgin	tõlkida	tõlgitud
tõrku ma	tõrgun	tõrkuda	tõrgutud
ärka ma	ärkan	ärgata	ärgatud
leppi ma	lepin	leppida	lepitud
uppu ma	upun	uppuda	uputud
hüppa ma	hüppan	hüpata	hüpatud
tampi ma	tambin	tampida	tambitud
viipu ma	viibun	viipuda	viibitud
nilpa ma	nilpan	nilbata	nilbatud
notti ma	notin	nottida	notitud
sattu ma	satun	sattuda	satutud

tõlta ma	tõttan	tõtata	tõtatud
sorti ma	sordin	sortida	sorditud
heitu ma	heidun	heituda	heidutud
vänta ma	väntan	vändata	vändatud

Ülesanne: Kirjutage I põhivormi järele: ma lakkisin, sa lakkisid ... lakkiv ... lakkija ... lakkimine ...; II järele: sa lakid, ta lakib ... laki sina! ma lakiksin ...; III järele: lakkides, lakkigu ... lakkunud; IV järele: lakitakse, lakiti, lakitagu, lakitaks, lakitama, lakitav.

I põhivormi järele: ma tõlkisin ... tõlkiv ... tõlkija ... tõlkimine ...; II järele: sa tõlgid ... tõlgi sina! ma tõlgiksin ...; III järele: tõlkides, tõlki-gu ... tõlkinud; IV järele: tõlgitakse, tõlgiti, tõlgi-tagu, tõlgitaks, tõlgitama, tõlgitav.

43. Kirjutage harjutis ära ja tõmmake paksult trükitud tähtedele joon alla!

Kohtoluline	Eitava tehta-	Määrosastav
ehk I tegevusnimi	viku olevik	ehk II tegevusnimi
	(ei tehta mida?)	(ei saa mida teha?)
tarvi ta ma	ei tarvitata	ei saa tarvitada
va ban da ma	„ vabandata	„ vabandada
hüppama	„ hüpata	„ hüpata
lakkima	„ lakita	„ lakkida
sattuma	„ satuta	„ sattuda
tõukama	„ tõugata	„ tõugata
tõlkima	„ tõlgita	„ tõlkida
tõrkuma	„ tõrguta	„ tõrkuda

nü h kima	ei nü h ita	ei saa nü h kida
va h tima	„ vah h ita	„ va h tida
nuus k ima	„ nuus i ta	„ nuus k ida
ma nit se e ma	„ manit s eta	„ manit s eda
ah vat le e ma	„ ahvat l eta	„ ahvat l eda
kauple m a	„ kaub e lda	„ kaub e lda
kak l e m a	„ kak e lda	„ kak e lda
ole m a	„ old a	„ olla
tule m a	„ tul d a	„ tulla
min e ma	„ min d a	„ min n a
pan e ma	„ pan d a	„ pan n a
sure m a	„ sur d a	„ sur r a
hüü d ma	„ hüü t a	„ hüü d a
an d ma	„ an t a	„ an d a
mur d ma	„ mur t a	„ mur d a
kar t ma	„ kar d eta	„ kar t a
keet m a	„ kee d eta	„ keet a
nut m a	„ nut e ta	„ nut t a
pet m a	„ pet e ta	„ pet t a
jät m a	„ jä e ta	„ jä t a
mat m a	„ ma e ta	„ mat t a
vi i ma	„ vi d a	„ vi i a
jo o ma	„ jo o da	„ ju u a
söö m a	„ söö d a	„ süü a
müü m a	„ müü d a	„ müü a
kä i ma	„ kä i da	„ kä i a
naer m a	„ naer d a	„ naer d a
pöör m a	„ pöör d a	„ pöör d a
laul m a	„ laul d a	„ laul d a

44. Kirjutage joone asemele **tada, tata, dada** või **data**, nagu vajadus nõuab!

Märkus: Mitte unustada: ei saa (mida teha?) väljend**ada**, kirjut**ada**, aga (ei tehta mida?) ei väljend**ata**, ei kirjut**ata** j. n. e.

Nüüd pole aega pihku süli—. Üldse tuleb tähen—, et kõneleja püüdis ettekannet hästi väljen—. Uskuge, nõnda ei vähen— kulusid! Muidugi ei viivi— siin minutitki. Ka minul on oma töö toime—. Uskuge, siin ei kitsen— teie sõprade vabadust! Too uhke isik ei armasta mütsi kehi—. Miks ei paran— äket? Ta lootis tuttava lauluga tuska pele—. Osastava käände lõpul ei kirju— sõnas „maad“ t. Seda ettevõtet ei ole raske teos—. Selles talus tuleks rohkem hooneid kohen—. Tal on tähtsamad toimetused tali—. Oota, sõber, nii ei arvu— ega kirju—! Kõvu kütkeid on raske katkes—. Miks ei kohen— selles talus hooneid? Raamatud on ainult ühingu liikmetel tarvi—, kuid korralduse puudusel ei tarvi— neid. Meil ei lõunas— enne kella kahte. Neid vigu ei ole raske kõrval—. Miks ei lõpe— koosolekut? Jääge vait, siin ei kisen—! Siin ei tohiks me minutitki viivi—. Sää! ei tali— toimetusi kiires korras.

45. Kirjutage joone asemele **da** või **ta**, nagu vajadus nõuab!

Raha teeni— ei ole raske, raske on raha hoi—. Paljud armastavad mängi— oma tervisega. Miks ei arsti— juba lapsukese silmi? Meil ei maga— üle seitsme tunni. Armas on istu— puude vilus. Usu, siin pole hää maga—! Kurbuses ei naer— mitte. Kas soovid minuga rammu

katsu—? Lapsuke, ära laksu— piitsa! Lapsuke, lase piitsal laksu—! Kas nad suudavad sulle ka kaitset paku—? Miks ei paku— võõrale istet? Laiseldes ei teeni— raha. Usu, ma ei saa praegu ühtegi selget mõtet taba—. Õpetaja puudusel ei õpi— meil käsitööd. Mu vend kavatseb õppi— ülikoolis keemiat. Poisid armastavad aiaroigastel rippu—. Ka mina ei viitsi su juukseid pletti—. Ära upu— vaest looma! Mu siinolek ei tohiks su tuju rikku—. Kodaniku õigusi ei tohi keegi kärpi—. Mõistlikus peres ei lõõbi—. Mis mul sääl enam rääki—! Poiss, nii ei räägi— minuga! Meilt ei min— peole. Nagu kuulda, ei pan— nende poolt huvireisi toime. Miks ei müü— mulle tooreid marju?

46. Kirjutage harjutis ära ja tõmmake paksult trükitud tähtedele joon alla!

tervitama	tervitatud	tervita gu !
vabandama	vabandatud	vabanda gu !
ruttama	rutatud	rutaku!
lakkima	lakitud	lakkigu!
sattuma	satud	sattigu!
tõukama	tõugatud	tõugaku!
tõlkima	tõlgitud	tõlkigu!
nühkima	nühitud	nühkigu!
vahtima	vahitud	vahtigu!
manitsema	manitsetud	manitse gu !
kauplema	kaubeldud	kaubel gu !
olema	oldud	ol gu !
tulema	tuldud	tul gu !
hüüdma	hüütud	hüüd ku !

mur d ma	murt u d	mur d ku!
kart t ma	kar d etud	kart k u!
nut t ma	nut t etud	nut k u!
jät t ma	jät e tud	jät k u!
mat t ma	ma e tud	mat k u!
viima	vi i dud	vi i gu!
käima	kä i dud	kä i gu!
pöör m a	pöör d ud	pöör g u!
laul m a	laul d ud	laul g u!

Ülesanne: Kirjutage selles harjutises antud sõnad järgmiselt: tervitat**u**d, tervit**a**ti, tervit**a**takse; tervit**a**gu! tervit**a**gem! tervit**a**ge! kaubeld**u**d, kaubeld**i**, kaubeld**a**kse; kaubeld**g**u! kaubeld**g**em! kaubeld**g**e! tul**d**ud, tul**d**i, tullakse; tul**g**u! tul**g**em! tul**g**e! kardet**u**d, kardet**i**, kardet**a**kse, kart**k**u! kart**k**em! kart**k**e! . . .

47. Kirjutage joone asemele tehtaviku lõpp **dud** või **tud**, nagu vajadus nõuab!

Tore täkk on rakenda— vankri ette. Jätkem juba hooplemine, sest on juba küllalt hoobel—. Korista— ja puhasta— vilja on sada puuda. Ettepan— küsimused sünnitasid palju lõbusat meeleolu. Kohanege ka kitsenda— oludele! Need on ju meie tun— noored viuldajad. Täna ei ole veel midagi huvitavat lausu—. Aja puudusel ei käi— rohelises. Need puud on minu istuta—. Sõnakuulmata last oli küllalt noomi—. Üleskutse oli mitmes lehes avalda—. Ta on tööliseks kaubeld—. See maja on juba müü—. Ülesanne on valesti lahenda—. Ta suust ei kuul— ühtegi sõna. Uuest ettevõttest on juba kõnel— ja kõneldakse veelgi. Soenda— supid kanti lauale. Ärge

minge, sääl on juba magama min—. Põld on juba üles äesta—. Vanakese haigeid silmi on juba arsti—. Kas on kiri juba ära saade—? Kuhu on mu kepp peide—? Kas on leping juba kinnita—? Nüüd on muidugi ta tuju riku—! „Paunveret“ on ka meil etenda—. Tul— teed mindi tagasi. Ebausklikkudel aegadel on karde— tonte ja on an— au kõiksugustele vaimudele. Katkine ruup oli kummuli pöör—. Kas on juba nõu— talt allkiri? Sääl olevat minu üle palju naer—. Ärakaranud vang olevat juba taba—.

48. Kirjutage joone asemele tehtaviku lõpp **di** või **ti**, nagu vajadus nõuab!

Vene veereta— vahutavasse vette. Näitusel vaadel— igasuguseid asju. Surnu kan— hauda. Võõraid üllata— kahuri mürtsudega. Mitugi tundi vaiel— põnevate asjade kallal. Kõrvalises kambris kuul— kröbinat. Tuli kustuta— majaelanikkude poolt koduste abinõudega ära. Põrutada saanud õnnetu toimetata— haigemajja. Käi— ka kelgumäel kelgutamas ja tul— rõõmsas tujus koju. Lahingus võidel— vaprast. Kolm küünalt süüda— põlema. Hällipäeva puhul soovi— kirjanikule paremat õnne ja rõõmurikkaid aastaid. Sääl riidel— tühja asja pärast. Selgita— kunstnikkudekodu küsimust ja otsusta— ettevõtte teostamisele asuda. Naabritalus kakel— eilegi. Haavatu aseta— raskemate haigete hulka. Lahkunud teenijaga ol— ikka rahul. Külalistele paku— õunu ja marju. Eile kõnel— mulle ka su uuest ettevõttest. Küll aga puigel— mulle vastu! Korruta— ikka vanu andmeid. Ma ärkasin mõtetest alles siis, kui mu nime kõvasti ni-

meta—. Uksele koputa— tasa. Kolmandal päeval min— jälle teele. Neidu aidas ehitel—, kamberissa kaunistel—. Õnnelik aeg, mil palju mõtel— ja vähe kirjuta—(Fr. Tuglas). Keldrisse pan— jäälaam jäälaama järele. Tervita— tormiliselt peol viibivaid külalisi.

49. Kirjutage alljärgnev tükk ära ja pange sulgudes olevad pöördõnad kindla kõneviisi minevikku tehtavikus!

Lihavõtte-tuled.

Lihavõtte-tuled juhivad meid germaanlaste juurde, kus neid vanasti sagedasti (põletama). Neid (tegema) enamasti mäeküngastele, kus nende ümber (tantsima) ning (mängima) ja nende üle (hüppama). Ühtlasi (viskama) sinna titt, keda **J u u d a k s** (nimetama). Teisal (valama) põlevatele puudele ka tõrva. Ka suurel reedel (tegema) vanasti tulesid, enamasti vanal surnuaial, kus tulele vanu kiriklikke asju ohvriks (andma). **Baieris** (lõikama) lihavõtte-tuletukid väikesteks pilbasteks ja (valmistama) neist riste.

Germaanlased süütavad väljas ülepää sagedasti tulesid põlema. Nii jõulu ja kolmekuninga-päeva ajal. Friismaal (süütama) küngastel ja vanadel haudadel 22. veebruaril õletulesid põlema. Iseäranis (armastama) aga vastlapäeval vastlatulesid teha. Mitmes kohas käivad lapsed enne seda tule jaoks andisid palumas. **Halgusid**, **hagu**, peergusid, õlgi, heinu ja muud (siduma) okstest laasitud puu külge ja (süütama) põlema. Mõnes kohas (viskama) veel õlgedest tehtud mees tulle. Jälle

teisal (siduma) õlgi ratta külge, (süütama) põlema ja (laskma) mäest alla veereda.

M. J. Eisen.

Mõned vastused: põletati, süüdati j.n.e.

50. Kirjutage joone asemele tehtaviku lõpp **dakse** või **takse**, nagu vajadus nõuab!

Siin sõlmi— sõprusesidemeid. Saunas vihel— vihaga. Jälle tõugel— siin! Pista pörsas kotti, kui paku—. Meil kayatse— uut elumaja ehitada. Piksevarras ühenda— juhtme abil maaga. Kes teist usaldab, seda usalda— ka. Soojal suvel supel— hoolega. Nüüd vaiel— jälle mu sõbra üle. Karile ehita— uus paak. Kui hästi mõtel—, siis ka mõiste—. Muuseumis vaa— del— vanu asju. Ütelge mulle, kus kaubel— juurviljaga? Seatina tarvita— kuulide valmistamiseks. Põldu äesta— äketega. Sagedasti puigel— kergemagi töö eest kõrvale. Kursuste lõpul korralda— katse. Õhus tun— juba kevadet. Laiskade õpilastega tõrel— palju. Kuule, juba helista— etendusele! Kus võidel—, säääl võide—. Arvatavasti katkesta— töö kütte puudusel mõneks päevaks. Koolides kõnel— teaduslikkudest asjadest. Lastelt nõu— puhtust. Niidul niide— juba. Riivi—, koori—, haki—, lõigu—, raiu—, hõõru— ja tambu—, pliidi kolmel avausel hakkavad pajad ja kastrulid kahisedes tosama, pannid särisema, ning prae—ahjust kostab tume surin (M. Metsanurk).

51. Kirjutage laused ära, nagu vajadus nõuab, ja tõmmake kindla kõneviisi tegeviku olevikule või tulevi-

kule üks joon, aga kesksõna tegeviku olevikule kaks joont alla!

Mitte unustada: nopivad, tukuvad, pletivad ... (mis teevad?), noppivad, tukkuvad, plettivad (missugused?)!

Kuumal ajal (tükkima) sead lompidesse. (Kallale-tükkima) koerad peletati eemale. Kaks väledat tüdrukut (noppima) marju. Marju (noppima) lapsed olid väga väledad. Tüdrukud (plettima) juukseid. Vanikuid (plettima) tütarlapsed istusid kivil. Marjad (rappuma) korvis kokku. Ilupuid (rikkuma) isikud toimetati politseisse. Lapsukese (rippuma) juuksed mängivad tuulega. Õpilased (säppima) ka mitmesuguseid iluasju. Tüdrukud (kloppima) vaipu. (Tukkuma) hobused seisid longus päädega. Sumedad tähed (tukkuma) taevavõlvil. Näljased koerad (lakkuma) laket. Joobnud isikud (rikkuma) ikka korda. (Kallale-kippuma) koerad ei olegi iga kord kurjad. Ettekuulutused (kippuma) täide minema. Puude küljes (rippuma) veel mõned üksikud koltunud lehed. Iluasju (säppima) isikud on sageli kunstnikud. Linnud (nokkima) teri. Jubedad kujud (tükkima) mu silmade ette. Nad (lökkima) praegu õunu nõõri otsa.

Eeskuju. Kuumal ajal tükivad sead lompidesse. Kallaletükkivad koerad peletati eemale.

52. Kirjutage laused ära, tarvitades õigeid pöörd-sõna vorme, ja pange küsimärgi asemele kohane küsi-mus: mis teevad? (satuvad, õpivad, tukuvad ...), mis-sugused? (sattuvad, õppivad, tukkuvad ...), missugust? (sattuvat, õppivat, tukkuvat ...)!

Mõnedki marjad (sattuma?) lindude nokka. Mere (tukkuma?) pinda saab harva näha. (Müttima?) kalurid ilmusid nähtavale jõe kääru tagant. Taevarannal (sütti- ma?) tuled meeldisid ka minule. Neli nobedat neitsit (noppima?) nelke. Kaugel taevarannal (süttima?) tuled. (Hukkuma?) paadid toodi kaldale. Vastu akent (kuk- kuma?) üksikud vihmapiisad. (Tekkima?) allikat ei saa sulgeda. Taevas (tukkuma?) verised pilved. Vihma jä- rele (tekkima?) loigud kaovad ruttu. Hoolega (õppima?) last ei tohi segada. Virgasti (õppima?) lapsed teevad ka õpetajaile rõõmu. Virgad õpilased (õppima?) sundimata. Aednik raius puu küljest kolm (rippuma?) oksa. Vanadki inimesed (heppima?) sageli. (Küttima?) kullid lendlesid õhustikus siblivate kanakeste kohal. Kalurid päästsid kolm (uppuma?) suplejat. Kergejalgsed lapsukesed (tip- pima?) koolist koju. Üle tumeda metsa (rippuma?) hal- lid pilved. Ära ärrita (lakkuma?) koera! Võhandu kaldad pakkuma?) mõnes kohas väga huvitavat vaadet. (Rip- puma?) ehted kaunistasid kuuske. Küll nad (sattuma?) ükskord hädaohtu! Karidele (sattuma?) laevad võivad kergesti hukkuda.

E e s k u j u. Karidele sattuvad (missugused?) laevad võivad kergesti hukkuda.

53. Kirjutage laused ära, tarvitades pöörd sõna õi- geid vorme, ja pange küsimärgi asemele kohane küsimus: mis teevad? (ri**p**uvad...), missugused? (ri**pp**uvad...), missugust? mida tegevat? (ri**pp**uvat...)!

M ä r k u s: Tuletage meelde kaht eelmist harjutist!

Haavad (tikkuma?) mädanema. Ma nägin teie mütsi eestoas (rippuma?). **H**uvitav on vaadelda (tekkima?) pilve. Ka meie kuulsime kaasikus kägu (kukkuma?). Lume-kübemed (kukkuma?) ähmastele akendele. Vististi meeldivad ka teile need vaatepiiril rohelisse (uppuma?) ehitised? Jalutuskohas oli ka kaks (rippuma?) kaljut. (Õppima?) poissi ei tohi tülitada. Jões ja järved (tekkima?) madalates kohtades. Juba nähti (rippuma?) eesriiet kerkiivat. (Uppuma?) looma pole kerge päästa. Nad (tük-kima?) väga kõrget lendu lendama. (Nippima?) käed ei andnud haavale rahu. Ta viha näis põlema (süttima?) Puude okste otsas (rippuma?) suured hõbedased tilgad. Üle taeva rändavad (rippuma?) pilved. Kirjastusäri „Tulevik“ (trükkima?) ka ta uue toote. Alati kuuleme nuri-nat, et joounud isikud segavad teisi inimesi ja (rikkuma?) ka rahu. Tüdrukud (lippima?) vanu riideid. Salakavalalt piilub väike kassike (rippuma?) lampi. Ta vend (õppima?) väga halvasti. (Lakkuma?) penid urisesid tasa. (Õppima?) lapsed (õppima?) nüüd hoolega.

Eeskujju: Õppivad (missugused?) lapsed õpivad (mis teevad?) hoolega.

54. Kirjutage alljärgnevad laused ära ja seletage, millal kirjutatakse: tunktaks, etendataks, kirjutataks jne.

Ei ole inimesel ometi sellest küll, et tal kõht täis ja keha kaetud, et ta ise teab, kui palju tal raha, vaid ta tahab kõigest sellest ka teistele aimu anda, tahab, et teda tunktaks, austataks, meelitataks, tema ümber lipitsetaks, teda kui häätegitjat, kunstiarmastajat, teaduse

toetajat, hariduse edendajat meelde tuletata**taks** (A. H. Tamm-
saare). Helendasid muutlikud valgusevöödid, just kui hei-
de**taks** neid värvilistest reflektoritest (K. Rumor). Küll ru-
ta**taks**, kui kuhugi rutata oleks. Ei või just öelda, et
meil ühissettevõtete vastu leige old**aks**. Lõpuks avaldati
soovi, et üldkoosolekuid tihedamini kokku kutsuta**taks**.
Pole ühtegi pattu, mida andeks ei saaks anda, mida an-
deks ei ant**aks**. Toonitati rahvusvahelise keele tarviduse
tähtsust, et rahvusvahelistel kongressidel aega ei kuluta-
taks igavate tõlgete pääle. Üldse jääb soovida, et edas-
pidi esinet**aks** paremate näidenditega.

55. Kirjutage joone asemele kindla kõneviisi teh-
taviku lõpp **dakse** või **takse**, tingiva kõneviisi tehta-
viku lõpp **daks** või **taks**, nagu seda nõuab lausete mõte!

Truud sõpra usalda— alati. „Tabaksin näha, et keva-
del vabas õhus rohkem joos— ja jaluta—,“ sõnas õpe-
taja. Raamatukogus korralda— raamatuid. Sooviksin näha,
et ka meil teaduslikke referaate sagedamini korralda—.
Malli abil mõõde— nurki. Tuleb hoolega hoida, et silmi
ei riku—. Küll hüpa— kõrgele, kui tiivad kannaksid.
Küsimusi lahenda— kokkuleppe teel. Rukkist jahvata—
jahu. Mõnes peres riiel— alati. Muu seas tähendati ka,
et ruume korralikumalt puhasta—. Kui appi kutsu—,
hüü— ainult ühte hüüet. Pöörduti ka võimude poole tun-
giva palvega, et ümbruskonna loodust ei hävita—. Näib,
nagu ei suude— seltskonnale küllalt huvitavat vaimlist
lõbu pakkuda. Kui ei pilla—, siis ei jää— ka vaeseks.
Jääb soovida, et ka meil füüsilise kasvatuse pääle rohkem

rõhku pan—. Pärdikutest kõnel — palju lugusid. Puuvillast valmista — riiet ja niiti. Meil õpeta — emakeelt rohkem, kui tundide arv oleks suurem. Soovida jääb, et „Paunveret“ uues lavastuses uuesti etenda—. Virgul koo —, õmmel —, heegelda —, tiki —; säääl pes —, rulli —, triigi — (E. Wilde). Tudisev taadike palus, et teda koju aida—. Ei oleks siis nii palju haigeid, kui tervise eest rohkem hoolitse—. Ta põgenes ära kerjaja riietes, et teda ei tun—.

56. Kirjutage alljärgnevad laused ära ja seletage, millal kirjutatakse: **tarvitagu, tarvitagu, karastagu, karastatagu** j. n. e.

Joonlauda ärgu **tarvitatagu** „näpurohuks“! Joonlauda ärgu **tarvitagu** tema „näpurohuks“! Keegi joonistagu tahvlile sõõrikesi! Joonistatagu tahvlile sõõrikesi! Oldagu kaine söömisel ja joomises! Olgu ka tema kaine söömisel ja joomises! Karastatagu oma keha kehalikkude liigutuste abil! Karastagu oma keha ka nemad kehalikkude liigutuste abil! Tuulutatagu sagedamini magadistube ja üldse eluruume! Ahe on reheparsil kuivatav vili. Idüll on lihtsat maaelu kujutav kunstitoode. Meie võimeid peab kasutatama. Saadagu juba aru minu kibedast seisukorrast! Kül mavõetud liiget hõõrutagu lüme! Kõlblise umbrohu vastu võideldes tarvitatagu eeskujulikku voorust. Seisatagem siis meiegi videvat kuulates vaikust, roidunum toetagu end visama najale siin (G. Suits). See küsimus peab juba esimeses joones otsustatama.

57. Kirjutage joone asemele **da, ta, data** või **tata**, nagu vajadus nõuab!

K ü s i m u s: Millal kõneldakse ja kirjutatakse: kirju-
tagu, kirjut**atagu**, tuulut**agu**, tuulut**atagu**, olgu, old**agu**, tulgu,
tul**dagu**, võtku, võ**etagu** j. n. e.?

Ärgu tul—gu siin asju parandama süüdistamisega!
Vaa—gu enne, otsus—gu siis! Luba—gu mul veel paar sõna uue ettevõtte kohta avaldada! Pan—gu rohkem ka minu seletusi tähele! Ütel—gu seda lausa ja ärgu varja—gu seisukorda! Kogu—gu kodumaa ajaloolisi mälestisi, pan—gu kirja, mis me iganes läbi elanud, kirju—gu elumälestisi (M. Lipp)! Tuulu—gu sagedamini magadistube ja üldse kõiki eluruume! Tulega ümberkäimises ol—gu ettevaatlik! Mõel—gu enne suuri mõtteid ning tun—gu suuri tundmusi ja lei—gu siis vastavad sõnad (Fr. Tuglas)! Karas—gu oma keha kehalikkude liigutuste abil! Saa—gu juba aru mu kibedast seisukorrast! Ära—gu lastes mitmesuguseid huvisid! Müü—gu kohti ka pärisomanduseks! Ärgu oo—gu talt suuremat toetust! Vastutusrikkas ülesandes tali—gu tasa ja targu! Kül mavõetud liiget hõõru—gu lumega! Katsu—gu ka siin ähvardavat hädaohtu kõrvaldada! On keegi kogemata mõnd hapet sisse võtnud, siis an—gu talle söögisoodat veega või piimaga segatult, paku—gu palju leiget vett juua ja ärru—gu ta kohe oksele, näpuga kurgus kõdistades (A. Paldrock). Võe—gu Björnson, Knut Hamsun, Auerbach ja vaa—gu, kuidas nemad talumeest, talumehe krunti kirjeldavad (Juh. Liiv).

58. Kirjutage harjutis ära ja tõmmake refleksiivsetele pöörd sõnadele joon alla!

Ning siis laiusid küsija silmad. Kogu taevas oli pilvistunud. Vanakese suu pigistus kõvasti. Ääretud legendikud paljastusid lumikattest. Vaikija näos avaldus kurbuseilme. Haige lapsukese suu tõmbus kurvalt kokku. Vaiksel järvepinnal peegeldub kahvatu kuu. Uskuge, need ülesanded ei lahendu lihtsasti. Ta järel lükustus üks. Kõrves moodustuvad õhupeegeldused. Autod möödusid meist suure rutuga. Kas te tunnete toda habendunud isikut? Kelk viskus vastu puud. Eile tutvusin ma ühe kiir-uisutajaga. Kõik kuulajad olid noore viuldaja viuldamisest hurmunud¹. Kuhu suubub Ema-jõgi? Nii mõnedki laevad on hukkunud merel. Kevadel ilustub kogu mets. Kuule, sõber, miks ei alistu² sa koosoleku otsusele? Vaksaliski eraldub ta teistest ning vahib üksisilmi linna poole (O. Luts). Ka mina olin su sõbra õudsest jutust hämmastunud³. Paadi põhja oli palju muda korjunud. Mõlemad vesistud olid täitunud veega. Talvel jäätub vesi. Kas mõtled tagasi end veel kui tütarlast, ööl unetul kes voodist valgest koordus (G. Suits)?

¹joovastunud, ²ei anna end alla, ³väga imestunud.

59. Kirjutage käänamised ära ja täiendage nad lõpuni!

Nim.	haavatu	haavatud
O s a s t.	haavatut	haavatuid
S i h i t.	haavatu	haavatud
O m a s t.	haavatu	haavatute
S i s s e ü t l.	haavatusse	haavatutesse
	j. n. e.	j. n. e.

Nim.	sur nu	sur nud
Osast.	sur nut	sur nuid
Sihit.	sur nu	sur nud
Omast.	sur nu	sur nut e
Sisseütl.	sur nusse	sur nutesse
	j. n. e.	j. n. e.

Nagu **haavatu** käänatakse: vigastatu, kihlatu, karistatu, armastatu, rõhutu, oodatu, surmatu j. n. e.

Nagu **surnu** käänatakse: nälginu, joobnu, täiskasvanu, väsinu, lahkunu, elatanu, tulnu, uppunu, külmetunu, kadunu, koolnu, ehmunu j. n. e.

Nim.	haav atud sõdur	haav atud sõdurid
Osast.	haav atud sõdurit	haav atud sõdureid
Sihit.	haav atud sõduri	haav atud sõdurid
Omast.	haav atud sõduri	haav atud sõdurite
Sisseütl.	haav atud sõdurisse	haav atud sõduritesse
	j. n. e.	j. n. e.

Nim.	sur nud inimene	sur nud inimesed
Osast.	sur nud inimest	sur nud inimesi
Sihit.	sur nud inimese	sur nud inimesed
Omast.	sur nud inimese	sur nud inimeste
Sisseütl.	sur nud inimesse	sur nud inimestesse
	j. n. e.	j. n. e.

60. Kirjutage joone asemele **tut, tud, nut** või **nud**, nagu vajadus nõuab!

Tuletage meelde eelmist harjutist!

Kaks haava— paigutati haigemajja. Kaks haava— sõdurit paigutati haigemajja. Kus on siis su kaks ar-

masta—? Kus on siis su kaks armasta— sõpra? Vaenlane kaotas kolm haava— ja kaks surma—. Sajad haava— ja surma— lamasid plahvatuse järel maas. Kuhu läksid karista— poisid? Mu meeoleu oli kaht karista— nähes väga rõhu—. Arst ravitseb ta vigasta— sõrme. Tervitati soojalt kihla— neiut. Kliinikusse toodi neli vigasta—. Külalised tervitasid kihla—. Poisid olid üpris rõhu— ja vaeva—. Täna on tükk tööd teh—. Tundus midagi kurba ning mahajäe—. Aidake ometi seda vaeva— ja rõhu—! Tagaae— jooksid hirmuga metsa.

Tuppa kutsuti kaks külmetu—. Tuppa kutsuti kaks külmetu— reisijat. Korda rikkusid kolm joob—. Korda rikkusid kolm joob— isikut. Kõik mõõtsid teravate pilkudega tul—. Mõni peab joob— surnuks. Tänavalt koristati kaks nälgi—. Inimesed otsivad uppu—. Kolm väsi— valvurit valvavad sur—. Nälgi— inimesed olid väga tusased ja kurjad. Õpilaste tihedad salgad piirasid lahku—. Kõnedes tuletati meelde häätahtlikku kadu—. Inimesed otsivad uppu— talunikku. Ärge äratage üles väsi—! Meie peres on kaks täiskasva—. Kaks elata— kerjajat paluvad abi. Sur— ei saa enam arstida. Kes on mu kadu— taskuraamatut näinud? Mitu elata— on teie peres? Sur— inimest ei arstita. Ka mina käisin kool— vaatamas. Lahku— sõbrad jätsid järele väga hää mälestuse.

61. Kirjutage allolevad sõnad ainsuse osastavasse!

1. Rahutu aimamine, ettevaatamatu enesepaljastus, jõuetu mehike, maitsetu mööbel, armetu neiu, abitu lesk, õnnetu õppur, kohmetu tüdruk, saamatu isik, sõnulseele-

tamatu valu, paratamatu nähtus, tagajärjetu vaev, kõlbmatu elu, töövõimetu isik, põhjatu hirm, 2. nõutu mees, kahvatu pale, leegitu silm, ääretu hirm, sõnatu laul, unetu öö, lugematu vara, piiritu tüdimus, mõistmatu kartus, meeletu vahvus, süütü sõdur, püsimatu hing, arusaa-
 matu lugu, keeletu inimene, inetu tegu, 3. hingetu tee, silmitu surm, nahatu põial, ilutu etendus, olematu uni, kõhetu poiss, elutu tühjus, hääletu taevas, ääretu kaugus, pääajutu kihutaja, väsimatu vedur, halastamatu ironia, võitmatu meri, mõõtmatu tuimus, armuheitmatu keel,
 4. surematu hing, hääletu igatsus, teadmatu võim, kustumatu kannatus, nägematu vahesein, turvatu (kaitsetu) hing, jultunu (riivatu, nurjatu) ettepanek, tavatu (erakordne, iseäraline) nähtus, viljatu töö, lohutu vanake, trööstitu taat, hunnitu (tore, suurepärane) eksitus, maotu (maitsetu) toit, söögiisutu laps, oimetu (liikumatu) asi, värvitu mälestus, kahvatu tunnistus.

E e s k u j u. Rahutut aimamist, ettevaatamatut enesepaljastust, jõuetut mehikest, maitsetut mööblit j. n. e.

62. Kirjutage joone asemele **tud** või **tut**, nagu vajadus nõuab, ja tõmmake ainult ainsuse osastavale käändele joon alla!

Ärgem elagem kõlbma— elu! Aidake pisut toda oskama— meest! Lugema— varad peituvad raamatutes. Kaks süü— isikut vabastati vanglast. Midagi arusaama— oli ta kibedas jutus. Vististi sallivad nad mind säääl kui paratama—. Ja ine— kaelakõristid sünnitasid toredat ragnat (J. oks). Pime kandis jalu—, jalutu juhatas pimedat.

Me laulame sõna— laulu seistes me elutee eel (Fr. Tuglas).
 Siin on mulle palju seletama—. Ka mina igatsen näha
 ääre— merd! Need on ju väga laitma— palitud! Oli
 päris õudne rutata koju piki hinge— teed. Aidake seda
 arme— ja abi—! Poisi leegi— ja osavõtma— silmad
 vahtisid alla. Raske karistus ootab toda meele— isikut.
 Jälle tulevad need tüü— isikud! Ma ei igatse nende ilu—
 etendust näha. Üleanne— poisid vallatasid. Kõhe— puud
 raiuti maha. Pärast tagajärje— koosviibimist lahkusid
 kõik tuseselt. Äрге ostke niisugust maitse— mööblit!
 Me laulame sõna— laulu kõndides lippude teel (G. Suits).
 Lõpma— valud täitsid mu südant.

Eeskuj. Ärgem elagem kõlbmatut elu!

63. Kirjutage harjutis ära ja püüdke seletada, mispärast on sulgudes olevad sõnad kokku pandud!

(Suurtükk) külvab surma. (Penikeel¹) ujub vees.
 Velsker tõendas, et pisema peni keel olevat haige. Meie
 sepal on (tulius) ääs. Appi tuli uus õgard² õunu hävi-
 tama. Pisike ruum oli rahvast (puupüsti) täis. „Noh,
 vaadake, mäherdune (tulisus) teie (ettevõttes)!“ hüüdis
 üks (kaasvõitlejatest). „Kas tuli sus põleb, et (üle pää-
 kaela) jooksed!“ hüüdis (vastupuiklev) (kaasrändaja).
 Küll aga oled sa üks (pääajutu) (kanapää)! (Masajalgne)
 (koolipoiss) lõi kogemata musta kana pää veriseks.
 Vaadete poolest on nii mõnigi vanake (nooreestlane).
 (Öökülm) oli maas. „Varssi tuleb ka mulle (külm-
 käpp³)! õhkas (aukuvajunud) silmadega (vanamees).
 Palang tegi mitu (perekonda) (puupaljaks). Ameerikast

toodud (laisk-elajas) magas puuris ja nägi und (kodu-
maast). „Kas sa, laisk elajas, saad rutemini märke!“
hüüdis voorimees hobusele. Iga vana isa ei ole veel
(vanaisa). (Pajuvasikas⁴) leidis (poolsurnud) varese.
(Rebasesaba) on (kõrsrohi). Torm tõi kaldale kaks (hukka-
läinud) laeva. Kaks laeva olevat hukka läinud. (Katki-
tehtud) vaagen maksab (kolmsada) senti. Aken olevat
katki tehtud. Siin olevat (ärapeidetud) varandus. Siia
olevat varandus ära peidetud. Poisi kuub oli lahti har-
gunud. Ömmelge (lahtihargunud) kohad ilusasti kinni!
Vanglast olevat öösi kolm vangi ära karanud. (Äraka-
ranud) vangid toimetati trellide taha. (Mahajäetud) majas
oli kõdunev kapp kõssi vajunud. (Väljaminekud) olid
(sissetulekutest) suuremad. (Soomekeelseid) raamatuid
ei ole raske lugeda. Ka mina porsin pisut soome keelt.
Minus kisendab (tuhatpäine) elajas (O. Luts). (Nurmenukk)
on (mitmeaastane) taim. Millal on lepingute (allakirju-
tamine)? (Kokkuvajunud) (kaaskannatajad) komberdasid
kõikuva kirstu kõrval. Sää! võetakse külalisi vastu (ava-
käsi) ja (särasilmi). (Habesuu) naljatab lapsega. Pikk,
kandiliste liigutustega (kunstkäsitöö-kooli) juhatajanna
noogutas (seepäale) endamisi pääd (R. Roht).

¹ üks veetaim, ² õgija, ³ surm, ⁴ hunt.

64. Kirjutage laused ära ja tõmmake sidesõnale
ehk üks joon, sidesõnale **või** aga kaks joont alla!

K ü s i m u s: Millal tarvitatakse sidesõna **ehk**, millal **või**?

Piparrohi on punaste või valgete õitega taim.
Põuavälg ehk pälg tekib õhuelektri mõjul. Eesti keeles

on üheksa täishäälikut ehk vokaali. Andke mulle tükk nõõri või niiti! Vabandage, kuidas on teie sugu- ehk perekonnanimi? Baromeetri ehk rõhumõõtja abil mõõdetakse õhu rõhumist. Kas ta tegi seda teades või teadmata? Soojusastme ehk temperatuuri määramiseks tarvitatakse soojamõõtjaid ehk termomeetreid. Leideni pudelit täidetakse ka klaas- või eboniitpulgaga hõõrumisest tekkinud elektriga. Harghein ehk jaanilill on madala varrega taim. Taat kujub võrkkotti ehk karssi. Sõnadega ei saa ühtki väikest mõtet või tundmust suureks teha (Fr. Tuglas). Pärast, kas täna või mõnel teisel õhtul, kõnelen sulle natuke närvidest, nõndanimetatud närvidest (O. Luts). Seda, kas keelevormid on õiged või vigased, peab alati teatava keeleühiku ja teatava aja seisukohalt otsustama (J. Jõgever). See on karjatänav, kus eksinud heinakõrred, mõni hernevars või repetanud õlekõrs enesele haura on leidnud (J. Oks). Tragöödia ehk kurbmäng toob kindla tahtmisega ja kirgliku loomuga kangelase ette, kes suure ja kõrge eesmärgi poole püüdes vastikute oludega või isikutega kokku põrkab ja seepärast suurte takistustega peab võitlema (M. Kampmann). Nivaalses ehk lumekliimas esinevad sademed valdavamalt lumena ja nii rohkesti, et osa liustikkude või laviinide abil eemaldatakse (J. Rumma). Koppel helises karjakelladest ja Muska häätahtlikust haukumisest, millega see ühte või teist looma kiiremale käigule sundis (A. H. Tammsaare). Kas päike see nüüd majesteetlik koidab või mõrtsukatöö tulelatern loidab (Gust. Suits)?

65. Kirjutage harjutis ära ja tõmmake võõrsõnadele joon alla!

Kordusid needsamad anekdootidega vürtsitud kõneained. Kavatsetakse suurem ekskursioon ette võtta. Me peame ikkagi kirjakeele traditsiooni austama. Ta tööl ei ole soovitavat produktiivsust. Konflikt pole lahendatud kaugeltki. Teine kandidaat keeldus kandidatuurist. Uskuge, brutaalsusega¹ ei saada kasvatuses häid tagajärgi. Meie klassis oli üks õpilane mikrospoorias² haige. Ta on ju tuntud eremiit³. Draama kutsus esile suure sensatsiooni⁴. Tal on homogeenne⁵ iseloom. Kas ei olnud see üks fantoom⁶? Mõned lilled on violetsete õitega. See karikatuur⁷ ei meeldi mulle. Referendi kõne puudutas kristliku ilmavaate küsimust. Kõigist teistest kontinentidest on Euroopa kõige rannarikkam. Mida rohkem eeltöid, seda suuremad resultaadid. Uue vabriku saadused on müügil ka meie ametnikkude kooperatiivis. Vilunud agent soovib vastavat teenistust. Ka meie selts tahab ooperit ja operetti etendama hakata. Võhandu kaldad moodustavad paiguti kenad devooni kihtide läbilõiked. Teda ei suuda ükski asi galvaniseerida. Pääsetäht kontserdile maksab nelikümmend senti. Kunstnik soovib kontserti anda. Kütkestav programm oli üpris arvurikka publikumi kokku meelitanud. See teos käsitleb uut, ülimoodsat üliinimest, kelle egoism ja kõrgelseisev intellekt esineb võitluses massi hingejõuga. Väljas akende taga möllas marus sügisepurpuri südantlõhestav fanfaar (Fr. Tuglas). Itaalia kardinal Giuseppe Mezzofanti tundis 59 mitmesugust keelt. Ta rahutud silmad vahtisid prožektoritena ümbrust,

kõrvad püüdsid vähemaid hääli õhust (A. Kivikas). Ahja jõel („Taevaskoda“) paljastuvad aluspinna geoloogilised kihid. Mõni teos avaldab eetilisel ja esteetiliselt kasvatavat mõju. Ta vend on filosoofiateaduskonna üliõpilane.

¹ toorusega, loomalikkusega, ² nahaseenetuses, ³ üksiklane, erak, ⁴ erutatud meeleolu, ⁵ ühtlane, ⁶ viirastus, ⁷ irvkuju.

66. Kirjutage harjutis ära ja tõmmake võõrsõnadele joon alla!

Mu vend on liberaalne¹ kodanik. Mulle ei meeldi ta idiootlik² nägu. Huvitava jutu kuulajate keskel sigis klassis distsipliin. Mu sõbral on isesugune dialekt³. Raskuse põhimõtt on gramm, mis võrdub ligikaudu 22^{1/2} dooliga. Kergetleetika võistlustest osavõtjaid oli kuuskümmend. Ära tee grimasse⁴! Seanss⁵ vältas kolm tundi. Kandidaate ühes dokumentidega palutakse valimisele ilmuda. Nad ei võta ühestki konverentsist osa. Ainult algupärane kirjandus on „oma“, ümberpanek ei ole enam belletristika (J. Oks). Maal on praegu iga kooli juures internaadid. Too intelligentne proua kannab meeldivat boad. Soome keel on väga rikas allegooriatest ja pleonasmidest. Kes ignoreerib meie ettevõtet? Kuulus komponist Beethoven kirjutas ilusama sinfoonia kurdina. Rõngastatud linnud saadetagu ülikooli loodusuurijate seltsi ornitoloogilisele seksioonile! Ära aja niisugust banaalset juttu! Näitleja lõi oma osast väga jumeaka groteski. Lutsu hilisem dramaatiline ja jutustav toodang on kaldunud romantikasse ja sümbolismi (Fr. Tuglas). Suits ja Ridala on rajanud aluse Eesti modernsele lüürikale (Fr.

Tuglas). Kreeklastel ja roomlastel oli ööpäev kaheksasse ossa jagatud. Estetismil on küllalt omadusi, et religiooniks saada (Fr. Tuglas). Märkige kladedesse mõned daatumid! Lauale toodi delikaatne⁶ toit. Näib, nagu ei oleks kogu tükis midagi positiivset, ülestõstvat. Meid muljus maani must reaktsioon (Fr. Tuglas). Looduslootunnis süstematiseerime esemeid. Ühtegi absoluutselt õnnestunud kunsttööd ei ole, nagu ei ole ühtegi absoluutsete võimetega kunstnikku (Fr. Tuglas). Noor kõneleja tutvustas kuulajaid alkoholi kahjulikkusega ja demonstreeris oma väidet huvitavate näidetega. Me ei tohi unustada eetikat, mis tunneb ja tunnistab ühiskondlikke kohustusi. Põhikirja algkava kokkuseadmiseks valiti kolmeliikmeline komisjon.

¹ vabameelne, ² loll, rumal, ³ keelemurre, ⁴ näomoonutusi, ⁵ istung, ⁶ maiuslik.

II. Kirjavahemärke.

67. Kirjutage laused ära ja pange lause lõpule punkt, küsimärk või hüüumärk, nagu vajadus nõuab!

Märkus: Mõistatuse lõpul on küsimärk.

Sõdurid **marssivad** piki tänavat. Kuidas meeldivad teile need **marssivad** sõdurid. Lapsed, kas teie ei tea, et **rukis** ei püherdata¹. Kuldkollane **rukis** ei ole veel valmis. Maa on, inimesed ei käi, vett on, laevad ei sõida. Ärge mürage sääli nii kõvasti. Kas arvate, et mind need kurvad jutud ei närtsita². Ta oli kõigi vastu lahke ja

püüdis kõiki aidata Keeletu, meeletu, varjab vara varga eest Siinne elu on igav ja monotoonne Ära kõnele nii nukralt Võidelge agaralt keha ja hinge puhtuse eest Jätke mind rahule, ma igatsen segamatut rahu Kas olete kuulnud kuritegudest ja õnnetustest, mis alkohol inimkonnale sünnitab Ära tuku töö juures Targa inimesega on mõnus tarka juttu vesta Tõstke ka mind vaimlisse õhkkonda Ta on igas tükis tubli mees Kas sul okas suus on, et vait oled Põntsudes veereb sõiduriist piki auklikku teed Vaadakem ikka lootusrikkalt tulevikku Poisid, nüüd on asi hukas Külm kui jää, valge kui sai, pehme kui sulg Teda näis pikemat aega mingi mure rõhuvat Hinga ikka läbi nina Tundke end koduselt minu hütikeses Haridus on jõud, mis meie riigi rippumatust kindlustab

¹ Lapsed, kas teie ei tea, et rukkis ei tohi püherdada!

² Ütelge lause, kus tarvis kirjutada „närtsida“!

68. Kirjutage laused ära ja pidage meeles, millal tarvitatakse komat enne **et, siis, aga, kuid, vaid!**

Olgem eestlased, aga saagem ka eurooplasteks ¹ (Fr. Tuglas). Ei või unustada, et elame loomingu ajal. Oled huntide hulgas, siis pead huntidega uluma. See ei ole õige, et inimene ei jõua end alkoholi-ikkest vabastada. Mis puutub kõne sisusse, siis ei taha ma seda siin pikemalt seletama hakata. Meie ei hakanud uut käsku ootama, vaid hakkasime kohe tööle. Kõigil korjub hinge midagi üleliigset, kuid igaüks ei jõua seda kunstitööna välja hingata (J. Oks). Mu õnnetus on see, et ma ei oska

huvitavalt jutustada. Kui soovid linna sõita, siis sõida minuga ühes! Elu on liiga tõsine asi, et kergemeelselt rutata (Fr. Tuglas). Ja ta tuli koju, et unetult ööd mööda saata, et näha kuu loojenemist ja harvade tähtede kustumist ning koidu puhkemist rõõsas taevas (Fr. Tuglas). Ei saa müüri ehitada kivide varjudest, vaid kividest enestest (Juh. Liiv). Ainult seepärast on Eesti sõjavägi nii võitlusevõimeline ja võidurikas, et ta koosneb haritud inimestest. Kui kurb, et ka meil on märgata vaimliste huvide kohutavat langemist. Teistele anna kõik andeks, aga iseenele mitte.

¹ Euroopa—europlane; Austraalia — austraallane; Tallinna—tallinlane; Sakala — sakalane j.n.e.

69. Kirjutage laused ära ja tarvitage komat, nagu vajadus nõuab!

Kõneldakse et ta joonistavat hästi. Neid püüti võimalust mööda toetada kuid võimalused ei olnud suured. Aga ometi ei saa leppida sellega et lastakse minna nagu minema kipub. Meil ei kirjutata tahvlile vaid paberile. Pandi kõik rattad käima et ta kohale jääks. Tüdrukuna tui aga naisena nui. Narri meest aga ära narri mehe mütsi! Harige mitte üksi mõistust vaid ka südant! Ka meil tuli ruttu toimetada et töödega lõpule jõuda. Söönud peni kõva haukuma aga joobnud mees kõva kõnelema. Olgu lõppeks tähendatud et kõik lapsed ilmugu kooli õigel ajal! Mehi ei pea loetama vaid kaalutama. Raskelt tungisid päikese kiired läbi puude krooni et õrna videvikku metsa alla laotada (Fr. Tuglas). See jõgi on sügav kuid ühes kohas on tal siiski koole¹. Kogu inim-

soo minevik õpetab meile et ka meie peame püüdma maast madalast kõrgemale tõusta (R. Aavakivi). Raha eest võib haigust osta aga ei saa tervist tõsta. Vaikus kuulas vaikust, vaikus ajas vaikusega juttu kuid vaikus ei sünnitanud häält vaid ainult vaikust (Fr. Tuglas). Kahetseda tuleb et mitmed nooredki tarvitavad haisvat mürki. Mil-lalgi ei pea sa nii palju sööma et isu ära läheb ja kõhul juba valus hakkab (A. Kasesalu). Koidab ähmane, udune hommik kuid taganejail pole peatust (Fr. Tuglas). Eesti väike rahvas võis ainult selle tõttu omale vahva ja tubli sõjaväe luua et tal on palju intelligentsi² käepärast.

¹ madal koht, ² haritlaskonda.

70. Kirjutage alljärgnevad laused ära ja seletage, miks puudub mõnes lauses enne aga koma!

Suu rääkis küll nõnda , aga süda mõtles teisiti (A. Kitzberg). Hinga läbi nina, sest suu on inimesele söömiseks ja rääkimiseks loodud, nina aga hingamiseks ja haistmiseks (A. Kasesalu). Raud on küll tugev , aga aja-hammas veel tugevam. Priidu ja Madis olid aga vihased. Homseks hoia leiba , aga mitte tööd! Aeg parandab küll haavad , aga jätab armid. Kui ilus on aga noorus! Uniselt ja väsinult uuesti põllule mindi, et aga edasi ajada poolelijäänud kündi (Fr. Tuglas). Küll sa oled aga tore poiss! Pilved aga puistasid alatasa märga. Lapsed aga kilkasid rõõmsasti, kuigi vihma sadas. „Mine aga koju!“ julgustas võõras. Nad läksid aga keelust hoolimata minema. Korstnas tuhises tuul, toas aga valitses vaikus. Ta sisemine ilm on aga väga rikas. Sina aga ei tea sest midagi! „Mina aga ei lähe,“ sõnas vend.

71. Kirjutage alljärgnevad laused ära ja pange igas lauses õigele kohale üks koma!

Vanasõnu ilmadest.

Tuiskab talvel teed harja saab hääd suveilma. Läheb päike selgesti looja on ilusat ilma loota. Kui kivid higistavad on vihm varssi käes. Kui pääsukesed kõrgel tiirlevad tuleb ilus ilm. Söök koer rohtu ja kannab siga põhku tuleb kuri ilm. Kui lehed enne mardipäeva puudest ei lange tuleb pikk ja vali talv. Kui udu hommikul maha langeb tuleb ilus ilm. Kui lõoke kõrgel pilve piiril lõõritab tuleb ilus ilm. Kui kärbsed ümber silmade lendavad ja pirisevad tuleb kõuevihma. On vihma ees vaga on tuul vihma taga. Kui varblased rõõmsasti sirtsuvad läheb vihm üle. Kui veed kohisevad tuleb sadu. On vanade inimeste luud haiged ja noortel väsimus tuleb müristamisvihma. Kui hiired piuksuvad tuleb suur vihmasedu.

K ü s i m u s: Missugune abisõna võib olla igas lauses selles harjutuses pärast komat?

72. Kirjutage alljärgnevad laused ära ja pidage meeles, miks enne **kui** ja **nagu** puudub koma!

Võrdlevaid kõnekäände.

Valge kui kasetoht. Pime nagu sügisene öö. Pime kui kott. Täis nagu torupill. Sirge kui osi. Libe nagu lutsukala. Punane kui maasikas. Tühi nagu hurdakoer. Sitke kui näsu¹. Täis kui kaan. Sinine kui jõhvikas. Tugev nagu karu. Vaene kui kirikurott. Sajab nagu oa-

varrest. Viks kui viisu nina. Äkiline nagu püss. Magus kui mesi. Ilus nagu ladvaõun. Hele kui tinapall. Arg nagu jänes. Must kui tuletukk. Käib nagu tigu. Terav kui habemenuga. Kardab nagu tuld. Tingib kui juut. Väle nagu orav.

¹ muhk puu küljes.

K ü s i m u s: Millal puudub koma enne **kui** ja **nagu**?

73. Kirjutage laused ära ja seletage, millal on **kui** ees koma ja millal ei kirjutata **kui** ette komat!

Hääd sõnad jahutavad rohkem **kui** külma vesi. Kodu kooruke parem **kui** võileib võõrsil. Kes santi tohib sundida, **kui** sant ei taha kõndida. Ta tuli ja läks **kui** vari. Küll me rõõm oli suur, **kui** isa suure kuusega koju sõitis. Metsade tagant tõusis kuu; ta paiste kiirgas akende jäätusel **kui** tundmatu kalliskivi (R. Roht). Mis hiirtel viga elada, **kui** kassi pole kodus. Näputäis tõtt parem **kui** sületäis valet. Mis sünnib murru $\frac{3}{5}$ -ga, **kui** nimetajat korrutan 4-ga? Parem on kooruke huule käes **kui** kakuke tuule käes. Su sammud on rasked **kui** tina. Kus sa olid, **kui** me sind hüüdsime? Tütarlaps tööta **kui** teekäija võõta. Kursused avatakse, **kui** vähemalt viisteistkümmend osavõtjat leidub. Järvelt heljub udukangas **kui** haldja loor (Fr. Tuglas). Avalik vaenlane on parem **kui** salalik sõber. Laste suukesed liikusid **kui** väikesed veskid (A. Kitzberg). Õige sõber kaalub enam **kui** kuld. Amet ei teota meest, **kui** mees ei teota ametit. Sõnelemine on natuke vähem **kui** riid ja midagi rohke-
mat **kui** sõnavahetus (J. Oks). Mäe nõlval kasvas vana paju, hõbedased oksad püsti **kui** tuules lehvivad juuk-

sed (Fr. Tuglas). Väike metsatee keerles **kui** uss pedajate pruunide tüvede vahel (R. Roht).

74. Alljärgnevates lausetes on lahutatud **üte** komaga või komadega, nagu vajadus nõuab.

Lapsuke, ära kurda! Ära kurda, lapsuke! Ma ütlen sulle, lapsuke, ära kurda! Tõuse üles, taadike, ärka üles, isake! Oled sina mõistuse juures, inimene (E. Peterson)? Tule, oh rändaja, Karksi mägedele (A. Kitzberg)! Kõrgemale, mõõgad, käige, sügavamale langege (Fr. Tuglas)! Miks sa nutad, lillekene (L. Koidula)? Kuldrannake, mil jõuab laev su kaldale (A. Reinwald)?

Küsimused: 1. Kus võib olla üte?

2. Kuidas pannakse kirjavahemärgid, kui üte on lause keskel?

75. Kirjutage laused ära ja lahutage **üte** komaga või komadega, nagu vajadus nõuab!

Küll sa oled imelik inimene lapsuke! Poiss kuhu sa mõtled minna? Võta õde võiduvikat! Laula, laula suukene liigu linnu keelekene mõlgu marjameelekene ilutse südamekene! Hääd und mu sõbrake! Lapsed hoidke hoollega linnupesi! Sind teretame kuldapäike sind õierikas kevade (A. Haava)! Lippa Linda lendavjalga! Hüüavad pasunad, tõuske üles magajad (F. Kuhlbars)! Joo külma tuult mu väsinud rind (Fr. Tuglas)! Oh mis kena, vaata ema meie lähme marjule (E. Enno)! Kust tuled mulle rõõmuke nii helde, pehme, tasane (A. Reinwald)? Lõõtsa poisid vajutage (G. Suits)! Veni armas vennike sirgu, sirgu sõbrake (Klp.)! Oh tulge tuuled ja laulge lained (G. Suits)!

76. Kirjutage alljärgnev luuletis pääst!

Vanamehe laul enne surma.

Suur on, Jumal, su võim, suurem su helde meel!

Pikse marude hirm karistab patuseid,

aga Jumala heldust

kiidab taevas, mets ja nurm.

Rõõm on põlanud mind. Üksi ma nutaksin,

kui ei mälestus veel, lootus ei tõstaks mind. —

Taevas naeratab lootust,

aga mälestust mets ja nurm.

Tere, mõnigi paik, armas ja kallid mull',

kus ma mõnigi kord õnnega viibisin,

kuulsin ööbiku laulu,

kala mängimist vaatasin!

Tule tagasi veel — tagasi tule veel,

õnnis, õnnelik aeg, kõige su rõõmuga!

Silmapilgugi eest

eluaja ma annaksin!

Lootus, Jumala täht, sinna sa kutsud mind,

kuhu mõni ju läks rõõmuga hõisates:

„Tere, näen sind jälle,

tere, õnnistud isamaa!“

Fr. R. Fählmann.

77. Eraldage komadega **kiillaused, vahesõnad**
ja **lisandid!**

Habe oli nagu üteldud Peetri au (A. Kitzberg). Jõgi õigem oja polnud lai, aga mõnest kohast kaunis sügav (E. Wilde). Ma soovin nagu sa tead talle aina õnne. Ter-

vist kui kallimat varandust hoidku iga inimene! On see kõik mis kuuleme tõsi? Sa ei jõua nagu näha vasaratki liigutada. Jää truuks see on mu viimne palve siis suudad kannatada rahuga (Jakob Liiv)! Meid eestlasi loetakse üldiselt kultuurrahvaste sekka. Ma elan tänu taevale päris õnnelikult. Püüdke ikka kus see võimalik tarvitada meetrimõõtusid! Häda üteldakse ajab härjagi kaevu. Ta oli kui ma ei eksi juba kodu. Mu vanaisa Issand õnnistagu tema hinge ja alandagu pattu puhkab juba ammu märjas mullas. Nüüd kas kuuled tule minuga kaasa! „Ma toon kas ta ise tahab või mitte ta siia!“ hüüdis üks poistest. Tallinna Eesti riigi päälinn asub Soome lahe ääres. Liikmed pääle üksikute on ühingu uue ettevõtte vastu passiivsed. Seda mõtet riigikululist reisi teatasin ma kord poolnaljatades professorile mille pääle see kõige sõbralikumalt naeris (Juh. Liiv). Sinust laisast pole suuremat abi! Alles hiljuti saime talt kirja varemalt oli ta selle vastu et astub meie ühingu liikmeks. Ma ei saa nii kahju kui mul ka on sinuga kaasa tulla.

78. Kirjutage laused ära, pange igasse lausesse üks koma ja tõmmake päälause teele joon alla!

Kes kannatab see kaua elab. Kelle jalg tatsub selle suu matsub. Kel hool sel koor. Kes kõik nõmmed kõnib see kõik marjad maitseb. Kel nälg sel jalad. Kus on härga säääl on sõrga. Kuhu tuul tuiskab sinna hang tõuseb. Kes palju rändab see palju silmab. Kes enne koitu kobistab see vara leivameheks saab. Mida vaiksem tuul seda lähem torm. Kes mees siin see mees säääl. Mida higisem nahk seda magusam leib. Kes õigust lai-

dab see teotab iseennast. Kes tuult külwab see tormi lõikab. Kes koera ei sööda see söödab varast. Mis jääb ajast see jääb arust. Kes tööd taga ei aja seda ajab töö taga. Kuhu tuul puhub sinna ta hange ajab. Mis hiirtel viga elada kui kassi kodus pole. Ma ootan sind õues kuni sa tuled. Ema tallutab¹ last kättpidi et ta maha ei kukuks. Hing elab ehk küll ihu sureb.

¹ Kingsepp tallutab saapaid.

Eeskuj u. Kes kannatab, see kaua elab.

79. Kirjutage järgnevad laused ära ja pange õigele kohale igas lauses üks koma!

Mida varem seda parem. Kuidas kana nõnda muna. Vaga vesi sügav põhi. Targad sõdivad sõnadega rumalad rusikatega. Laiskus käib ees vaesus tuleb taga järele. Kel tarkus pääs sel ohjad käes. Enne mune siis kaaguta. Äkki haarad suu põletad. Nimi ei riku meest kui mees ise nime ei riku. Õhtu tuleb õnnega hommik hoolega. Lamba nägu hundi tegu. Enne mõtle siis ütle. Kes tööd teeb see rõõmu näeb. Hooletus ees õnnetus taga. Pill pika ilu järele nutt suure naeru järele. Soe tuba magus jutt. Uni saadab hulkuma magamine marssima. Kulla nägu mulla magu. Uhkus ajab upakile ahnus käima käpakile. Kuidas töö nõnda palk. Kus viga näed laita sääli tule ja aita. Rikkal au ja vara kallis vaesel toit ja uni magus. Korja õigel ajal siis on võtta häda ajal. Merel silmad metsal kõrvad. Enne töö tehakse pärast palk makstakse. Kes püüab kõigest väest saab üle igast mäest. Mine püüd püüdma kaotad kana. Oleks põrsal küüned

ta roniks puu otsa. Kuidas metsa hüüad nõnda sulle mets vastab. Kus rahula sääl on ka õnnela.

80. Kirjutage alljärgnevad mõistatised ära, pange igas mõistatistes õigele kohale üks koma ja lõppu küsimärk!

Väike mees torupill suus¹ Mustad moorid valged vaarid² Mees rainub puid laaste pole kusagil³ Vanamoornurgas kivimunad kõhus⁴ Laut lambaid täis saba pole ühelgi taga⁵ Kiunub viunub viletsa kõhtu minnes⁶ Hobu tallis saba räästas⁷ Must siga läheb lauta ajab punased põrsad laudast välja⁸ Raudne ruun siidine saba⁹ Lind läheb lendu ei tule iial tagasi¹⁰ Jänes hüppab jääd mööda tuhk tuiskab taga¹¹ Tuli korstnas vesi ahjus¹² Küla poole kükitab kodu poole kummardab¹³ Neli hobust ühed ohjad¹⁴ Jookseb ristimata aga kaks korda sündinud¹⁵ Edaspidi künnab tagaspidi äestab¹⁶ Tont sauna taga sada sarve pääs¹⁷ Tirinaga tärinaga raudsesse linna¹⁸

¹ laps tissib, ² aknad, ³ kell, ⁴ kerisahi, ⁵ leivad ahjus, ⁶ oherdi, ⁷ suits, ⁸ roop ja söed, ⁹ nõel ja lõng, ¹⁰ suits, ¹¹ jahud sõelas, ¹² lamp, ¹³ kaev, ¹⁴ veski, ¹⁵ kana, ¹⁶ kana siblib, ¹⁷ äke, ¹⁸ herved patta.

81. Kirjutage laused ära, pange igas lauses **kaks komat** ja tõmmake päälauseatele joon alla!

Koor kus naiste ja meeste hääled nii mõjukalt ühinesid mõjus väga imponeerivalt¹. Tehet mille abil leitakse ühesuguste tegurite korrutis nimetatakse astendamiseks. Just see et ma iial looma ei ole lasknud rikkus kõik (Juh. Liiv). Sügisel kui merel tihedad udud ja tormid on leetseljakud laevnikkudele kardetavad. Töö mis siin

sünnib on väga vastutusrikas. Sel kohal kus laev praegu ühe otsaga põhjas on umbes seitse meetrit vett. Numbrid mida meie tarvitame on araablastelt laenatud. Endistele rentnikkudele kel oma inventar² antakse pakkumise juures eesõigus. Kokkulepe mille nad teinud ei maksvat enam. Aurulaev mis sadamast välja sõitis jõuab tunnis keskmiselt kümme kilomeetrit edasi. Käsi mis hälli kiigutab valitseb kogu maailma. Inimesed kes elavad mere ääres püüavad ka kalu. See talu kus ta vanemad elasid on juba müüdnud. Aurik mis jääolude tõttu kauemat aega teel viibis jõudis eile sadamasse. Päevakord mis kaheksa punkti sisaldas võeti vähese täiendusega vastu. Suurtes linnades kus korterid kallid elavad vaesemad elanikud keldriruumides. Kevadel kui soe päike muutis kõigi³ puude pungad helerohelisteks lehtedeks pakatas ka meie paju.

¹ mõjuvalt, ² tarbvara, ³ kõikide.

Eeskuj. Koor, kus naiste ja meeste hääled nii mõjuvalt ühinesid, mõjus väga imponeerivalt.

82. Kirjutage järgnevad laused ära ja pange õigele kohale igas lauses kaks komat!

Tõsta pääd mu õiekene koit on saanud isandaks (L. Koidula)! Linnulaulu ja lilledega oli tema tulnud õitsev kevade ilmamaa ehe (A. Kitzberg). Kevadel kui muld lume alt vabanes loitis vanaema pilk tihti kaua üle alles toore ja jaheda mullase pinna (R. Soar). Ja mõtle veel seda rõõmu kui kevadel veed vulinal jooksid kui ojakesel vesirattad käima panime ja vee vahuga käsi

pesime (H. Prants)! Kas tunned maad mis Peipsi rannalt käib Läänemere rannale ja Munamäe metsalt murult käib lahke Soome lahele (M. Veske)? Talu uinub kuid vahet pidamata tilgub kasehaavast kapp värsket kosutavat verd (J. Mändmets). Poisid ritta kodu poole üle vainu marssides (E. Enno)! Noored sirguvad koguvad käsivar-tesse jõudu ja pihtadesse püsivust teritavad teaduse abil sõjariistu (M. Raud). Sa soovi et käiks käsi hästi sellel kes sinu rõõmu rohkendab (K. A. Hermann)! Rõuk oli umbne ilma õneta nagu neid kuivade ilmadega tehakse (A. Reinwald). Öö hämaruses rääkis taat elu kurba juttu täis piina orjade ohkeid ja nuttu (Fr. Tuglas). Pilveke kallike kuhu sa re- sid (L. Koidula)? Sihinal sahinal keerutab lund väljad ja vainud täis talveund (R. Kamsen). Taara kes sa kõverust ja ülekohut ei salli riku vaenlaste kurjad nõud (A. Saal)! Näis kui tibaks ta vurrutstest õnne maha tilk tilga järgi paremale ja pahemale poole (E. Wiide). Jaak palkas külast vanamehe viskas leivakoti leiva ja silkudega õlale heitis teisele õlale kirve ning kadus nädalateks metsa (Fr. Tuglas). Joon nagu janune ahnelt ta sõnu korjan nagu näljane raasukesi mis langevad ta külmilt silmilt.

83. Kirjutage järgnevad laused ära ja pange õigele kohale igas lauses kolm k o m a t!

Kala otsib kus sügavam inimene kus parem. Räägi mis tõsi söö mis küps. Uhke läheb hukka kõrge kõrva käre kärna hiljuke saab edasi. Mees kes mõtleb narr kes naerab. Tule tule tuike kuku minu kaenlasse (K. A. Hermann)! Annuse ema meie vana kodakondne kelle mees Krimmi

sõtta jäänud teadis nii mõndagi vanust ajast (M. Martna). Kui tunned kes teine on pane tähele kes ise oled. Kullerkupud jaanililled eide haual õitsegu tähesära päiksehiilgus kallist kalmu ehtigu (A. Haava)! „Oh ma magasin päris pika uinaku kohe nägin undki“ vastab eit ja haigutab (A. H. Tammsaare). Metsas kasvab rannal sünnib tuules elab vees sureb¹? Vaene ei ole see kel vähe vaid see kes palju tarvitab. Tehke tehke silmad selgeks silmad selgeks kulmud kergeks (J. Kuulberg)! Kaks pääd kaks kätt kuus jalga kümme varvast²?

¹ laev, ² ratsanik ja hobune.

84. Kirjutage laused ära ja pange igas lauses neli komat õigele kohale!

Lamp mille klaas ja kuppel puruks lõõdnud suitses laual tuba ruske nõgise hämarusega täites (Fr. Tuglas). Kärkis kubjas kisendas kärmemalt tööle ajas et aga kaidus kaasikus mets aga vastu kajas (Fr. Tuglas). Et videvik juba maad võttis siis asetati mitmesugused valgustajad tubadesse: kuhu küünal kuhu laelamp kuhu suitsev „tattnina“ nagu Mudila pool ilma klaasita lampi kutsuti (E. Peterson). „Aga tulid mind siiski usutama?“ küsis Päärn ja pööras oma tugeva tõmmu veidi rõugearmilise näo mille üle praegu aga nagu päikesepaiste voolas tüdruku poole (E. Wilde). Vaprast meelest venna-armust Eesti kojad kõlaga kostku taeva poole põrmust: Eesti Eesti elagu (M. Lipp)! Mu isamaa on minu arm kell' südant andnud ma sull' laulan ma mu ülim õnn mu õitsev Eestimaa (L. Koidula). Teise lõhe sisemise seina sees kust laupäeva õhtu kui talurahvas saunas käis suitsu tuppa ajas mä-

ris ta saviga kinni (J. Lattik). Vaatke meest kuis tema astub seljas leivakott kaenas raamatud ja tahvel taskus tindipott (R. Kamsen). Ärgakem siis eesti pojad eesti tütreid ühtlasi ehitagem eesti kojad lilledega lahkesti (M. Lipp). Oli üks imelik mees suur habe tal lainetas rinna ees nii valge kui lumi nii pikk ja lai et otse imestada sai (A. Kitzberg). Harvad vikati jälgedest ülejäänud viljakõrred rohumättad võsuga kasvanud kiviahvarred põllu sees ja poolkinnivajunud kraavikesed tunnistavad et põllud ja nende omanikudki soo lähedust põevad (Juh. Liiv).

85. Kirjutage järgnevad laused ära ja pange õigele kohale igas lauses k u u s komat!

Vanaema kõneles mullaga naeris ning ohkas temaga: „Sina põlluke oled mul tänavu näljas ei jätku sulle rammu põhk oli mullu kehv . . . kartuleid sa mulle küll ei anna aga ma teen sulle paar peotäit otri pääle . . . kergem sul kanda (R. Soar).“ Mis siin kasvab kasvab iseenesest: mõni peotäis kanarbikku säääl kus liiviku selja äärest hakkab soo mõni igav üksik rohukõrreke mis oma seltsimehe järele hüüab ja saare ühes otsas jändrik mänd (Juh. Liiv). Kiigu liigu laevuke lained lahkelt lükake tõuka takka tuuleke purjed hästi paisuge (K. Körber)! Friedrich Kuhlbars eesti ärkamisaja esimene luuletaja kelle laulud praeguse vanema põlve lapse-eas otse eesti rahva laulu-raudvaraks said mitte vähem kui meie ristiusu viis päätükki elas Viljandis üle 60 aasta siiski nii tagasihoidlikult ja üksildaselt et pääle tema õpilaste vähesed teda isiklikult tundsid (P. Ruubel-Kõrntse).

86. Kirjutage alljärgnevad laused ära ja pange puuduvad komad õigele kohale!

Märkus: Komade arvu igas lauses näitab arv lause ees!

5. Siin armastasid unistasid mõtlesid vihkasid ja põlgasid kannatasid ja maitseisid õnne sündisid ja surid inimesed tööd tehes (R. Soar). 5. Oo kalmu kasvata kaera oo kirik kergita kesva! 5. Aga mis sõda see ka on kus mitte haigetki ei saa või mis mees päälegi sõjamees see kes hoopi kanda ei jõua (A. Kitzberg)! 5. Noor olen nooreks jään vana olen vanaks jään kuidas olen nõnda jään¹? 8. Puhake lapsed veidike veel valgus on juba võidu teel põgenema peab pakane kaugel ei ole kevade puhake veel siis ärgake ilule vastu end ehtige (A. Kitzberg)! 9. Ja tahate teada mis põhjamaalase iseloom on siis kosten: julgus mis häda ei karda visadus mis takistustega heitleb kangus mis kaljusid purustab võit mis igast vastasest jagu saab (V. Reiman). 10. Söö ratsu sõida ratsu joo ratsu jookse ratsu sõida veel tüki teeda tüki teeda marga maada! 13. Maa muld millel inimene elab liigub õhk mida ta sisse hingab vesi mis niisutab viljavälju mered ja jõed kus liiguvad laevad kandes inimest ühelt maalt teisele taimed ja elajad kes annavad ülespidamist inimesele j. n. e. — kõik see kuulub maateaduse vaatlamisvalda (Jaan Rumma).

¹ pilt.

87. Kirjutage laused ära ja püüdke seletada märkide vajadust!

Märkus: Õppige see harjutis ära ja kirjutage etteütluse järele vigadeta!

Päike väriseb kui kalliskivi taevas, täis tumma tuld (Fr. Tuglas). Ta hakkas kätel edasi roomama, igal minutil peatudes ja kuulatades (Fr. Tuglas). Rikas ei tea, mida vaesele vaja. Peretütar, keda ema väga hellitas, oli tige, laisk ja sõnakuulmatu. Õnnetu, kes vendade ori, vilets, kes õe palgaline. Kala otsib, kus sügavam, inimene, kus parem. Vanasõna ei valeta, tühi piip ei põleta. Kui tunned, kes teine on, pane tähele, kes ise oled. Haridus on jõud, mis kindlustab meie riigi sõltumatust¹. Ülikool on see asutis, mis meie vaimlist näoilmet peab looma. Õnnis, keda õpetatakse, vilets, keda vitsaga kasvatakse. Jaak pöördus ümber ja nägi, kuis Aadu lõõtsutades lähenes (Fr. Tuglas). Näis, kui tibaks ta vurruots-test õnne maha, tilk tilga järgi paremale ja pahemale poole (E. Wilde). Tules puhastub kuld, suru all, nagu telliskivide põllul, enesetunne (Juh. Liiv). Ikka kõvemaks ja kõvemaks läks ümberkaudsetes metsades põleva turba lõhn, ulatudes verstade taha (Fr. Tuglas). Õigusel on, nagu igal teisel inimsoo eluavaldusel, ka oma vead ja puudused (O. Rütli). August Kitzberg on esimene eesti suurejoonelisem ja viljakam näitekirjanik, kelle teosed ühtlasi üle oma rahvuse kitsaste piiride on ulatunud (Fr. Tuglas). Mis vana on, see kõduneb aja jooksul ja laguneb, uus aeg astub võitlusväljale ja purustab, mis vastu ei jõua panna (O. Kallas). Noor kõneleja pidas südamliku tervituskõne, milles ta soome suguvendi Põhjamaa püsivate kaljudega võrdles.

¹ rippumatust, olenematust.

88. Kirjutage alljärgnevad laused ära ja püüdke seletada koma vajadust!

See kõik tuli järsku, ootamatult. Siin ei ole märke korraldavat, organiseerivat tööd. Kukehari kasvab liivasel, kivisel maal. Jooge pisut värsket, kosutavat mahla! See töö on suur, vastutusrikas. Aidake pisut toda vana, rinnutat taati! Päril mõnus oli jalutada värskes, kosutavas õhus. Nagu mutimulla hunnikud paistsid madalad, vildakad, süsimustad hurtsikud silma (E. Wilde). Lootkem ilusamat, avaramat, vabamat ühiskonda (Fr. Tuglas). Vaikne, soe kevadine õhtu kaisutas kasvavat loodust (E. Peterson). Paks, kuiv udu rippus maa kohal (Fr. Tuglas). Tõsiselt, suurepäraselt rauges päike (Fr. Tuglas). Mustas, tuhkhallis valguses jõudsid poisid saarele (R. Roht). Sügav, öömust pimedus haigutas mulle vastu (Joh. Aavik). Külaväljale tulid kokku rist- ja põikteed põllult, heinamaalt ja sillult, sulasid korraks ühte ja hargnesid siis ükshaaval jälle õuedesse (R. Soar).

89. Kirjutage alljärgnev luuletis pääst!

Laul kodumaale.

Maarahva, talupoege vaba maa,
 jää vabaks sa! Jää seisma sa!
 Mis keegi künnab, külvab — lõigaku,
 tööd ikka omaks hõigaku!
 Jää vabaks sa! Jää seisma sa!

Tööliste, meremeeste vaba maa,
 jää vabaks sa! Jää seisma sa!
 Mis iial keegi loob siin vaevaga
 või randa juhib laevaga,
 on kõigile. Jää vabaks sa!

Töö, mure, laulu vaba kodumaa,
 jää vabaks sa! Jää seisma sa!
 Kus kohal taevakaartega
 või meredega, saartega
 maa ühineb, jää vabaks sa!

Henrik Visnapuu.

90. Kirjutage etteütluuse järele alljärgnev katkend ja pidage meeles kõik kirjavahemärgid!

Õpikäigud.

(Katkend.)

Kui palju kaasakiskuvat ja huvitavat, ilusat pakub kodumaa loodus oma õrnas puutumatuses ja puhtuses, kui ainult tahetakse näha ja osatakse vaadelda. Õrn taimemeke, mis kinnitab mererannal, kus vesi kallast uhab, tuis-kavat liiva, järsk paassein allarippuvate pankadega, kust silm küünib üle metsa latvade avarale merele, saartele, mille ümber valgendavad vahused laineharjad, sügismet-sad palistatud kullaga, künkad, mäed, kust avaneb vaade üle kolletavate viljapõldude, üle metsasalude ja heina-maade, väikesed tasased järved metsapõues ja läikiv ojake — kõik see pakub lõpmata palju ilusat, hingeülen-davat. Vaja ainult enam õpikäike korraldada kodumaal.

Jaan Rumma.

91. Koondage järgmised laused!

1. Hall vihmaüli kaisutab metsi. Hall vihmaüli kaisutab välju. Hall vihmaüli kaisutab maju. 2. Pere-meel kõhatab. Peremeel nuuskab nina. Peremeel vaatab ümber. Peremeel kõheleb. 3. Kõneleja tegi üle-

vaate karskuse edenemise kohta väga sisurikkas kõnes. Kõneleja tegi ülevaate karskuse edenemise kohta väga selges kõnes. Kõneleja tegi ülevaate karskuse edenemise kohta väga ladusas kõnes. 4. Ilutunne teeb elu kenamaks. Ilutunne kasvatab solidaarsust¹. Ilutunne lepib eluga. 5. Toodagu näitusele, mida võib pakkuda meie põllutöö! Toodagu näitusele, mida võib pakkuda meie tööstus! Toodagu näitusele, mida võib pakkuda meie käsitöö! Toodagu näitusele, mida võib pakkuda meie kunst!

¹ ühist vastutavust, üksmeelt, ühtehoidlikkust.

Eeskuju. Hall vihmaüli kaisutab metsi, välju
ja maju.

Märkus: Koondatud lauses enne abisõna „ja“ ei kirjutata komat!

92. Alljärgnevates lausetes on **ja** ees koma, nagu vajadus nõuab!

Rasv petab hiire lõksu, **ja** kelm teadis, mis ta tegi (L. Koidula). Ilm läheb valgemaks, **ja** linnud ärkavad üles. Koor ilmus näitelavale, **ja** varssi algas laul. Hüpates, hõisates lendas aeg, **ja** õhtu oligi käes. Päike veereb, **ja** õhk läheb jahedamaks. Kus lagendik lõpeb, sääl on tänav, **ja** tänaval sitke muda (J. Oks). Hobused hirnusid, lojused ammusid, **ja** päike näis läbi tolmupilve nagu hangunud veri (Fr. Tuglas). Lilled õitsesid niidul, **ja** noor rohi kattis maapinda kui roheline tekiga (J. Pärn).

Küsimused: 1. Millal peab olema lauses koma enne abisõna **ja**? 2. Mitu alust ja öeldist on selle harjutise lausetes?

93. Kirjutage laused ära ja seletage, mispärast on allolevates lausetes **ja** ja **ning**¹ ees koma kirja pandud!

Märkus: Mitte unustada, et samaliigiliste sõnade või ühevääriliste lausete vahel enne **ja** ja **ning** ei kirjutata komat!

Nüüd läheb mesilaste teekond kaugele laane **ja** nõmme poole, **ja** pikem tee nõuab kiiremat käiku **ning** pikemat vaeva (E. Wilde). Sääl avas ta silmad **ja** leidis end lamavat oma sängis, **ja** pää oli tinaraske. Viimaks aga ujusid mõtted korratult pääs laiali, **ja** mees jäi sooja ahju kõrval magama (Fr. Tuglas). Silmapilgu pärast heitis ummik laeva teisele küljele, **ja** jälle mustas meie ees kohutav vesi (Fr. Tuglas). Kütteinena tarvitatakse puud, turvast **ja** põlevkivi. Ta õhkas, **ja** pisarad niisutasid ta käsi. Ja koldes viiuldab kilk, lakas laulab kukk, **ja** koer aknataha haugatab unes (E. Wilde). Ta keha vajus kokku mõtetes, **ja** istuja ei võinud näha, mis ta mõtles (R. Roht). Päike oli selle aja sees juba kõrgele tõusnud **ja** kullatas metsa latvu oma punakate kiirtega (J. Remmelg). Kumav päike sirendab **ning** virvendab vees vastu (Fr. Tuglas). Läbi vihma **ning** vete kohisemise võib kuulda, kuis kaugustes kisendavad soolinnud, **ja** märgadel põldudel metsa ääres teevad juba lõokesed lühikesi laule (R. Roht). Kinnitatud julgusega **ja** värske agarusega hakkas paju kasvama, **ja** varssi ulatus ta latv, nagu kogemata, nii kõrgele, et loomad talle enam kahju ei pääsnud tegema, **ja** nüüd sai ta takistamata edasi kasvada (J. Tilk). Ühisele mõttele ei jõutud, **ja** koosviibijad läksid tuseselt koju. Rauk lõõtsus tule lõkkele, **ja** varssi pragises pird pilakus **ning** valgustas suitsunud tare (Fr. Tuglas). Varssi on uued

ahtelademed maas, pindad võetakse varnast, paarid heidavad kokku, **ja** edasi läheb öösine töötants üle sahiseva vilja, läbi paksu, halli tolmu, **ja** pillimänguks on jälle pintade igavene **ning** kõigile nii tuttav kilk-kõlk! kilk-kõlk! kilk-kõlk (E. Wilde)!

¹ ja seega, ja ühtlasi.

94. Kirjutage laused ära ja seletage, millal tarvitatakse otseses kõnes koolonit ja jutumärke, millal ainult jutumärke!

Märkus: Kirjutage see harjutis vabal ajal kodus etteütluuse järele!

Muldunud näoga kerjaja palus: „Andke mulle leiba, et võiksin elada.“ „Kõige rohkem,“ vastas kalur, „on ses järves ahvenaid.“ Peremees kuulis koera vinguvat ja urisevat, ta käänas teise külje ning õhkas: „Oh, oh, kurjad ilmad, — pole sel lumel otsa ega äärt (Fr. Tuglas)!“ „Eks vaadake kord,“ lükkas Kirja-Tiits vanamehel puusa külge, „kui hunti hüüad, siis on ta põõsa taga (L. Koidula).“ „Kallis vanaema!“ hüüdis lapsuke, „võta ka mind ühes!“ Vend mull' ütles: „Ära nuta, ära enam kaeba nii (M. Veske)!“ „Hei, sõbrad!“ kisendas üks poistest, „ärge tehke rumalust!“ „Vend, mõtle järele, mis sa teed,“ manitses õde. „Kuidas?“ oli nüüd imestamise kord minu käes (O. Luts). „Ema!“ kõlas lapsukese paluv hää. „Iga hakatus on raske,“ ütleb vanasõna. „Sihka - sahka, sihka - sahka!“ tõmbas taat osmiku ees laastuga üle vikati (Fr. Tuglas). „Millest on siin jutt?“ küsisin ma. „Lapsed, ärge riielge!“ hüüdis ema. „Oh-oh-oh,“ ohkas vanamees laua otsas valutavat selga painutades (Fr. Tuglas). „Miss jutt see on!“

hüüdis isa kokkudes. „Lähme kabeliaeda, ma näitan sulle oma vanaisa hauda,“ vastas Arno end üles upitades (O. Luts). „Mis sina teed, vaene poiss?“ küsis isa kurvalt. „Tpruu, tpruu!“ peatas poiss. „Kõikumata õnnele ei ole köit tarvis,“ vastas Viljandi vanem (A. Saal). „Vaata, mis pimedaks ilm läheb,“ sõnas järsku pisike Juta töö sekka (E. Peterson). Imestades silmitses Madis tulnut, nagu küsiks ta: „Noh mida sina nüüd taga ajad (E. Peterson)?“ Mine ka sina, Juhan, tänavale,“ tähendas ema, „teisedki lapsed on sääl.“

95. Jaaniussikesed.

Suvisel ööl kihasid põõsad jaaniussikestest. Sääl oli suuri ja väikesi, mõned hiilgasid toredasti, teised olid hiilguseta. Hiilgavate seas lagunes varssi arvamine laiali, et nemad kõrgemat või koguni teist tõugu elukad olevat kui nende hiilguseta seltsilised. Oli see arvamine kas asjatundmise puudusest või auahnusest siginud, ta sai viimaks suurele hulgale ebausuks.

„Rumalad!“ hüüdis üks otsekohene nendest, kellele niisugune ülemäärane eneseaustamine liiaks läks, „keda meie seega petame? Eks meie nägu küllalt selgesti tunnista, kes me oleme? See natuke vosvoriläiget, mis meil enamaks on kui teistel, ei tee meid ometi mingiks teiseks loomaks.“

J. Tilk.

96. Kirjutage alljärgnev katkend etteütluse järele!

Aega küll.

(Katkend.)

„Mis sa arvad, kui täna õige mõisa lähaksin päevi õiendama?“ küsis Rein.

„Mis sa sinna täna nii kipud? Ega see härra põlema lähe. Ei tea, kas on teist täna kodugi; eks sa homme lähe. Võta, löö parem mõni känd lõhki,“ vastab Ann ja vaatab päikest, mis juba lõuna-ajast oli mööda veerenud.

„Eks ma siis homme lähe,“ ütleb Rein ja läheb pinumaale. Sinna jõudes heidab ta pilku haopinule, millest tuule murtud kännud nagu lühtrid välja paistavad. Katsub ühte, see ei tule pinust välja, tõmbab teist, see tuleb. Seab ta kui ohvrilooma pakule, vaatab teda kahelt poolt ja tõstab kirvest, mis järgmisel silmapilgul vuhisedes õhust läbi lõikab ja kuusekännu juurte kui oina sarvede vahele langeb. Rein kangutab kirve kännust välja, katsub, kas ta varre otsas logiseb; sülgab pihusse, ja uus hoop käib vastu kannatliku kännu pääd. Pääle kännu lõhkumist toob Rein veel kaevust ämbritega vett, käib paar korda rehe all, ja õhtu ongi käes.

Otto H. Münther.

Märkus: Vahetatagu vihikud ära ja parandatagu see etteütlus ilma õpetaja abita!

97. Jõudu katsumas.

Korra ütelnud vanapagan oma uuele sulasele: „Kuule, **Ants**, olen küll su sulaseks kaubelnud, **aga** kas sul ka küllalt jõudu ja jaksad rasket tööd teha? Seepärast oleks tarvis su jõudu järele katsuda.“ Ants seletama: „Jõudu on mul küll rohkem kui sul. Mu seitsmekümneaastane vanaisagi on tugevam.“ — „Ei ma seda usu!“ vastab vanapagan. Tähendatud kohale, paksu padriku juurde jõudes hõikab vanapagan: „Vanamees, tule välja

jõudu katsuma!“ Tihnikus imetas emakaru parajasti poegi, isane istus pesa äärel. Hüüdu kuuldes tormas isakaru padrikust vihase mõminaga välja ja otsekohe vanakollile kallale. Vanapagan hüüab: „Kulla mees, anna aega! Ega nõnda ruttu ole! Hakkame ikka sülitši! Ära kriimusta küüntega!“ Aga ei pane karu teise juttu tähelegi, sasib vanapagana ümbert kinni ja pigistab nii, et kondid ragisevad, tõmbab küüntega teise rõivad ja näogi lõhki. Lugu ähvardas vanapaganal üsna täbaraks minna. Viimaks pääsis teine karu käest putkama. Antsu juurde jõudes sõnas ta: „Ei oleks võinud arvatagi, et vanamehel on nii palju jõudu! Enesel isegi paks talvekasukas seljas!“

M. J. Eisen.

98. Karukütt.

(Katkend.)

Mis see oli! Rõugu taga kuuldi müdinat, kaerad sahisesid, karu oli koguni teiselt poolt, rõugu tagant tulnud! Jaak värises — kui nüüd karu tema ühes koertega ära sööb, **enne kui** ta ainust pauku saab lasta. Karu, karu!

Enne kui kütt ehmatusest toibus, tõmbas karu rõugu pääst hulga kaeru käppade vahele ja just säält, kus Jaak varjul istus. Tõmbas ja astus metsa poole, nagu vanamees kunagi. „Nüüd on elul tõesti ots; hale surm silma ees, pääsmist enam ei ole!“ mõtles väriseja kütt karu käppade vahel kaertes. Surmahirmus tuli talle veel tugev ja terav jahinuga meelde, mida ta alati puusal nahktupes kandis. Õnneks oli ka parem käsi vallali, et seda võis välja sirutada. Tasakesi tõmbas ta noa tupest, kuna

karu kahinal kaertega metsa poole sammus. Elu või surm, mõtles Jaak, vajutas suure noa karule kõhtu ja tõmbas ühe ropsuga kõhu alumise otsa lõhki. Karu röögatas kurja häälega, virutas kaerad vastu maad ja pistis metsa poole. Mees ootas, kuni ta metsa äärde jõudis, ja ladus siis metsavahi maja [poole, et jalad kuklasse käisid. Metsavaht magas juba norinal, kui Jaak tuppa tormas ja kohkunud häälega käskis: „Kus su koerad ja püss; lubasid valvata ja mulle appi tulla, nüüd jäta mu karu käppade vahele!“

A. Reinwald.

99. Kirjutage alljärgnevad laused ära ja pange otseses kõnes jutumärgid õigele kohale, nagu vajadus nõuab!

Viija vastas: Ma ei jõua üksi seda rasket koormat viia! Emake, armas emake, palus väike Hilja, kas võtad mind ka ligi? Vette sattudes hüüdis poiss: Tulge appi! Nüüd, mõtlesin, on mul väike asi teid üle trumbata (O. Luts). Ega sugu ei lahku soosta, kostis Kalevipoeg, võsu ei veere kännusta. Ah, mine, tõrjus Teele naeratades, kust mina sulle's seda tean ütelda, mis ma oleksin teinud (O. Luts.)? See on see kuld, ütles Jaak pahaselt pojale, lähme veest välja (J. Remmelg)! Mart, kes kõige aja väikinud, kostis: Jah, kõrtsid koolitavad, aga mitte ametisse, vaid ametist lahti (J. Liiv.). Nagu kuulda, juba homme, ütlesin, saadetakse nad minema. Kulla pai pere-eit, kulla kallis peremeheke, lausus Mardi hääl õues, kas on luba sõnuda, Mardil luba tuppa tulla (E. Aspe)? Oma maa ja rahva edule iga kõrski kasuks on, ütleb Soome laulik

tabavalt (H. Prants). Vait! kärgatas ema lõkendavil silmil (Ed. Bornhöhe). Kuidas teie nii hiljaks teele jäite? küsis peremees osavõtlikult. Homme, homme, mitte täna, nõnda laisad räägivad.

100. Kirjutage laused ära ja pidage meeles, millal tarvitatakse jutumärke üksikute sõnade rõhutamiseks!

Kas sellega saab mõni teine toime, kellel „riukaid“ ei ole (A. Kitzberg)? 4. aprillil tuli Paldiski sadamasse jäämurdja „Tasuja“ abil eesti aurik „Kajak“. „Muidu“ ei maksa midagi, „muidu“ on „oleksi“ poolvenda. „Virrvarr“ on ühe näidendi nimi. Ta on ikka „mahhe“ ning „make“. Siis tekkis jälle „aga“. Kõik ei saa ju taeva-riiki, kes „kirjandus ja kunst“ ütlevad (J. Oks). Juhtus tihti, et mõni mees verised näpud sai, kui püss „luhki“ läks, ja õhtul magama minnes tundis, mis „sintsliauk“ tähendab (R. Soar). Ega „palju“ kõha tee, ega „küllalt“ käsi riku. Tal ei ole „krabisevat“. Kelmil poisil võeti „must madu välja“. Tammsaare „Noored hinged“ sattus minugi kätte (Juhan Liiv). Mitu „parmu“ teil siis nüüd juba rinnas on, Padar (E. Wilde)? „Soome sild“, millele noorsugu ja õpetajad tugeva ideelise tõuke andsid, hakkab järjest kõvenema. „Rudin“, s. o. pigistan, litsun. vaotan (Juh. Liiv). Enne söömist hoiatati salaja lapsi, et ärge te täna „hiidlane“ õelge (R. Soar). Ebba mängis Beethoven'i „Kuuvalge öö sonaati“ (R. Roht). Wilde' suured romanid on: „Külmale maale“ (1896), „Mahtra sõda“ (1902), „Kui Anija mehed Tallinnas käisid“ (1903) ja „Prohvet Maltsvet“ (1906) (Fr. Tuglas).

101. Kirjutage alljärgnevad laused ära ja pange õigele kohale jutumärgid, nagu vajadus nõuab!

Kalevipojaga on Kreutzwald püüdnud Eesti rahvale tema endist priid põlve, tema ilu ja elu, tema vaimu ja ihulikku vara näidata (V. Reiman). Iseäralikku suurt äratust töid rahvale C. R. Jakobson'i Kolm isamaa kõnet, mis ta 1868. ja 1870. a. Tartus Vanemuise seltsis pidas ja siis trükki andis (M. J. Eisen). Ning poisid, kes temaga katsusid juttu ajada, leidsid, et ta on natuke nii (R. Roht). Kas sul on pisut nodi? Lähme ära, poisid, siin ei ole midagi tetä! Ega ole terve hobust toida. Oleviku jutu eest sain kaks rubla nädalas (Juh. Liiv). Ära ihalda kibedat! Juhan Liivi pikemad novellid on Vari ning Nõia tütar. Mu vend on Postimehe usku. Juhan Kunder tegi kaastööd C. R. Jakobson'i Sakala'le ja toimetas perekonnalehte Meelelahutajat. Kuhlbars'i esimene luuletiskogu oli Tartu murdes kirjutatud ja kandis päälkirja Vastse laulo ja kannel. Eduard Wilde' jutt Mäeküla piimamees on kirjastusühingu Ahjo kulul soome keele tõlkes ilmunud.

102. Kirjutage alljärgnevad laused ära ja püüdke seletada, millal tarvitatakse koolonit ehk kaksikpunkti!

Lugemist, kirjutamist ja kõiki sarnaseid töid, kusjuures teravamast vaatamist tarvis läheb, ei tohi ette võtta: hämariku ajal ja nõrgal tulevalgusel, heledal päikese paistel ja puu all, kus päikese kiired läbi lehtede tungivad, kõndides, sõites ja selili maas olles (A. Kasesalu). Üht vähemalt ma teadsin: ma tahtsin üht valutavat hammast

välja lasta võtta (Juh. Liiv). Perenaine Reet oli hädus ise: oh, kuidas tema sandikesi ja lesknaisi vastu võttis (Fr. Tuglas)! Sademete rohkus oleneb kahest tegurist: mere lähedusest ning maapinna kõrgusest. Jaku läks näost veel punasemaks: ta tundis oma metsiku mõtte pärast häbi (O. Truu). Siin oli kõike hunnikusse kuhjatud: riiuleid, kappe, toole, pulte, kiivreid, mõõku, vanu kuubi j. n. e. Kõneleja esines kõnega: noorsugu ja elurõõm. Ainult üks asi võiks meie elu parandada: tõsine armastus (E. Peterson). Kus on rahvas vaik ja vaga; kus on kõlav tema keel; kus ka piinal palg ei kahva; kus on meestel mehe meel: säääl on minu isamaa, säääl mu kallis kodu ka (L. Koidula).

Pidage meeles: Koolonit tarvitatakse: 1. Laiendatud lauses, kui mõisteid loendatakse. 2. Lause järele, kui järgmine lause eelmist lauset ligemalt ära määrab, eelmise lause mõtet ligemalt seletab. 3. Perioodis päälause ja kõrvallause vahel.

103. Kuld.

Imeline muinaslugu
heljub sala üle maa:
mulla sees on palju vara,
palju kulda peidussa.

Juhan uskus, et säääl kulda
tõesti peab olema —
Ja ta kündis vara, hilja,
kündis suure hoolega.

Nüüd on mõne aasta jooksul
rikkaks meheks saanud ta:
ta on kulla välja kündnud,
vilja kõrrel kõikuma.

Imeline muinaslugu
heljub sala üle maa:
mulla sees on palju vara,
palju kulda peidussa.

104. Hiline kojutulek.

(Katkend.)

Kohe lõuna järel ajas Liiva Hanss oma asjad linnas joonde ja pöördus koduteele. On aga pikk see linna-tee: ei taha ega taha lõppeda. Küll sai Hanss mööda metsi, küll mööda lagedaid sõita, nii et tüdimus käes, aga Hansu kodu peitus ikka alles teatava arvu kilomeetrite taga. Ei olnud ka hobusel lusti palju joosta, sest longus pää ja kondilised küljed andsid tõrkumiseks jooksu vastu põhjust. Eks temagi tülpinud ära; sapsud olid teisel ju üsna märjad. Aga ta liikumisest paistis siiski, nagu oleks tal rutt: loom kipub kodu poole, et saaks rutemini puhkusele.

Hansul oli igav. Küll ta suitsetas, küll ta vilistas, küll mõtles ta — mõtles linnas toimepandud asjade või jälle koduste pääle, aga igavus ei tahtnud lahkuda. Tihti vaatas Hanss päikese poole, mis taevaserval juba üsna madalal oli ja punakaks muutus.

Õhtu oli lähenemas. Hanss hirmutas hobust ohjharudega. Ta vaatas hobuse, vankri ja enda varju pääle, mis madalal oleva päikese paistel hästi pikaks oli veninud, vaatas aga lihtsalt sellepärast, et temal muud ametit ei olnud. Ja ega see nii väga tüütav ei olegi hobuse ja vankri edasilikuvat varju silmitseda. See peletas Hansu igavust. Lahkumata seltsiline see vari; kui kenasti libisevad need rattad edasi, kui väledasti välgub kodarate vari tee kõrval. Just kui juttu oleks see vari Hansuga ajanud. Ta oleks nagu öelnud: siin me läheme üheskoos kaks seltsilist, sina ja mina, kaks vaikset seltsilist...

varssi aga peame teineteisest lahkuma, sest päike vajub varssi metsa varju.

A. Kivi.

105. Kirjutage järgnevad laused ära ja pange **koolon** ehk **kaksikpunkt** õigele kohale!

Lühidalt teos pakub palju huvitavat materjali. Tuli võidelda rahvuslikeude pahede dilettantismi¹, kõiktegemise ja mittemidagioskamise vastu (Fr. Tuglas). On nagu tuuled me vaeste mõtted nad tõusevad, õõtsuvad, kaovad, nad heljuvad, tormavad, otsivad, kuni kord mullasse vaovad (Fr. Tuglas) . . . Uskuge, otse ümberpöörduvalt nüüd tuleb suurema hooga tööle hakata. Siin luisatakse vikatit vinn, võnn, vett, vätt! ja niidetakse ikka siuh ja säuh (E. Enno)! Aga päike kütab ikka palavamalt erksamalt voolavad ojakesed, legendikul vabanevad lume alt mustad murumättad. Kaunist' kosuge eesti tütarde ehted vagadus, virkus, usk ja armastus (J. Järv). Ka kingad on tal katki mis hirmus teise all villane, teise all nahkne paik (J. Liiv). Ühtluskooli printsiip² on järgmine igale edasipüüdjale õpilasele tuleb edasiharimist võimaldada. Keeluseadus jaotatakse tema tarvitamise järele kolme ossa kohalik, üldine ja absoluutne³ keeluseadus.

Jagamisel on kaks juhtu mahutamise ja jaotamise. Lindudest, kes meil talvel elutsevad, on tuttavamad varised, varblased, kaarnad, harakad, öökullid ja kanakullid. Kass laulab nurr, norr. Töö on nagu siil igast küljest ühte viisi okkiline (J. Oks). Praeguse aja arstiteadus ei tarvita petrooleumi kui arstirohtu, küll aga tema mitmesuguseid saadusi vaseliini, parafiini, bensiini ja nafta-

liini. Tööl on ikka kindel siht ta peab kellelegi tulu tooma. Juhatuse kandidaadid on E. Kivi, O. Luts, M. Järv ja A. Markus. Nii ellu kui kunsti on langenud uus säde uue romantismi hing (Fr. Tuglas). Kell hüüab pimm, pamm. Lõpuks võeti eelarve järgmisel kujul vastu sissetulekuid 280 075 marka, väljaminekuid 278 000 marka. Puhaskasu jaotati järgmiselt dividendiks 12 prots., tagavara-kapitaalsiks 10 prots., vigastatud sõjameestele 500 mk. ja „Bergmann'i Abirahale“ 4000 mk. On nagu ussid me kiusavad mõtted nad roomates hinge vaovad (Fr. Tuglas).

¹ Vaadake lisa I! ² põhimõte, juhtmõte, ³ päris tingimata.

106. Kirjutage laused ära ja seletage, millal tarvitatakse semikoolonit, s. o. punkti ja koma vahepäälset märki!

Kel kukkur, sel kohus; kel vägi, sel võimus. Mis kõhus, see kõrval; mis vatsas, see varjul. Kel õnn, see elagu; kel tervis, see tehku tööd. Uni ei anna uuta kuube, magamine maani särki; uni annab hoobikese, magamine matsukese. Kuidas karjane, nõnda kari; kuidas valgus, nõnda vari. Vaatke, rohke rukis hällib uhke nurme nõlvadel; tõuvili töötab anda rohket saaki sügisel (M. Veske). Päike põletab, õhk on palav ja raske; mustad pilved kogunevad taeva alla; tuulispää keerleb tolmates teedel; pääsukesed lendavad ligi maapinda ja kastavad tiibu vette; teised linnud uidavad rahutult edasi-tagasi; inimesed, kes põllul töötavad, põgenevad majadesse (C. R. Jakobson). Ammu ei olnud ta enam välja saanud; päike pimestas ta silmi, värske õhk tegi ta pää uimaseks. Videvik läheneb; üleval hakkavad vilkuma üksikud külmad

tähed; lumi krigiseb sammujate jalgade all ikka heledamalt; rohuteadlasel on tundmus, otsekui tahaksid tema saapa õhukesed tallad maanteele kinni külmuda (O. Luts). Talv paugub õues; lumi katab maad, ka puud on valge koormaga koormatud (Juh. Liiv). Kolmanda riided on igapäevased; ka tema lai nägu on habet täis, mis alt kahele poole haraliseks on lükatud (A. Kitzberg). Kukk laulab, teder kudrutab; hobused hirnuvad ja tambivad rehe all; pimedus hakkab lõppema; tähed kahvatuvad; päike tõuseb ida poolt metsa takka ja saadab oma kiired lüangi¹ maa pääle (C. R. Jakobson). Tulid vanakesed, vihad kaenla all, tudisevad kaelad välja venitatud; tulid sisselangenud rindadega naised, kärnased, kisendavad lapsed kätel; tulid tahmaste nägudega mehed, kübarad kuklas, kobisevad põlled ees, — tulid hämarast ja läksid hämarasse (Fr. Tuglas).

¹ viltu, längu.

107. Ülevaade Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastuslikust tegevusest.

(Katkend.)

Eesti Kirjanduse Seltsi ülesandeks on kirjandust, teadust ja kunsti edendada, kodumaad ja rahvast igakülgsest tundma õppida ja neil aladel tehtud tööde vilja rahvale kättesaadavaks teha. Eeltähendatu teostamiseks on Selts oma asutamisajast (1907. a.) pääle tänini jõudu ja võimalust mööda tegevust avaldanud, iseäranis eestlaste ajaloo, folkloori, kirjanduse ja keele alal. E. K. S. korraldab Eesti riigi piirides oma tegevusalasse puutuvaid kõnekoosolekuid; juhib mitmekülgsest kodumaa elu uurimist;

kogub sõnalist vanavara (dr. Hurda töö jätkajana), rahva-
 yiise, ajaloolisi mälestisi, arhiivimaterjale, eesti tegelaste
 kirjavahetusi, eesti keele murdesõnu; korraldab kirjakeelt
 ning aitab tema arendamiseks kaasa, mitmesuguste tea-
 dusalade jaoks oskussõnu soetades; kannab kokku mater-
 jale kodumaa looduse, rahva elamise, kommete, tradit-
 sioonide j. n. e. kohta, selleks tarbekorral kohapäälseid
 jõude tegevusele virgutades või väljastpoolt asjatundjaid
 kohtadele saates; tarvilise kirjanduse juurdesoetamise ots-
 tarbel toimetab ta trükki mitmesuguse sisuga raamatuid
 üldharidusliku kui ka erikirjanduse aladelt; kodumaasse,
 tema rahva minevikku ning olevikku, keelde ja kirjan-
 dusse puutuvate ainete käsitlemiseks annab Selts eriti
 välja kuukirja; aitab kaasa võõrapäraste pärisnimede ees-
 tistamiseks; toetab raamatute bibliograferimistööd j. n. e.

Eesti Kirjanduse Selts.

108. Sügisepilt maal.

(Katkend.)

Ei paista küll päike enam nii palavasti; ei paita
 lõunatuule pehme käsi enam maapinda; ei kuule me met-
 sast enam kirkavat lindude kisa; ei eruta meie silma
 enam tuhandekirjaline õisvaip; ei kiideta enam loodust
 ega selle ilu, — aga iluta ei ole sügis ometi mitte.

Küll katab taevast tihti ning suuremalt jaolt paks
 udu; küll tibab vihma tihedalt ja sagedasti, nii et juba
 ära unustad, mil viimati ilus ilm oli; küll muudab vihm
 tee poriseks ja põhjatuks; küll paiskab külm tuul sulle

vahest lehtede puru ja rämpsü vastu silmi, — kuid iluta ei ole sügis siiski mitte. Kevade ja suve ilu oli välimine — hiilgav kest, lootust äratav välimus. Sügis näitab meile ilusa suve ilusat saaki . . .

Nagu täis puhutud, rasvased, seisavad aasadel kuhjad, uhked oma kehakuse üle. Viljapõllud on naprade, kuhilate, hakkide, kärbiste, aunadega nagu üle külvatud, ja peremees loeb, mitu koormat iga hunnik suur on ning mitu vakka iga koorem teri välja annab.

Iseteadvalt seisab peremees rehealuse väraval, vilistab tuult ja raputab sarja edasi-tagasi, kust terad näki-neitsi kuldjuustena alla jooksevad, nagu otsa saamata, põhjata nõiakotist, ja sarja all isuäratavalt kokku kogunevad, nii maitsvad, nii magusad!

Aga aia tagant, säält, kuhu tuul aganaid puhub, vaatavad täiepõselised õunad puude otsast üle aia, punased, punased, nagu oleksid nad verd täis; ja nende selja tagant pilgutavad pirnid, ploomid lastele kelmikalt silmi, nagu tahaksid nad ütelda: Kas teie meid tõesti ei näe!“

E. Peterson.

109. Kirjutage laused ära ja pange punkt oma ehk semikoolon, nagu vajadus nõuab!*

Mõned loomad on juba täis ja mäletsevad varjul puude all üks noor kirju talleke lööb murul kepsu ja tõttab ema alla imema kaks valget sikutalle löövad eemal lusti pärast poksi, ja koer kase all ajab oma valget sabaotsa taga, mida ta aga kunagi kätte ei saa (Juh. Liiv). Säälinendab tõuvili lopsakas kasvamisshoos igal pool

kasvamine, lubamine, lootus igal pool, kuhu inimese käsi pole piire pannud ega oma võimu sirutanud — lust, lõbu, sirin ja laul, kuldne, kuldne vaba põli . . . (Juh. Liiv). Katuselt voolavad pikad vihmakeeled alla räästailt valgub vesi ojadena (E. Peterson). Haned lähevad — hallad käivad kured lähevad — külmad tulevad luiged lähevad — lumi tuleb. Põllumehed künnavad, äestavad ja külvavad teised laastavad heinamaad ja teevad kütist (C. R. Jakobson). Mõnel hommikul keerlevad küll õhus valged, harvad kübed, aga need pole veel oodatud külalised need on just kui väikesed teravad nõelad, mis tuul teekäija näole paiskab (O. Luts). Kes otsib, see leiab kes koputab, sellele tehakse lahti (Kristus). Nina läbi hingates kaitseme kopsu tolmu eest ka läheb sel teel õhk, kui ta külm või kuiv on, soemaks ja niiskemaks (A. Kasesalu). Läänes lained laulvad lusti, uhkelt kuulab rind ja rand mehed sirutavad püsti, raputavad silmist und (A. Reinwald). Laisalt laine- tab viljaväli, tuhmilt kostub kuskilt taeva alt lõokese sil- lerdus tuul tuleb ja tõmbab mööda minnes jahedalt üle mõtleja näo (R. Roht). Ma olen üks rõõmus ja lustilik mees, ja tuline süda, see elab mu sees see elutseb, kihutab, põ- leb ja keeb ja alati nalja teeb (K. A. Hermann). Oli juba eha lõppemisel taevas oli üleni säravate tähtedega kaetud sirbikujuline noorkuu vaatas metsa tagant välja ja val- gustas nõrgalt maapinda kogu asjadele sündisid vaevalt tunduvad varjud (A. Kivi). Konn toidab ennast väikestest vihmaussikestest ja tigudest nende hävitamisega saadab ta põllumehele ja aednikule suurt kasu.

110. Kirjutage alljärgnev luuletis pääst!

Päikesele.

Vaata, mis paistus säält Peipsi piirelt
keerutab ülesse, kerkib kiirelt!

Tõuseb kas veerema vere meri,
paneb ehk põlema taeva kerik?

Ole ei möllamas vere meri,
tulede kiirgedes taeva kerik:

Kuldsem see kuningas, tõusev päike,
laotab sääli laiali oma laike.

Valguse välkuvat merd ja jõge
voolab ta välja ja elu väge,

lainetab laiali Eedeni elu,
ilmutab ilmale taeva ilu.

Kõrves ta paistusel lamab lõvi,
vetes ta valgusel mängib havi,
laanes ta soojal kõik loodus liigub,
õhus ta paistel kõik lendab, kiigub.

Päike, küll tunned sa Eesti lugu,
nägid küll vanade vaba sugu!

Nägid küll eestlaste endist võitlust,
mõõkade, odade möllust, heitlust;

nägid, kui lahingus Lembit langes,
kuidas sääli surnute kehad hanges;

nägid küll saarlaste laevu, võitu,
kuidas nad sõitlesid võõra sõitu.

Päike, sa nägid, kui käsud kanti
hommikult, vabadus meile anti;
näed ju uuesti elu algust,

näed, et rahvas ihkab valgust,
 raiub ja kaevab ja künnab vahvast' . . .
 Päike, oh õnnista eesti rahvast!
 Kaob kord eestlaste keele kõla —
 ära siis sinagi tõuse ja ela!

M. Veske.

111. Kirjutage alljärgnevad laused ära ja püüdke seletada, millal tarvitatakse sulgusid!

Mikronit (millimeetri tuhandikku osa) tarvitatakse bioloogias. Matemaatik Descartes (l. dekart) suri 53 aasta vanuselt. Maitserikkalt dekoreeritud (ilustatud) oli ka piduhoone. Shakespeare (l. sheekspiir) oli kuulus dramaturg (näitekirjanik). Pikkust ja laiust nimetatakse ristküliku dimensioonideks (mõõdeteks). Korrutuse omadused on: kommutatiivne omadus (vahetuvus), assotsiatiivne omadus (ühenduvus) ja distributiivne omadus (jaotuvus). Rootsi keemik Alfred Nobel (1833—1896) on dünamiidi, lõhkeželatiini ja kinasuitsulise püssirohu leiutaja¹. Juhan Liivi paremad teosed on: novellikogu „Kümme lugu“ (1893) ja pikemad novellid „Vari“ (1894) ning „Nõja tütar“ (1895) (Fr. Tuglas). Revisjonikomisjoni valiti: O. Ilves, A. Pill, E. Nõges ja M. Kiisk (endine esimees). Kokkuvõttes tarvitasid 1921. a. rahvaraamatukogusid (lugemislauad mitte juurde arvatud) 42 300 inimest ja võtsid lugeda 485 000 raamatut (A. Villup). Kuldnokk (rahvakeeles musträstas) on armas lind. Hammaste puhastamine (paljud ei puhasta hambaid sugugi) on väga ilus komme. Tükk ööd oli möödas (paljuks seda jaanipäevast ööd on), kui kisa lõppes (J. W. Jannsen).

¹ ülesleidja, esimene valmistaja.

112. Valitud rahvalaulud.

Katkend sissejuhatusest.

Värsimõõt ja värsitehnika on eesti, soome ja karjala (samuti vähestes vadja ning vepsa) rahvalauludes pääjoontes sama, mis tõendab, et meie rahvalaulu vormilised traditsioonid on õige vanad, pärit n. n. algsome ajast (mil eestlased, liivlased, vadjalased, soomlased, karjalased, vepslased veel ligemas ühenduses elasid), või igatahes ajast, mil need rahvad (vähemalt eestlased ja läänesoomlased) otsekohehes ühenduses elasid, s. o. paganuse lõppjärgust (umbes a. 1000 ümber). Seda tunnistavad ka üksikud sisulised jooned, eriti soome lauludes. Eriti vanad, paganuseaegsed, on pulmalaulud, sest need ei sisalda ristiusu kiriklikkude talituste (näit. laulatuste) jälgi, samuti leidub (karjala, ingeri, soome ja eesti) pulmalauludes ühiseid jooni leedu omadega, mis pärit sellest ajast, kus soome sugu rahvastel oli veel otsekohest kokupuutumist leedulastega. — Kui aga leiame praegu Karjalas, Soomes ja Eestis laule, millel ained ühised, siis ei põlvne see ühtlus mitte algsoomest, vaid meil on tegu lauludega, mis on rännanud harilikult Eesti Ingeri kaudu Karjalasse ja vahest ka Soome, vähemal juhtumel ka ümberpöördult. Pääle Soome-Karjalast omandatud ainete on mitmed ained ka muilt naaberrahvastelt laenatud. Et rahvalaulud aegade jooksul vallast valda, kihelkonnast kihelkonda ja rahvalt rahvale rändavad, sääljuures sisu ja kuju poolest muutudes, tõendab meie eripaikade laulude võrdlemine: kõrvuti ehk ligistikku asuvate kihelkondade laulud lähevad üksteisest sisult ja laadilt vähem

lahku kui lahus, üksteisest kaugel olevate kihelkondade laulud. — Senini ei ole veel tõendada suudetud, et ükski Eestile ja Soomele praegu ühine laul oleks ajast pärit, mil need rahvad alles koos lõuna pool Soome lahte asusid. Igatahes on kindel, et suuremalt osalt on eesti rahvalaulude sisu pärit katoliku ajast.

A. Saareste.

113. Kirjutage harjutis ära ja pange tähele, millal kirjutatakse mõttekriips (—), millal mõttekriipsud!

Mõisa — ei, mõisa ta ei lähe, kas murdku hundid ta metsas maha või surgu ta nälga (Fr. Tuglas)! Öö tuleb — pime ja pilkane (G. Suits). Kes on targem, see tasugu, sõnaseppa seletagu, kellel palju — pangu pääle, kellel liialta — lisagu! Nurmik seisab nukker, närtsinud on niit — linnukene kaebel põgenemas siit (R. Kamsen). Puhas ihunahk, puhas pesu, puhtad rõivad, puhas õhk, puhtus majas ja õues — see olgu iga mõistliku inimese hool ja mure (A. Grenzstein). Ärge kartke võitlust — võideldes kasvab jõud (O. Luts). Tuli oli õli ära joonud, pimedus — tule ära kägistanud (Fr. Tuglas). Tuhisedes tõttab üle välja tuul — kolletanud lehed pudenemas puul (R. Kamsen). Isand Lepp — kui ma veidi tülitada tohiksin — astuge tuppa! Niisama teab ka iga keeleuuriija, kes rahvast mööda rändab, et keele igapidine mõnu — mitte ainult ta väline puhtus — nimelt kõige madalamaist majadest meeldivamalt vastu lehvib (L. Kettunen). Noorusaeg — ta on kõige kaunim meie elus — kaob ruttu. Kärblased sadrivad ta karvasel rinnal, ta karvastel kätel ja jalgadel, ta habemes ja laugudel — Tõnu ei eksita neid (E. Wilde).

114. Õppige alljärgnev katkend pähe ja pidage meeles kõik kirjavahemärgid!

Äike.

(Katkend.)

Õrnalt õõtsub tuulekene tasane. Vaiksel veereb lainekene rannale. Tuulehoog, lainevoog mahedasti kokku sulavad, nagu rahulaulu laulavad.

Siiski sumbunud on vaikne õhk, **ja** temas tundub raske rõhk — nagu inimese hinges ahastuse sunnil, kui see vaevleb raskel elutunnil. Ja veel sügavamalt nupukese norgu laseb põua piinatusel nõrkend lilleke. Metselanik, täis tuska, veab saba sorgu, poeb õõnde varjule. Kärsitumalt hobud tammuvad, rahutumalt lehmad ammuvad. Päike juba veereb silmapiiri taha — õudsel, veretaval helgil. Päike, ära jäta oma lapsi maha! — Varjud jooksvad taevatelgil.

Vaata määrased mäed need taeva piiril üles kerkiavad hirmsal kiirel! Varssi nad **kat**avad ehajume, **mat**avad tähtede kume. Õhk on sest sume ja meri tume... Sihvati, sähvati äkitselt vingerdab tuline tuksatus mustade kogude hämaras lademes, pilvede sademes. Siis nak-satus, praksatus — korruga vaikus. Siis mürin ja jürin — ja jällegi vaikus. Pilved end järgesti nihutavad, lähemale kihutavad. Kuule, ju eemal tõuseb sahin ja kahin. Tuuled jõuavad, lained sõuavad — ja nii turtsub, mürtsub maru lahti, meri möllul saab mahti. Näe, kuidas uludes vangub ligi vägev ja vaba ja tujukas tuul, ees ajab laineid, mis mustad **kui** pigi, vuhiseb tulles **kui** vaenlase

kuul. Mägesid lainetest veeretab üles, orgusid õnnestab voogude süles. Lainete vahus siis kaldale hüppab, tulisel tuhinal edasi lippab . . .

G. Suits.

115. Kirjutage alljärgnevad laused ära ja pange õigele kohale mõttekriips või mõttekriipsud, nagu vajadus nõuab!

Lubatagu, et siinkohal eemalseisjana ja täiesti mööda minnes mõne tähelepaneku meie erakonna-võitluste kohta avaldan (J. Oks). Paar äpardust ehitusetöös, natuke vaimlist vääratamist ja ihulist lõdvenemist inimene ei ole ju masin ja sa näed teenistuse käte vahel pudenema löövat (E. Wilde). Meid toetades toetate teie ka ennast. Kes õpimises edasi ei nihku paigalseismist ei ole läheb tagasi. Siis pandi puule nõõrist silmus „seasõrga“ kaela ümber ja sõuti parvega minema, pikk puu tuli järele kui kala (A. Kitzberg). Talupoegadele, kel kibe mõisaorjus seljas oli, kuhu ka veel kiltri kepp pidi sündima ja kuuekümne aasta eest sündisid sinna mõlemad oli see suureks troostiks, et nendest veel üks selts inimesi alamad olid (Juh. Liiv).

116. Kirjutage laused ära ja pidage meeles, millal tarvitatakse sidekriipsu (-)!

Linask on jõe- ja järvekala. Eestis on mitu suure tähtsusega supelus- ning suvituskoha. Tol kütil on mitu jahi- ja ilupüssi. Aam on vedelikumõõt või -nõu. Kutsume tuppametid ja -vennad! Kus on vanaisa ja -ema? Talle tähendati mitmelt poolt, et see olevat era- ja maitseasi (M. Metsanurk). Aiavilja-, loomatoidu- ja lilleseemneid müüb odavasti uus seemne- ja aiatööriistade-

kauplus. Teatavasti etendasid viske- ja piiramismasinad vanaaegsetes sõdades suurt osa. Sääl-tääl paistis haljas tärnanud rohi, ja puude lehed olid hiirekõrvul. Öö-päeva jooksul on kaks mõõna ja kaks tõusu. Ta kadus meilt üle pää-kaela. Tal on palju õppe- ja käsiraamatuid. Meie alevis ei ole laenu- ja hoiukassat. Kuidas muutub vahe kui lahkujat vähendada 7-me võrra? Eku-reku reisiline, siiri-kuuri-viiriline, mis see siiri-kuuri veab, seda veab väike reku¹? Meil ei ole tõesti ääri-veeri mööda jutu jaoks aega (A. Kitzberg). Pojapoeg jookseb tilpa-talpa vanaisale järgi (O. Luts). Meil, nagu teame, ei ole vist ükski kirjanik veel ideede-rohkusse uppunud (J. Oks). Mühisedes möllab maru, mõttele ei anna aru, mehed, lehed puru-paru puistab maha surmakuul (G. Suits). Kus on minu saksa-eesti sõnaraamat? Põhja-Eesti jõed on rikkad karestik-kudest. Kui suur on Tartu-Tapa vahemaa?

¹ vokk.

117. Kirjutage laused ära ja pidage meeles, et lühenduste järel ja numbrite järel, kui need on järgarvude tähenduses, on punkt!

1865. a. asutati „Vanemuise“ selts J. W. Jannsen'i algatusel 24 teise mehe abiga. „Vanemuise“ uue teatri-maja avamine oli 13. aug. 1906. a. Esimese koolimehe B. G. Forseliuse surma-aastal (1688) oli Põhja-Liivimaal umbes 40 ja Tallinnamaal 7 kooli. 1219. a. ehitas Taani kuningas Valdemar II endise Lindanisa kantsi asemele kindluse ja a. 1230 ühines sellega Tallinna. 18., 19. ja 20. juunil 1869. a. peeti Tartus esimene laulupidu, millest osa võtsid 789 lauljat ja umbes 15 000 pidulist. 1871. a.

asutati Kaarma seminar (umbes 14 km Kuresaarest), mis lõpetas oma tegevuse 1910. a. XX sajandi alul oli meil ainult 18 avalikku rahvaraamatukogu, umbes 2000 raamatuga (A. Villup). Kuulus kreeka mõttetark Sokrates sündis 469. a. e. Kr.

Märkused: 1. Rooma numbrite järel, kui numbrid on järgarvude tähenduses, ei ole punkti vaja.

2. Tähtsamad lühendused on: a. (aastal), e. Kr. (enne Kristust), p. Kr. (pärast Kristust), j. n. e. (ja nii edasi), s. o. (see on), n. n. (niinimetatud), s. t. (see tähendab), v. (vaata), vrd. (võrdle), e. l. (enne lõunat), p. l. (pärast lõunat), kl. (kell), hr. (härä), pr. (proua), prl. (preili) j. n. e.

3. Meetermõõtude järel puudub punkt. (Mitu km ehk kilomeetrit on Tartust Tallinna? Mitu km. ehk kaubamaja on Tartus?)

118. Kirjutage alljärgnevad laused ära ja pange punkt, nagu vajadus nõuab!

1640 a. asutati Tartus esimene apteek. Võidud, mis kuni 3 dets välja pole võetud, arvatakse seltsi kasuks. Rästapuuri avause parajaks kõrguseks põhja päält võime arvata 10 tolli, s o 25 sentimeetrit. Istung lõppes kl 5 p l. Suurt huvi pakkus vaatlejaile n n valamisruum. 1632 a avati Gustav Adolphi käsul Tartu ülikool. 25 nov 1871 a kinnitati „Eesti Kirjameeste Selts“, mis pandi kinni Vene valitsuse poolt 1893 a. On olemas teateid, et 17 sajandil, mil sõdade tagajärjel katk möllas, mõned inimesed eluruume petrooleumiga suitsetasid ja katkust puutumata jäid. Mu vend õpib 5 klassis. Meie koolis on ainult 6 klassiruumi. 3 (16) sept 1906 a avatakse „Estoonia“ teater. Ookeanides tõuseb lainete kõr-

gus 18 meetrini. 70 aastat tagasi sammus Viljandimaa teiste Eesti maakondade eesotsas (V. Reiman). Klubil oli tarvitada 1920 a 15 purje- ja 15 mootorjahti, 1921 a 20 purje- ja 18 mootorjahti. Mitu l piima mahutab see nõu? VII üldine laulupidu oli 1911 a 11—14 juunini.

Märkus: dets., sept., veebr., sisseütl. kääne, aadr. j. n. e. lühendamisel kirjutatakse ka järgneva silbi kaashäälik. Ei või lühendada näit. sõna „tehnika“ teh., vaid tehn., sest järgnev kaashäälik on „n“.

Ülesanne: Lühendage sõnad: võimlemine, oktoober, metsandus, geograafia, agronoomia, astronoomia.

119. Kirjutage laused ära ja püüdke seletada, millal tarvitatakse mõttepunkte (...)!

Rohus tõmbas keegi aeglaselt ja ühetooniliselt: „Sirr-sorr... sirr- sorr...“ (Fr. Tuglas). Siis pääses meie majas lahti midagi iseäralikku, midagi pöörast... üks jutt... laim... (O. Luts). On nagu tuuled me vaeste mõtted: nad tõusevad, õõtsuvad, kaovad, nad heljuvad, tormavad, otsivad, kuni kord mullasse vaovad... (Fr. Tuglas). Sääil sinendab tõuvili lopsakas kasvamishoos; igal pool kasvamine, lubamine, lootus; igal pool, kuhu inimese käsi pole piirised pannud ega oma võimu sirutanud, — lust, lõbu, sirin ja laul, kuldne, kuldne vaba põli... (Juhan Liiv). Korraga ulus akna taga näljane koer — aegamööda, ühetooniliselt, koledalt, — ulus, vaikis natuke ja ulus jälle — aegamööda, ühetooniliselt... (Fr. Tuglas).

120. Kirjutage alljärgnevad read ära ja pidage meeles mõttepunktid!

Varjutagused.

Pikad ridaspuude read. Kohavad vahtrad kahel pool laia, õige tee ääres. Kõrval maa kuum juunikuu päikese kõrvetusest, mis sinisest taevast otse pähe paistab, vilu ja armas puude all. Ilupuiestikud... Pursk-kaev oma sä-tendava veega. Lossi moodi uue aja ehitis oma torni-kestega, lipukestega, akende-ridadega, palkonitega. See on mõis. Ilus Murumäe mõis.

Lossi eest, ilumetsa seest, säält, kus kerge, valgest riidest telk, lainetavad imelikud hääled. Nagu kivi vee-lainetes rõngaid tekitab, nõnda paisuvad nad, ringivad üksteisest läbi, võtavad üksteise kaelast kinni, tantsivad, hõiskavad õhulainetel virvendades, just nagu päike hõbe-tatud torni katusel sätendab; siis paisuvad nad üheks ainsaks magusaks häälte mereks — nii pehmeks, nii ma-hedaks, säääl külavad nad nagu sätendavaid hõbeteri kõrgelt tibades laiali... Kargavad siis kui marutuul tammemetsa... mühin, raksumine, põgenemine, hirm, valjus... säääl, säääl ärkab tasane, arg häääl... kosutav, nagu oleksid pimeduse võimud võidetud, nagu pühitseks ta suurt üldist võitu...

Juhan Liiv.

121. Kirjutage alljärgnevad laused ära, pidage meeles kirjavahemärgid ja pange tähele, millal kirjutatakse **w**!

1923. a. võttis aktsiaselts „Varrak“ Eduard Wilde' tööde kirjastamise enesele. Friedrich Reinhold Kreutz-

wald'i „Rahunurme lilled“ I ja II jagu, mis Witschel'i järele on tõlgitud, ilmusid 1871. ja 1875. a. Aadu Reinwald suri 8. veebr. 1922. a. Elvas seitsmekümneviie-aastase raugana. Ferdinand Johann Wiedemann'i (1805—1887) „Eesti-saksa sõnaraamat“ ilmus 1869. a. „Vana opmani nutulaulu“ autoriks on Juhan Weitzenberg. Esimesed eestikeelsed ballaadid ilmusid R. J. Winkler'i raamatus „Jutud“ 1816. a. Esimesed valmid ja mõistukõned ilmusid F. W. Willmann'i ilmlikus raamatus „Juttud ja Moistatussed“ 1782. a.

Märkus: Järgarvude järel on punkt. Rooma numbrite järel, kui numbrid on järgarvude tähenduses, ei ole punkti vaja.

Küsimus: Missugused nimed kirjutatakse **w**-ga?

122. Kirjutage alljärgnevad laused ära ja võrrelge kirjavahemärke samasugustes lausetes!

Kirjavahemärkide vägi.

Kuidas kortsutab Kaarel kulme? „Kuidas?“ kortsutab Kaarel kulme. „Mis?“ küsis sõber, silmi raamatult üles tõstes. Mis küsis sõber, silmi raamatult üles tõstes? Tulge ometi, Maali, ema kutsub! Tulge ometi, Maali ema kutsub! Mine, Peedu, isa hüüab! Mine, Peedu isa hüüab! Ema hüüdis lapsed tuppä. Ema hüüdis: „Lapsed, tuppä!“ Jookse, Mari õeke, haige kutsub! Jookse, Mari, õeke, haige kutsub! Andeks anda ei ole tarvis, saata vangikotta! Andeks anda, ei ole tarvis saata vangikotta! Või siis teie tulite minu, mahamaetu, juurde! Või siis teie tulite minu mahamaetu juurde! „Väga ilus, preili!“ tähendas mu sõber. „Väga ilus preili! tähendas mu sõber.

Uinuge, langenud kotkad, pilvedes lõppenud lend, kõrges veel kohavad tiivad, uinuge pühamat und (Axel Kallas)! Uinuge, langenud kotkad pilvedes, lõppenud lend kõrges, veel kohavad tiivad, uinuge pühamat und! Austatud ametiõed ja -vennad! Austatud ametiõed ja vennad! Õpetaja jutustas meile alg-aja inimesest. Ta on alles algaja inimene. Kutsuge tuppä vanaisa ja -ema! Kutsuge tuppä vanaisa ja ema! Katsuge ka teie, lapsed, joonlaua kasulikkust järele! Katsugu ka teie lapsed joonlaua kasulikkust järele!

123. Kirjutage pääst või etteütluse järele alljärgnev luuletis ja pidage meeles kõik kirjavahemärgid!

Õhtu kodutalus.

Õhtu köitis jutuheid **ed** unejätkuks puhkama;
pimedus käib väljas ringi, laulab, nutab tuulega.

Tiksub kell, **ja** ahju taga kilgid tasa laulavad,
vanaema kustund silmad hangund pilgul vaatavad.

Puhkab isa, puhkab ema, kuulda üksi hingamist,
nagu unenäo sõudu, taluhaldja liikumist.

Peretoas kõnnib keegi, tuli nagu vuhises,
keegi nagu vaatab aknast, tares nagu kõlises . . .

Pimedus käib väljas ringi, laulab, nutab tuulega
— ööde varjud täitvad südant üksindusetundega.

Tiksub kell, ja ahju taga kilgid tasa laulavad —
kadund aastasajad tõusvad, pikas reas rändavad.

Aastasajad kõnelevad — kuulda üksi hingamist,
nagu unenäo sõudu, taluhaldja oigamist.

124. Kirjutage alljärgnev katkend etteütlluse järele!

Rehepeks teopõlves.

(Katkend.)

Rehepapid teavad palju tontidest jutustada. Öösised varjud petavad nende silmi, öösised hääled nende kõrvu. Öö peidab oma musta tiiva alla palju saladuslikke viirastusi. Unine, poolmagav silm võiks tervet pilti, mida rehealune praegu pakub, suureks viirastuseks pidada. Tõmmuhall kuni süsimust on kogu ruum. Rasvküünlad tahmastes laternates oma kurva kollase helgiga on tontide silmad. Kiired, mis neist suure vaevaga läbi tolmutuse ruumi poevad, kahvatuvad eemal ikka enam ja enam surnukarvalisteks. Pikad laisad varjud roomavad üle põranda, ronivad seinu mööda üles, tõstavad oma hiiglapäid sarikateni. Väljas ulub sügisene tuul, nagu tahaks ta kogu maailma valu ja viletsust ühises vägevas nutulaulus, suures, maailma ääreni kasvavas ahastusekisas kuuldavale tuua. Reheväravad nuuksuvad, katus ägab ja oigab, pilved aga puistavad pisaraid alla — ojadena, nagu tahaksid nad uputuse läbi kõike kinni matta, mis alt mustavast sügavusest nutu ja kaebe kujul ülespoole kerkib ilmaruumi jumalikku rahu ja vaikust rikkuma.

E. Wilde.

Märkus: Vahetatagu vihikud ära ja parandatagu see etteütllus ilma õpetaja abita!

125. Kirjutage alljärgnev katkend ära ja pidage meeles kõik kirjavahemärgid

Kask.

Kidurad, käharad noored kased ja elatanud kaskede laiad oksad raiutakse heinaajal saohagudeks ja lõigatakse neist pärast kuhjamalku. Nooremate kaskede painduvad oksad köidetakse iseäranis sügisel, **mil kask raagus seisab**, luudadeks kokku, kuna kevadel vihtade tagavara terve aasta jaoks valmis tehakse. Ja kui talv kätte jõuab, siis alles hakkab kirves kaasikus õieti kaikuma, sest et vaja majapidamisele tarvilist kütet ja riistapuid raiuda. Nüüd tuleb selgemalt kui iialgi enne ilmsiks, mis kase-mets väärt on. Ladvast juurikani ei lähe kasest midagi kaduma, mida ei sünniks tulusalt tarvitada: sirgetest, jämedatest tüvedest saab saepakkusid, jändrikud ning haralised kased ja jämedate kaskede ladvad raiutakse põletuspuudeks ja laotakse süllda, niisama ka kimpu köidetud oksad. Tohust aetakse mõnel pool tõkatit. Põletuspuuna annab kask valusa tule ja maksab seepärast hääd hinda. Niisama otsitav on tihke ja näsuline kask tarbepuuks. Tislerid, treialid, tõldsepad ja teised puutõmehed valmistavad kasepuust palju tarbeasju: üks majakraami, teine sööginõusid, kolmas sõidu- ja veoriistu; niisamuti kõlbb kask põllutöö-riistade ja -masinate ehituse materjaliks.

Aga ka ilupuuna peetakse kasest suurt lugu. Eesti talu õues, tänavas ja põlluserval näed tihti kaski kasvamas; palju neist on elumajale ehteks istutatud, palju on ise seemnest tõusnud ja pererahva kaitse all suureks kasvanud. Lõhnava kase villu minnakse argipäeval väsimust puhkama, pühapäeval külalisega juttu vestma või

üksinda raamatut lugema. Suurt rõõmu ja pühalikke tundmusi sünnitavad noored kased, kui nad nelipühil meiudena meie elutuba ehivad või leeripühal kevadel jumalakoda hää lõhnaga täidavad. Peetakse suvel muidu rõõmsat pidupäeva, siis tuuakse jällegi kask metsast kodu iluks ja ehteks. Aga kui väsinud maapäälne rändaja mururüpe viimsele unele süngitatakse, siis ehib leinakask tema puhkepaika, kosutab oma varjuga õisi kalmukünkal ja meelitab linnukesi oma latva pesitama ja säääl magajale uinulaulu laulma.

M. Kampmann.

126. Kirjutage alljärgnevad read ära ja pidage meeles kõik kirjavahemärgid!

Jõulu ajal.

(Katkend.)

Jõulu-laupäeva õhtul sidusime Andresega jälle suksed alla **ja** läksime soo päale sõitma. Kuu ei olnud veel tõusnud, **ja** tasane must öö laotus ikka rohkem ja rohkem üle maa. Terve kaugus soo ääres oli täis piiluvaid tulesid. Need põlesid iga talu külmunud akna taga, jutustades rahust, õnnest, lootusest ja rõõmsaist laste südameist.

Andres nuttis ja naeris rõõmust.

„Oi, kui hää mul on!“ ütles ta. „Sada korda tänu, et sa minu siia tõid säält linnakolust. Kas sa näed, missugune öö, missugune öö! Rahu üle soo, üle taeva... siis need säravad tähed... Ja need inimesed, need hääd, lihtsad, tõsised inimesed, kes elu edu oma õlgadel kannavad...“

Inimesed sõitsid üle soo. Til-tal, til-tal, til-tal, kõlasid kellad, imelised, hääd aisakellad. Lumi rudises ja ragises. Kuuldus hõiskeid ja rõõmsaid lastehääli. Jõulud, jõulud! . . . Siis algasid kauguses kirikukellad oma pidu. Pimm-pamm! Pimm-pamm! Õhk värises värskes ärevuses, kuu kerkis tulikahjuna taevakaarelt.

„Kihutame, Andres!“ ütlesin ma.

„Kihutame päälegi!“ ütles Andres.

Suksed löid tuld üles. Me lendasime vastu rõõmule.

Eemalt paistis kirik. Kellad kumisesid kõrva ääres, rahvast voolas murruna igalt poolt.

Haa, vaadake, inimesed, säält sõidab Jaak, vana armas Võrumaa Jaak! Tal on suur hobune saani ees ja karvase mütsiga õde kõrval.

Tere, Jaak, tere!

Andres, vaat', see on Jaak! See tüse talumees sääli ikka! Ah sa pagan, tal on juba üliõpilase-müts pääs.

Ja vaata, Jaak, see on Andres, inimene Andres, poola aristokraat! Hahaha!

Tere, Hilda, tere, Hilda!

R. Roht.

127. Kirjutage alljärgnev katkend etteütluse järele!

Punasoo Mari.

(Katkend.)

Pojad sirgusid üles kuuskedena, ema jäi allapoole kõveraks. Ema ei nõua neilt isesugust tänu, poegadel ei tulnud meelde seda pakkuda. Ema andis veel koti-

kesi ja pakikesi tagant järele, kui pojad juba ise enese peremehed olid. Ei ta öelnud kellelegi: „Maksa ära!“

Aga siis tulid Marile rasked ajad. Neli poega surid ühe aasta jooksul. Ta käis neid kõiki surnuaiale saatmas. Mis ta kodu tegi, kes seda nägi — aga ei ta joosnud kellegi juurde külla nutma.

Kui välk ta maja põlema lõi, kus vanem poeg peremees oli, oli Mari ainuke, kes tulest välja toodi. Hooned põlesid viimseni maha.

Uus peremees võttis Mari enda sauna.

Kui ta nüüd, kepik käes, pühapäeval kirikumaest üles palvele tudiseb, ütlevad talle inimesed:

„Küsi ometi valla vaestekassast endale raha. Sul ju õigus saada.“

Siis vaatab Mari rahulikult nende otsa ja ütleb:

„Kuni ikka veel näpud suka juures liiguvad, ei ole vaja.“

„Kes sulle ka annab?“

Perenaine andis eilegi kakukese leiba ja potikese piima. Palju mulle vanale inimesele vaja on!“

Juhan Liiv.

128. Kirjutage alljärgnev katkend!

Meri.

(Katkend.)

Ju lapsena igatsesin merd ääretut mina.

Ma tahtsin näha ta lainete valgeid harju ja lainetel liuglevat viirese varju ja vahu sees õõtsuvaid kajakakarju ning kaugel kõikuvat üksikut purje. Ma ihkasin näha ta

tukk**vat** pinda kui magava hiiglase raudriides rinda ja kuulata laineid, mis veere**vad** randa kui tuisklev**vad** leegid, mis raksu**vad**, mis kirglikult kutsudes tuksu**vad**, mis mürinal maltsrannale vaov**vad** ja siis jälle kiiresti kaov**vad** kui vägi, mis taganeb vaenlase eest, või põdrakari läeb põleva padriku seest!

Oh, kuidas ma ihkasin seda laiust ja seda suurust! Ma tahtsin näha mässava maru algust ja sähvava välgu rohelist valgust ja selle paistel tuisklev**vat** lainete vahtu! Ma tahtsin mässava mere pääl sõita, ta tuultega raskesti võidelda, — võita — ja nutta ning naerda siis võitluste üle!

Kõike seda ihkasin ma, tusk lapsel ju täitis rinda: saaks suure mere randa, saaks randa ma!

Öö hämaras rääkis taat elu kurba juttu, täis piina, orjade ohkeid ja nuttu. Öö oli nii vaikne, täis tuska ja leina, ja kaste kaalus maha värise**vat** maarjaheina, kuu kahvatult valgustas sauna seinu ning mustad varjud magasid väljade pääl.

Siis noores hinges löid leekima kõrged aated. Ma nägin uut ilma, lahtist maad ja laia väljavaadet ning nägin vaba rahvast tõus**vat**. Mu rinnas kui oleks ju sündinud päikene, mis valgustab ja soendab; mu pääajus sündis ju äikene, mis kargatab ja hävitab — ja siis vahest isegi hävineb.

Siis näha ihkasin merd mina võimsat ja tahtsin kuulda ta kartmata müriinat: meri, minu meri suur, võitmatu meri, vastu sull' tuksub mu südames veri — vaba ja julge kui sinagi!

Fr. Tuglas.

129. Kirjutage alljärgnevad read ära ja pidage meeles kõik kirjavahemärgid!

Fr. R. Kreutzwald.

Friedrich Reinhold Kreutzwald on eesti omapärase kirjanduse põhjendaja, kõige silmapaistvam romantika esindaja Eestis ja üks kõige suurematest eesti luuletajatest. Ta sündis 14. dets. 1803. a. Jõeperes mõisas Virumaal. Käis Rakvere kihelkonna-koolis, õppis hiljemini Tallinnas, Peterburis ja Tartu ülikoolis. Lõpetas viimases arstiteaduskonna ja asus 1833. a. Võrru arstiks. Pani 1877. a. ameti maha ja läks Tartu elama, kus ta 13. aug. 1882. a. suri.

Kreutzwald'i teoste seast on kõige silmapaistvamad: „Angervaksad“, kogu luuletõlkeid saksa klassikutest, 1850. a., sentimentaalne jutuke „Paar sammukest rändamise teed ehk üks elupuu küljest nopitud leheke“, 1853. a., muinasjuttude kogu „Eesti ennemuistsed jutud“, 1865. a., „Viru lauliku laulud“ — luulekogu, mis pääasjaliselt saksa romantika-aja luuletajate tõlkeid sisaldab ja mis romantikale teed eesti kirjandusse rajas, 1865. a., eesti rahvuslik lugulaul „Kalevipoeg“, 1861. a., „Rahunurme lilled“ I ja II, 1871. ja 1875. a., mis Witschel'i järele on tõlgitud, ja kunstepos „Lembitu“, a. 1885 avaldatud.

Kreutzwald on uueaegse eesti luule rajaja nii sisu kui keele ja avaldusviisi poolest. Sellepärast anti talle põhjusega „lauluisa“ nimetus.

130. Sokrates.

(Katkend.)

Oma õpetuse ja südi kõne läbi kui ka okkaliste küsimuste ning kostuste läbi ärritas Sokrates mõned mehed, iseäranis sofistid, kes temalt oma kukrule kahju kartsid, enese vastu vihale. Nemad kaebasid Sokratese pääle, et ta valejumalatest õpetavat, noorsoo ära rikkuvat, maale ja linnale suurt kahju tegevat. Ta tunnistas oma vastustamiskõnes, et ta 30 aastat rahva seas tööd teinud, mitte salajas, vaid avalikult, üksi oma kaaskodanikkude hääks ja kasuks: et ta seega jumalikku tahtmist täitnud ja mitte valejumalaid kuulutanud; et ta mitte noorsugu ei rikkunud, vaid teda hääle tööle ja kaunile kombele õpetanud: et ta seega mitte nuhtlust, vaid aupalka ära teeninud. See kõne vihastas kohtunikke nii, et nad tema, ehk küll paljalt kolm häält vastaste poolt rohkem oli, surma mõistsid. Küll püüdsid sõbrad teda põgenema meelitada, aga Sokrates ei võtnud seda kuulda, vaid tahtis ka surses ülemate ning valitsejate käsku täita. Igavesest elust oma jüngritega kõneldes jõi ta seatud päeval mürgikarika tühjaks ja suri mehisel meelel (399. a. e. Kr.).

J. Bergmann.

131. Saaremaa.

(Katkend.)

Saaremaa talud ja onnid paistavad tee ääres silma, kord üksikult, põõsastikku peidetud, või nagu kivisele tasandikule visatud, kord küladeks ühinedes, viis, kuus talu samas salgas. Aga ikka ühte viisi alandlikult ja madalalt — sügavale kalduvad turvas ja õlgatused var-

javad seinu, nagu sügavasti silmadele litsutud müts. Need on end nii madalaks maha küürutanud, nagu iganes mahti, **et** võimalikult vähe tähelepanemist äratada. Mustalt ja lagunenult, elutuba, rehi ja laut üheskoos, kükitavad nad oma määratu suurte katuste all, mis näivad kõike elu ära lämmatada, maha suruda tahtvat. Vahetevahel vilgub silma tuulik, ümmargusel kivialusel, aeglaselt oma hallide tiibadega õhku lõigates.

Saaremaa süda on kivi; kevadise suurvee ja sadude ajal lõheneb äkki maa, **ja** nähtavale tuleb valgerohekas paekivi, otsekui oleks maas luuni ulatuv haav. See on Saaremaa selgroog.

Kõik see maakoht on rõhutatud ja alandlik, otsekui oleksid seda kaua aega rasked raudtallad tallanud. Saaremaa kivigi ei tõuse kunagi mägedena ega ähvarda taevast, **vaid** vajub maa sisemusse **ja** peidab oma ähvardust südames, nagu ori. Ja karjanõmmede ohakad, mida maas vaevalt seletad, pistavad salavihaselt kätt või jalga, **aga** ometi pead neid halvaks, **et** neid äramurdmise läbi ei nuhtle, **vaid** edasi astud, mõteldes: ohaka kättemaksmine — orja kättemaksmine! Aino Kallas.

132. Nõmmelill.

Kanarbikus kasvasin,
 samblasüles sirgusin,
 kaste külm mind kaisutas,
 pilve puhkel paisutas:
 olen nõmmelill.

Tuli päike, tulisilm,
teiseks, teiseks läks kõik ilm:
laasi hakkas hiilgama,
õhud õrnad õõtsuma,
ilutsema ma.

Metsas liikus muistne jutt;
minu laugel hale nutt:
võind ei õnnel hõisata
ega leinal laulda ka:
olen nõmmelill.

Oleks sügis, sureksin,
samblasüles närtsiksin!
Ei või õnnel hõisata
ega leinal laulda ka:
olen nõmmelill.

Anna Haava.

133. Maateaduse kasvatuslik ja hariduslik väärtus.

(Katkend.)

Avades looduse suurepärase korralikkust, ilu ja mitmekesisust, tutvustades maakeraga kui organismiga, kasvatab maateadus õpilastes ilutunnet ja esteetilist maitset. Ta loob meile helkjavärvilisi pilte ja kujusid võõra maa loodusest, kannab mõttes meid laiadele tühjadele lumelagendikkudele või kuumadesse liivakõrbedesse, toob valdavaid pilte rahvaste omapärasest elust ja kommetest. Sellega mõjub maateadus tugevalt luulelennu kasvamisele ja arenemisele kaasa, enam kui ükski teine üldhariduslik õppeaine. Ühes sellega kasvab õpilase huvi kodumaa

vastu. Kodumaa tundmaõpe, selle võrdlus teiste maa-dega avab õpilaste silmad kodumaa tõsise väärtuse kohta, arendab ka tõsist kodumaast lugupidamist.

Jaan Rumma.

134. Räpsi-Rein.

(Katkend Juhan Liivi „Varjust“.)

Räpsi-Rein, nõnda nimetatud oma kõbusa, kärke iseloomu poolest, on ühe metsakoha peremees — koguni kehv mees, aga tast räägitakse rohkem kui kõige rikkamast. Juba välispidine Reinu mood on isevärki: tilluke mehike, tedretähniline nägu ja nõsinina, mille ots nagu sarv ülespoole üle pää püüab vaadata, pisikesed hallid silmad, mis nagu kes-teab kust ilmast välja vaatavad ja nagu ühtelugu vigureid täis on, ümmargune, käbe keha ja lühikesed jalad, kuna ta ruttu käies ka natuke lonkab. Kui Rein teiste sekka tuleb ja ühe sõna ütleb, on naer kohe lahti. Mitte, et Reinu naerdaks — hoidku, seda ei ole veel terves ilmas keegi teinud, vaid see on juba loodud asi, et Reinu kõne on, **nagu rahvas ütleb**, „vigureid täis“. Reinu meelest on kõik ilm ainult nalja pärast olemas ja naljaga segane on kõik ta jutt, häälgigi, mida ta mitut viisi oskab muuta. Ja Reinul on hää hää. Rein räägib kartulitest, mis ta jaanipäeva aegu maha pannud, ja mis „**nõnda üles tulid, et maatükid seljastantsisid ja aega ei saanud maha kukkuda**“. Rein räägib — nagu ainult Rein räägib. Mõnikord ei ole Reinu sõnus küll vähematki nalja, aga et Rein neid ütleb, siis naerdakse neid ometi. Nagu keegi Reinu ei pilka, nii Reinu ka keegi ei vihka. — Reinu vihata? Seda pole

veel kellelgi meelde tulnud. Rein saab oma naljaka olekuga, käbedusega igal pool läbi, ka säääl, kus kõige tähtsam mees vallas kimpu jääb. Sagedasti jääb ta kupjale nagu silma vahele, kui teiste käsi halvasti käib. Ja keegi ei vihka teda selle eest: see on ju — Rein! Isegi Reinu kärmus on naljakas. Kui mõnikord vihm heina-ajal seisma sunnib ja teolised mõisale vihtu ning luudi teevad, paisatab, nagu teeks Rein selle aja sees kümme vihta, kui teine viis saab. Hakkab aga keegi teraselt tähele panema, siis leiab ta, et Rein viis, aga teine kümme on teinud. Keegi ei ole kade, kubjaski mitte, — see on ju — Rein. Mõtlemine ja täidesaatmine sünnib Reinu juures ühel ajal. Siis öeldakse ka: Oh — Rein. Kui aga kedagi eemalt oodatakse ja tulijast ära paistab, et see Rein on, öeldakse: Ah — Rein!

135. Kirjutage alljärgnev ballaad pääst!

Ustav Ülo.

Kui Viljandil vaenlane valvas ees,
ju lootuse lõpetas igamees.

„Oh Lembitu, Lehola vanem, sa
ju rutta, meid rüütlitest lunasta!“

Küll Valdeku vahtis, küll ootas ta,
ei ilmunud isake aitama;

ja rüütlite rõngas ning Läti piir
ju surus nii linna kui surmav viir.

Säääl saadikusammul käis Ülo teed,
ei kohutand teda ei vaen, ei veed,
vaid julgesti astus ta edasi, —
kuid tabajaist kinni ta püüeti.

„Raud, rändaja jäta sa rahule!
Miks vagurat vangi te veate?“ —

„Või olgu sa õiglasem rändaja,
pead ülema ette nüüd astuma!“

Küll kalk oli kuulda see Ülole,
kuid rüütlile ruttas ta julgeste.
See küsis: „Kes on sind läkitand?
Ei ütle, siis elu sa lõpetand!“ —

„Ei karda su käsku, mis võib su piin?
Kuid tunnistan sinule vabalt siin:
mind läkitas Lehola Lembitu,
et ütleksin pojale, teel ta ju!

Ta hulgad on tulemas Paala poolt,
ka Varbola vanem on kandnud hoolt,
ning Nurmekund Võrtsjärve veereni
on kogunend kokku ju täiesti.

Kõu kõmbel nad ilmuvad hulgani,
ei suuda sa keelda neid sugugi;
sest katsu, et minema enne läed,
kui Lembitult piiratud lõksu jääd!“

Kuid rüütel, see kostis tall' ülbeste:
„Sa lähed nüüd ütlema linnale:
„Miks ootate Lembitult abi veel?
Ta tõest' on otsa ju saanud teel!“

Kui aga sa hakkad siin tõrkuma,
siis suuremas surmas ju oled sa! . .
Nüüd täida, mis sinule ütleb meel:
nii saad sina palga, kuis kõlab keel!“

Ja Ülo ei oodanud minemas,
ta tõttas ja linnale ligistas.
Sääl Valdeku hüüdis ju Viljandist:
„Oh häda, suur õnnetus ootab vist!“

Kuid kindlasti kuulutas Ülo hääli:
„Et võidelge ustavalt, vennad, sääl!
Ju Lembitu ligi on tulemas,
ju vastane hirmuga ehmatas.

Veel enne kui kerkinud päikene
kolm korda on ida poolt ülesse,
on Viljandi vaenlastest puhas ju;
mu vennad sest vahvasti võidelgu!“

Veel viimane sõna tal oli suus,
siis timuka mõök oli Ülo luus!
Ta langes, ta pää pandi ridvale
ja visati pilgates linnasse.

Sääl Valdeku hüüdis valjuste:
„Sa surid kui ustavam eestlane!
Sa vendade päästmiseks surid nüüd;
sind kiidavad tuleva põlve hüüd!

J. Bergmann.

136. Kirjutage tükike ära ja pange kirjavahe-
märgid, nagu vajadus nõuab!

Kägu.

Kui Vana Taat oli linnud loonud andis ta lindudele
ka elukohad toonekurele maja katuse pääsukesele maja
räästa lõole põllu pardile vee j n e Elukohtadega olid
pääle käo kõik rahul Kui Vana Taat teada sai et kägu
ei ole rahul oma elukohaga ütles ta Otsi ise omale koht

mis on su meele järele Nüüd rändab kägu ühest kohast teise ühest maast teise kuid ei leia parajat eluaset Nähtavasti pole tal aega valmistada pesagi munade jaoks See pärast munebki kägu munad teiste lindude pesadesse Nii siis ei tunne käod oma lapsi ega lapsed oma vanemaid.

137. Kirjutage alljärgnev rahvalaul ära ja pange kirjavahemärgid, nagu vajadus nõuab!

Mis sa sirised, sirgukene?

Mis sa sirised sirgukene

mis sa leinad lehelindu

Miks sul härras häälekene

miks sul kurba keelekene

kurba keeli väriseva

Eks veel lepad lehtedella

kasedki veel kätte'ella

rohuliblekest murulla

Ei ole pinnalla porigi

ei veel tuuli tormillagi

Sirku kuulis sirku kostis

sirku vastu see sirises

Pea on pinnalla porigi

tõuseb tuuli tormilegi

Kured toovad kurja ilma

vilu ilma vinget tuulta

haned toovad hallatusta

külma koidulla valavad

kuni luiged lendelevad

Lumi siis tuiskab teede äärde

hangeks hangub aia äärde

Rahvalaul

138. Kirjutage alljärgnev valm ära ja pange kirja-
vahemärgid, nagu vajadus nõuab!

Konn ja härg.

Konn nägi härga aasa pääl ja mõtles kadeduses sää!
Kas mina vist ei saa niisama suureks ka kui härg
Ta kohe silmad punni a'as, end puhus täis ja pun-
gitas et pää märg Siis teise konnaga ta hakkab rääkima
Noh kallis krooksuja kui kaugel on mu järg kas
olen suur kui härg

Veel kaugel ähkija Konn uuest' puhuma Noh nüüd
Noh kuidas on

Kui ikka vana konn

Ei siiski jäta järel' ta vaid hakkab jälle ähkima Ta
kõigest hingest püüab ja hüüab

Noh nüüd nüüd vaata ometi kas paisusin ma pisutki

Ei mitte sugu

Kas pole lugu

Et konnal oli kade meel siis ähkis puhkis kaua veel
ja viimaks suure valu sees läks lõhki kärvas kange mees.

I. Krölov'i valm; tõlkinud T. Kuusik.

139. Kirjutage alljärgnev tükike ära ja pange kirja-
vahemärgid, nagu vajadus nõuab!

Vaesus.

Joovastavate jookide läbi peab lugematu hulk ko-
dusid vaesuse ja puuduse käes kannatama kodusid kus
muidu igapäevane leib kunagi ei oleks puudunud

Vaadake minu kurku tohtri härra palus üks mees

Kas on sääl midagi iseäralikku näha

Tohter vaatas kurgu läbi Ei ole midagi iseäralikku
näha sõnas ta

Ime küll lausus mees Ometi on mul läbi kurgu ilus
talukoht suured ehitised kümme lehma kaks hobust ja
palju muud kraami alla läinud

Mis mees sellega tahtis ütelda Seda et ta joovas-
tavate jookide läbi oma varanduse ära oli kulutanud
Neid inimesi on palju kellel niisugune kurk on

L. Ploompuu.

140. Kirjutage alljärgnev tükike ära ja pange kirja-
vahemärgid, nagu vajadus nõuab!

Pillamine.

Üks arst juhtus vaestemaja ligidal mehega kokku
kes päältnäha vaestemaja elanik oli Arst ütles temale
Teil on vist küll üsna kurb vanadusepäevi vaestemajas
veeta Mis amet teil enne oli Olin puusepp sõnas taat
Või nõnda lausus arst see amet oli ju kasutoov amet
Vabandage aga kas teie joovastavaid jooke ka tarvita-
site Vähemalt ei olnud ma joodik ehk küll parajal mõõ-
dul kolm korda päevas õlut jõin seletas mees Kui palju
kulus teil keskelt läbi arvates päevas õlle pääle ära küsis
arst Ehk umbes paarkümmend marka rohkem küll mitte
tähdendas mees Kui arst veel teada sai et taat umbes
kuuskümmend aastat parajal mõõdul õlut oli joonud
võttis ta pliiatsi ning paberi ja hakkas arvutama Imeks
pannes sai taat teada et õlu kuuekümne aasta jooksul
ilma protsentideta 438 000 mk maksma oli läinud Kui

siia %/% veel juurde arvata oleks summa palju suurem olnud Taat märkas nüüd liiga hilja et mitte õnnetus ega raske saatus ei olnud teda vaaseks teinud vaid ta enese pillamine „Rahva Lootus“.

III. Kordusharjutusi.

141. Nooruse unenägu.

Noor olla, on kevadet rinna sees kanda
ja kevade kohinat kuulda,
kui sõuavad lootuseihade randa
veel ärganud vahused noored.
Ja põue sees midagi tuksub ja tuikab
ja soonte sees lainetab veri.
Ja südames midagi hüüab ja huikab:
ja silmis on igatsusmeri.

Noor olla — on kevadet rinna sees kanda
ja kevade kohinat kuulda. Gustav Suits.

142. Kevade ootel.

Tibab, tibab valget lund. Must maa magab talveund, magab vaikuse-unelmas¹ võsa...

Ent² hiilib lõunatuul, tuuleke tasa läbi härmatand aia, käib sammul kergel ümber maja ning ümised hella viisi...

Mida otsid sa, lõunatuul, siit, kus pakase poegadel ase? Maal mustal magada lase, tuul-tuuleke, magada talveund! Tibab ju ikka veel kergelt, valget lund, väri-sevad härmatand puud aias külma käes, oja ning tiik lebavad³ jääs.

Aga lakkamata⁴ laulab tuul-tuuleke tasa, silitab pajukoort ning võsa, pühib õrnalt oksa päält lume...

Laulust aim**du**s tume asub uinuva loo**duse** hinge, et ununeb külmapäev vinge ning tärkab hilju millegi ilusa, soendava loo**tus**. — See on suur oot**us**, ühine igatsus kevade järele.

Kergelt sammub lõunatuul, tuuleke kaugele merele, ning säälgil äratab uinuvaid vooge ta hurmav⁵ hääl...

Tibab ikka pehmet, valget lund. Aga must maa ei maga enam talveund, vaid temas on tärkamas eluidu, valmimas loo**duse** rõõmupidu, kevadepidu...

¹ unistuses, ² kuid, ³ lamavad, ⁴ järelejätmata, ⁵ joovastav.
J. Oengo.

143. Kevadetunne.

Midagi helendab, helgib ja tuikab¹

kaugete kinkude takka;

kaugete metsade takka

midagi kutsub ja hüüab ja huikab.

Taevas sätendab, särab ja selgub

õilmetes aasade kohal;

õitseval, lõhnaval luhal

tundmat**ut** puhmastes² huljub³ ja pelgub⁴.

Midagi helendab, helgib ja tuikab

kaugete kinkude takka;

kaugete metsade takka

midagi kutsub ja hüüab ja huikab.

Südames midagi salaja tärkab

paisuvat, vallalepüüdvat;

midagi õrnasti hüüdvat,

hellana hingesse helama⁵ ärkab.

¹ tuksub, ² põõsastes, ³ heljub, ⁴ peitub, ⁵ helisema.

V. Ridala.

144. Suvele.

Ma armastan sind, suve kena ilu,
 su lindude ja liblikate mängi,
 su lehispuude karastavat vilu
 ja metsa põues pehmet samblasäangi.

Ma armastan su küllust põllu süles,
 kus õnnistus on avand elusooni,
 kus paisund viljapääd sirgunud üles
 ja päike ehib neile kullakrooni.

Ma armastan su vilu vete voogu,
 mis virvendades kaldast kalda kiigub,
 ja sinu heinamaade rikast loogu,
 mis tuhatvärviliselt tuules liigub.

Ma armastan su piksepilve sõitu,
 kust kõuehääled kostvad üle mere —
 ja särav välk a'ab välkudega võitu,
 kui tahaks lõhkuda nad ilmakere.

Ma armastan su öösist taevatelki,
 säääl kumendava kuu ja tähte loitu,
 ja õhtutel su hiilgvat eha helki
 ja hommikul su valendavat koitu.

Sa kõiges näitad vilja küllust, paljust,
 ja tegevuses looduslikku jõudu.
 Vaim imestades näeb su heldust, valjust
 ja imestades elu salasõudu.

A. Alver.

145. Suvehommik.

Päike paistis juba üle pärnalatvade ja härrastemaja,
 mis pärnade varju kui oli maetud, aga veel nõretasid

rohtaia roosid öösisest kastest ja sirelid minu toakese akna all olid, ehk küll vastu päikest, alles kastepisara- tega kaetud. Ma tõmbasin seinalt õlgkübara pähe ja astusin läbi mõisa rohtaia välja ilusat suvehommikut imestama. Heledasti paistis päike sinisest taevast, hommik oli üks ilusamatest. Juba tegid mõisasulased väljal särgiväel tööd. Külavahel, mis mõisaga pea ühte oli kasvanud, mängisid lapsed, küla taga aga higistasid mehed adra-käsi puude taga, sest ehk päike küll alles madalal seisis, oli palava algust siiski juba tunda. Ma astusin kruusitatud maanteele välja, mis külast läbi nõmmikusse viib, kus küla karjamaad olid.

On silmapilkusid, mil suvehommikud, ilusad selged hommikud, meisse iseäraliselt mõjuvad — ei tea kuidas. Kõik on nii mahe, armas, magus. Me leiame siis, et päike kui naerul meie pääle vaatab, loodus lõbutujus, mets ja laas täis meelehääd — nagu vaataks su pääle ja vastu tuhat naeratavat silma — ülevalt taeva- laotusest, kõrgete männilatvade otsast, mis eemalt nagu sinine pilv sulle vastu helgivad. Kõik mu ees on isevärki armas, täis lõbu ja meelehääd, nagu ma isegi praegu, ilma et teaksin, mille pääle või mispärast. Linnukesed siristavad — mets kajab nende sirinast; see tuleb samal sunnil, mis mindki nii värskeks teeb. Karjane, linnukesed ja mina oleme nagu keeled sellel viiulil, mida loodus iluhäälde seab, ja see armuvõim, mis maailma rohkel rõõmul imetab, liigutab ise poognat, kutsub esile imeviise . . .

Karjakellad kõlavad mulle kõrvu. Ilma märkamata olen karja ligidale jõudnud. Sääil harvade puude all sööb ta. Tasane nagin tunnistab, kuidas loomad lühikest rohtu hammustavad. Mõned loomad on juba täis ja mäletsevad varjul puude all pikali; üks noor kirju talleke lööb murul kepsu ja tõttab ema alla imema; kaks valget siku-talle löövad eemal lusti pärast poksi, ja koer kase all ajab oma valget sabaotsa taga, mida ta aga kunagi kätte ei saa.

Juh. Liiv.

146. Suvi.

Päike ümmar paistab metsade ning mägede palgeid. Pilvi valgeid kannavad sügavsinised õrred.

Põllul õõtsuvad odrakõrred, ja rasked rukkipääd puhuvad sosistades salajuttu.

Vaevalt, kui vaikselt nuttu, on kuulda õrna, hõbedase suvetuule ulvehäält¹, mis tuleb mäelt, läheb teenelt² üle kollendava viljapõllu, suudleb niidul sinikellu ning sureb halinata³ männikus kõrgete tüvede vahel.

Lõokesel kahel lõbus on lõõrida, hõljudes mahedas õhumeres, hällides veres ning pääkohal rõõmu ja päikest...

Pea terase läikest siravad põllud, — sirbid, vikatid kaledad⁴ kukutavad kõrred saledad, — terarikaste raskete päade kandjad.

Tänatakse rohke saagi andjat...

¹ ulumise-häält, ² vaikselt, ³ kaebuseta, ⁴ halastamatud.

147. Kägu kukub kuuse otsas.

Kari mul mängib kaasikussa,
 talled tantsvad tallermaalla,
 ise mina mängin männi otsas,
 käopojad põuessani.

Kägu kukub kuuse otsas:

kulla neiu, hella neiu,
 anna mu pojad kädeje!
 Ma teen sulle kolmed kingad,
 ühed puised, teised luised,
 kolmandad kivised kingad.
 Puised teen ma pulmas käia,
 luised ilma lusti lüüa,
 kivised kirikus käia.

Rahvalaul.

148. Suvine õhtu.

Tõsiselt, suurepäraselt rauges päike. Soopedajate
 ladvad veretasid. Varjud venisid pikaks, roomasid mäe
 nõlvakut mööda üles, mustasid urmise pehkinud seintel.
 Üksikud päält hallid ja alt tumepunased pilvelindid rip-
 pusid veereva päikese kohal, nagu suured nahkhiire tiivad.
 Muidu oli taevas puhas; üle ta sinetava võlvi õõtsus
 väljas põua-udu. Aga juba kahvatus see sina ja see udu,
 ja idapoolne taevas lõi hämaraks, nagu oleks keegi sõ-
 reda riide varjuks ette tõmmanud, ja läbi rõõsa udu vilk-
 satasid üksikud tähed ning kitsas kuusirp.

Kurgede laul kustus kaugel umbvete taga. Mets
 kohises suveõhtu hämaras. Säased jäid äkisti vait. Ainult
 pisikesed mustad putukad vibutasid veel oma tiibadega

mustava urmise ümber. Metsas ärkasid esimesed ööhääled. Kull piiksatas. Hääl lainetas aga aegamööda soo pääle, rökkas metsas vastu ja kustus siis kuskil kaugel, ja see võis hunt või rebane olla, kes siin haugatas. Nagu ümmarik kera veeres hääl puude all, mõõnas soo pääle ja lainetas kaugele umbvete poole. Ojas sulpsatas midagi. Terasene vee kõlin vaikis äkisti, nagu klaveri keele hoo-gav helin, kui sellele sõrme pääle surud. Oli see iherus või ugras, kes hõbedaseltselgest veest vastu madalale paindunud toomeoksi üles löi — kes seda teab . . .

Fr. Tuglas.

149. Üks on minul püham koda.

Üks on minul püham koda,
 minu vanemate maja,
 vaikne, lihtne eesti talu.
 Süda tahab seisma jääda
 õnnes, valus mälestades
 vaikset, lihtsat eesti talu.
 Armastus säääl ehtis elu;
 oli vaikne, püha luule
 vaikes lihtsas eesti talus.
 Oh, kui vara lähkusite,
 kalmu alla kadusite,
 isakene, emakene!
 Ei saand teile tänu tuua,
 armastusel' andeid anda,
 isakene, emakene!
 Lahkusite alla hauda,

kadusite kalmu alla . . .
 aga armastus jäi siia!
 See mu südames nii süttib,
 ilutseb nüüd minu hinges,
 kuni jätkub elupäevi . . .

Anna Haava.

150. Kodu.

(Katkend.)

Kodu, see oli vana pikerik elumaja ühes rehetare ja rehealusega; katusel, elupoolses otsas, oli korstnajupp, mis nagu küürukiskunud vanamees suitsu suust välja ajas; kodu, see oli muru paksu rohuga kaetud, mida sead häämeelega sõid; kodu, see oli lomp värava lähedal, kust saunavett võeti, kaev keset muru, alatare ja kõik teised hooned kokku — see oli mu kodu.

Veel kitsam, väiksem võis ta olla näiteks sügisel poriga või talvel tuisuajal; siis oli mu kodu kõigest kolm tuba, esimene neist savipõrandaga, kahele tagumisele toale pani isa ise laudadest põrand. Taheti ka eestarre põrandat teha, aga ei olnud niipalju aega käepärast. Aega oli ülepää vähe mu kodus, päris hirmus vähe aega. Seda ei unusta ma kunagi elus, et sääl nii liiga vähe aega oli. Ei olnud kellelgi pikka teed ees, reisi kaugele maale, ei olnud suuri ettevõtteid silmapiiril, kõik oli säälsamas lähedal, nagu peopesal, aga aega oli vähe. Hommikul õige vara, kui päike ei saanud veel õieti metsa tagant üleski tõusta, hakati juba üles ajama. Aeti mitmel viisil: meelitati, paluti, kisti jalust, löödigi ja avitati poolnes jalad kinni panna, ei oodatud, kuni uni

ise silmist oleks kadunud. Unised inimesed, vähese kõnega, vahtisid mööda minnes üksteisele otsa ja kadusid aegamööda öösisest pesast päevalgele. Tühjaks jäid toad, aidad, tallipäälsed, ainult õige väikesed lapsed jäid hälli või voodi magama. Kellel ikka jalad ja sugupärast mõistust oli, see aeti jalule.

J. Lattik.

151. Väljaotsa saun.

(Katkend.)

Väljaotsa saunas pesitas popsi terve viletsus. Ta põrnitas toas ja vahtis uksest ning aknast sisse. Ta haudus niiskel savipõrandal ja kükitas suitsunud parsil. Ta irvitas aidas ja luuras laudas.

Nagu mutimulla mustav hunnik lömitab hurtsik peremehe põldude serval, vainu ääres. Valendav, sinetav lumeümbrus teeb teda veel tuhmimaks, tahmasemaks, armetumaks, kui ta juba muidugi on. Ta suitsunud katkus seisab tordis ja sasis taeva poole, ja ta länguvajunud seinad vaatavad nagu kaevates ning nurisedes ringi, kas ei tuleks keegi ja inimesed põdurast sisikon-nast välja ajaks, sest aeg on käes, et vaene elatanud pesa väsinult ja jõuetult kokku langeb, — ta ei jaksa ju enam seista! Aga keegi ei tule. Elanikud käivad sisse ja välja, nagu putukad prao vahele. Ja kurvalt, vaikse ahastusega seisab hurtsik paigal, end viimse jõuga hoides langemise eest. Viltu seisab ta, aga ta ei lange. Tal on hale meel putukatest, kes tas pesa peavad.

E. Wilde.

152. Tagaõues.

Põrsad sügavad end karja-aia ääres ja tihuvad¹ süüa. Üks, kõige julgem, ajab viiemarga-sarnase kärsa püsti, vaatab noorele peremehele küsivalt otsa ja taiutab², teisi järele oodates, lähemale. Nähes, et ninamehele liiga ei tehta, koguni ta selga sügatakse, kogunevad kõik kärsamehed peremehe ümber, oodates, millal sügamise järg nende kätte jõuab. Suure mõnuga lasevad väikesed lihavad kehad endid kõhuli, panevad silmad kinni, kusjuures nad tasase rõhkimisega peremehe meelitustele vastavad. Siis ehmub ninamees millegi üle, kargab rõhkides jalule, tema järele kõik teised. Paar tiiru joostakse õues rüsinal ringi, siis arvatakse asi jälle korras olevat ja lubatakse end uuesti sügada.

Õu on täis pirinat ja põrinat, kõiksugused putukad ja põrnikad talitavad kibedasti, nagu kardaksid nemadki hiljaks jääda suviste töödega. Kummelite kollased pääd täidavad õhku magusa lõhnaga, vanad pihlakad õueväras sahisavad tasa. Õue-aiast vaatavad moonide tulipunased pääd. Eemal on lopsakas hernes ja lakkav nisu mõne marjapõõsa hoopis enese alla matnud, asjata ootavad päikest rohelised, külmad marjaterad. Ikka suuremaks võrsuvad imed, mis tärkasid mullapõuest, täites õue-aedu ja viljapõlde. Aga heinamaalt on võetud kõik saladused, kurvalt vaatavad kased põetud rohule.

Koplis aetakse heinu küüni. Mari hele kilkamine ja Mihkli jäme torin kostavad selgesti mäele. Sinna sekka

kõlavad vana perenaise õpetlikud sõnad: vaadaku, ometi, juudalised, ja ärgu viitku hullates aega, vihm on tulemas.

¹virisevad, ²käib taarudes.

O. Luts.

153. Küla Nina rannal.

Nina rannaküla ise on väikeste onnikestena mööda mereranda enam kui poole kilomeetri pikkuselt laiali. Pisikesed on need majad küll, ja selle järele võib arvata, et ruum on nendes kitsik, sest mõnes elab kuni kümme-kond hinge. Kõigi tubade ukсед on enamasti mere poole, ja nii on randlasel alati õhtul viimseks ja hommikul esimeseks meri silma ees. Majad seisavad üsna mere kaldal, nii et lainete ühetaoline kohin elanikke õhtul magusasti magama uinutab. Mererannas on kalapüüdmis-paadid üles tõmmatud, mõned vähemad kummuligi lükatud. Kaldapääalne, kuni veeni, on valgete laperguste kividega otseku üle külvatud, ja käratsedes otsivad randlaste pojad nende seast paremaid ning siledamaid välja, mis paremini mööda vett lesta jookseksid. Siin ja säälnähakse naisterahvaid võrkudest kalu välja nopivad, kuna mees maamehele kalu kotti või astjasse mõõdab. Eemal merel nähakse üksikud paadid kui mustad punktid lainete vahel tõusvat ja vajuvat. Küla tagant jookseb tee kuni sõdurite kasarmuni ja läbi aia vahivad uudishimulised, kuidas sõdurid õues harjutusi teevad.

J. Mändmets.

154. Murakad kutsuvad.

(Katkend.)

Vist õitsevad nüüd kodusoo pääl murakad. Nad meelitavad ja kutsuvad.

Oodake veidi. Me tuleme. Tuleme teile külal**isteks**, kuid mitte enam korvi**dega** ja kotti**dega**, vaid labida**ttega**, terav**ate** sõjariista**dega**. Põlisele samblale kuulutame sõda ja külmale põhjaveele viskame vaenukinda näkku.

Noored sirguvad, koguvad käsiv**artesse** jõudu ja pihta**desse** püsivust, teritavad teaduse abil sõjariistu. Maismaa põllud, mida isa**de** higi ja ema**de** hool viljakaks teinud, jäävad neile kitsaks. Kuid mitte võõrsile õnne otsima ei lähe nad külmal ja aral südamel, vaid silmad täis elujulgust, nagu need kaks inimest, kes Popsikülale aluse panid, seavad nad oma sammud murakamaale. Kindlasti korraldatud rid**ades** ja plaanikalt, sõjariista**dega**, mida teadus kätte juhatab, asuvad nad noorusejõul kogu soo kallale, uuristavad ta südame, lõhuvad ja loovad.

Häübub külm põhjavesi, kaovad murakad ja härjapõlvik-männid, sookailud ja kadakapõõsad, taganeb udu roosteplek**kidega**. Ja Popsiküla lagunenu onnikeste asemele tõusevad uhked hooned, nendes elavad nägusad saledad naised ning tugevad julged mehed, ja õues mängivad lapsed, kes nooruses on noored.

M. Raud.

155. Heina-aeg.

Heinale! Seda huikamist ja hõiskamist, seda linnulaulu ja lilleõhna, metsakaja ja pilliheli! Heina-aeg on ilu- ja rõõmu-aeg! Siin luisatakse vikati**t**: vinn, võnn, vett, vätt! ja niidetakse ikka siuh ja säuh! Sääl jälle riisutakse. Rõivad helendavad päikese käes; tüdrukuil valged pihikud ja punased seelikud, heledad rätikud

sügavasti silmil, et päike liiga suudlema ei pääseks; poisid aina valged. Siin veetakse saadusid kokku, sääl jälle luuakse kuhja: rehad ja yiglad¹ aina käivad ja valged varred helgivad. Igal pool naljasõna, lõbus meel. Ja kui siis päike puhkele läheb, ei tunne veel keegi väsimust. Siin kostab laul, sääl hüüab pill — ja läbi noore suveöö kõnnivad ilu ja rõõm käsikäes, naeratavad Koit ja Eha, ning värske heinalõhn täidab õhku.

See on heina-aeg!

¹ hangud.

E. Enno.

156. Meie kask.

(Katkend.)

Sügisööl, kui vali tuul musti pilvi piitsutas, oli ka meie kask ähvardav ja vihane. Hirmutav oli siis ta kohisemine. Ja kui keegi ta naabri, laia õunapuu otsast salaja õunu läks otsima, siis kohises ja raksus ta nõnda, et see kartuse pääle ajas: kask tegi siis kolli! Talvel külmaga oli ta hääl vahel kiunuv kaebamine, vahel ähvardav noomimine, vahel, kui jäätis ta peenikesi oksid kattis, oli ta hääl nagu tuhande kellukese hale nutmine; aga kui ilus, valge lumehärm teda kattis, ei lausunud ta sõnagi, vaid tundis nagu uhkust oma iseäralises ehtes. Siis paistis ta eemalt nagu ilus pilverüngas, mis kogemata Paimpere küla pääle kukkunud.

Kui kevade lähenes, käisime talt küsimas, kas ta juba mahla lubab. Hakatuses seisis ta selle vastu ja käskis meid arme vaadata, mis endised mahla-augud osalt ta keha külge olid jätnud. Vanemad armid olid selgesti näha, iseäranis mulluse mahla-augu punn paistis

selgesti. Ta kõneles, et tema tüvve juba ammu ja ammu mahla-auke puuritud, need tegevat talle haiget. Aga kui me teda meelitamast ei jätnud, siis lubas ta viimaks nüüdki jälle. Ja kui suur rõõm oli meil uuesti ta mahla juua. Kui magus oli see! Mis isa vahel lähkriga metsast tõi, ei olnud pooltki nõnda magus. Metsamahl ikka metsamahl! Hää meelega valasime seda oma õuekase juurtele, et kask ka maitsta võiks, kui palju tema mahl magusam on. Siis kuulsime teda ütlevat: Kas metsamahl ka mõni mahl? Paljas vesi! Ja nõnda see oligi!

M. Martna.

157. Tuulele.

Mis sa tuigud, tuulekene,
 paugud, paha ilmakene,
 tood lunda tuisatessa,
 vihmahoogu vingudessa?
 Sest aga tuigub tuulekene,
 paugub paha ilmakene,
 et pole tuulella tubada,
 kurjal ilmalla kodada,
 pahal ilmal paigakesta,
 kus võiks tuuli tukastada,
 kuri ilm võiks kurvastada,
 paha paika pidada.

Tuul on vali väljal käima,
 pühub lunda põõsastesse,
 ajab aia ääredesse,
 täidab küla tänavaida.
 Ära sa mine merele,

vee pääle vingumaie,
 ära puutu purjedesse,
 ära raiska laevasida.
 Sääl on nurmel nuttijaida,
 merekaldal karjujaida.
 Õde vingub vennakesta,
 naine karjub kaasakesta,
 neidu nutab noorta meesta,
 lapsed hüüavad isada.
 Puhu alla orgudesse,
 müha männimetsadesse,
 kisu kuused küljelisti,
 pane männid mängimaie,
 puhu orus põõsaaida,
 tee pääl tuulele tubada,
 kurja ilmale kodada,
 pahal ilmal paigakesta.

Rahvalaul.

158. Karksi looduse ilu.

(Katkend.)

Tule, oh rändaja, Karksi mägedele, tema orgudesse,
 tema metsadesse! Viibi Karksi linnamäel, tema väge-
 vate varemete rusude vahel, kas pühapäeva hommikul,
 kui siit väikese valge kiriku tornist kellahääl pühalikult
 alla lainetab, edasi virvendab, kuni ta kaugusesse kaob,
 kui kirikulised väga südamega kiriku poole tõttavad, või
 kui lahkuja õhtune päike mäge, tema varemeid, kirikut
 ja sind ennast oma kullasse matab — ikka sulab süda
 sinu sees, ikka täidavad ilutsemised su hinge.

Ja kui sa siis mäeserval seisatad ja maha vaatad kus jalgade ees all linnaveski järveke kõrgete kõrkjate vahel nagu uinub, kui valged vesiroosid vesipeeglil nagu unistades pääd kõigutavad — püha rahu asub sinu hinge. Tõstad sa üles oma silmad — ilus, oh kui ilus org avab su vaatele oma süle! Üle oru tõuseb kallas kõrgele, sopiline ja käärunine; siin varjavad igavesed vanad lõhmused ja jalakad sulisevaid allikaid, siin tõusevad kuni äkilise Kuningamäe ülemise tipuni kõrged, kõrged sinised männid ja ei lase su vaadet kaugemale tungida — sa tunned ennast maakoha kenadusest kui jooanud oled. Lased sa oma silmad ümber käia — õnnistatud perekas viljakandja maa paistab sulle silma oma taludega, oma mõisatega — kui kaugemale silm läbi sinise õhu enam ei ulatu. Vaimustatult hüüad sa: Ilus oled sa, oh isamaa!

A. Kitzberg.

159. Unenägu.

Ma nägin täna halba und,
et väljas sadas rasket lund,
ja tuulemaru lõõtsus.

Tuisk mattis Eesti allikad
ja kattis lilled kallimad,
ja Taara tamm, see õõtsus.

Ei tunnud Pühajärve ma,
ei näinud Taara mäge ka,
ei enam Eesti hiisi:
kõik oli sadu sampinud
ja ühetasa tampinud —
tuul ulus võõrast viisi.

Oh Taevaisa, vaigista —
 nii palvetasin unes ma —
 sa kolekurja ilma!
 Nii ehmudes ma ärkasin
 ja une mõtet märkasin
 ja pisar tuli silma.

A. Piirikivi.

160. Emajõgi.

Pühajärve allikatest suubub Peipsisse Emajõgi. Neli-
 kümmend viis kilomeetrit enne suubumist kammitsevad
 teda kaks silda, üks betoonist, teine kivist, ja ta vesi
 mustub Tartu turusadamaks. Emajõgi on tasandiku ta-
 sane vool, lagendiku lauge jõgi, ei koha ta loomus joana,
 ei karga kärestikuna. Korralikku läbikäimist Tartu ja
 Peipsi ranna-alevikkude vahel elustavad ligi kümme suu-
 remat ja vähemat aurikut, samuti on laevasõit Tartu ja
 Võrtsjärve ranniku vahel arenemas. Sagedasti näed
 bugsiiri Peipsi lotje vastu voolu Tartu poole puulivat.
 Need on rannavenelaste alused, kumeralaelised, määrdi-
 nud hallid kui määratu suured kilpkonnad, kes praegu
 oma kõvera selja veest välja on tõstnud ja ikka veel
 mudast nõretavad. Ammusest ajast on nad niisugused
 olnud, nad on ehitajate käte all ümmarguseks ning laiaks
 lossitud, et nad Peipsi lainetele paremini vastu paneksid.
 Laevaruumist vilgub osa lastist, kasehalge, mis kord
 puudena Peipsi kallastel on kohisenud. Kuid mastides
 tuleb venelaste meelerõõmsus nähtavale; need on kui
 pilkamiseks nende veeuputuse-aegsete elukate selga pis-

tetud, nagu jõeobusele narrikuljus. Need on silmator-kavate värvidega valge-sinise-punase kirjuks värvitud.

Kevadel, kui maa-allikad vulisevad, kõik salasooned vett üles keedavad ja taevas kangeks vihmavalanguks puhkeb, hakkab Emajõgi paisuma. Tasa heljub ta kevade-külm, jääpankadest kubisev vesi, põlde ja niite oma alla mattes, kõrgemaid kohti saarteks ümbritsedes, valitsuse-himulikult heinaküünide ja võrgumajade kallale tungides ning Tartu kolmanda linnaosa tänavaid kanaliteks muu-tes. Emajõe nõva on kolm korda suuremaks paisunud, lai nagu suurtel jõgedel, ta kollakaspruun võidurikas vesi rõhub äravõidetud maad, kus aer sõudes mõnikord vastu rohumätast satub.

Paar kuud hiljemini hakkab Emajõgi taanduma. Ta on mõistlikuks läinud, noorusehullustus kaob suve kuivuse eest, kevadine kirk paistab ainult veel kui poisi-kesepõlve tembutamine kätte. Mõistlikult, natuke häbi tundes litsub ta end endisesse kitsasse pessa.

Aino Kallas.

161. „Vanemuise“ teatri saal.

Astume „Vanemuise“ suurde saali. Nagu pühalik tundmus tuleb meie pääle; me vaikime ja ei saa sõna suust. Me ilutseme. Ja ta on suur, lihtne ja ilus, see keskkoht, see maja suur pidusaal. Mitte toredusega ei mõju ta, toredust siin ei olegi, tema mõjub muuga, nimelt oma lihtsusega, oma suurepäraselt mõeldud arhi-tektooniliste joontega. Me teame, et saal on suur, et ta kummitud lagi on kõrge, aga see ei näitagi, et see nõnda oleks. Jah, siin tuleb ehituskunstniku osavust imestada,

kes silma eest varjule peita on osanud, et suures, kõrges ruumis oleme. Me teame, et suures ruumis seisame, aga see ei ole mitte mõni ilmatu küün: kunstnik on osanud seinad koomale, lae madalamale tõmmata. Kõik on nii armas, lihtne ja kodune. Ja kui vaatame, me ei leiagi ennast raskete müüride vahelt, kõik on nii kerge, nagu läbipaistev, nagu telgi seinte vahel.

A. Kitzberg.

162. Eesti Rahva Muuseumi avamise puhul Raadi mõisas, 13. mail 1923. a.

Umbes kolme tuhande aasta eest laulis idamaa laulik: Lind on enesele aseme ja pääsuke pesa leidnud, kuhu ta oma pojad paneb. Umbes sama mõtet avaldab eesti-soome loomislaul, mille iga küll idamaa laulu eani ei küüni, aga mis ometi aastasadadega võib hoobelda. See vana eesti-soome rahvalaul kõneleb niisama linnukestest ja pääsukesest, kes enesele pesa otsib ja leiab. Kaugemale ei ulatu ometi ühtlus idamaa ja eesti rahvalaulu vahel. Kuna esimene ainult fakti¹ konstateerib², et pääsuke on pesa leidnud, jutustab eesti rahvalaul esmalt pesa otsimisest ja siis pesa leidmise tagajärgedest:

Meie koplis kolmi põõsast:
üks neist põõsas kardapõõsas,
hõbepõõsas teine põõsas,
kuldapõõsas kolmas põõsas.

Edasi kõneleb rahvalaul, kuidas lind ümber kardpõõsa lendab enesele pesapaika otsides, aga kardpõõsas ei suuda talle haudumisaseta pakkuda; lendab kaugemale

hõbepõõsa juurde, lendab ümber selle, aga seegi ei sobi asupaigaks. Viimaks lendab lind kuldpõõsa juurde. Kuldpõõsas on pesapaigaks kohane; lind otsustab varssi:

Pesima pean ma siia,
 siia need munad munema,
 pojad armsad haudumaie.

Kohe kuulemegi, et pääsuke hakkab pesima ja mune munema. Muneb kuu, muneb kaksiki, muneb kortel kolmat kuuda, nädaliku neljat kuuda, veerandiku viiet kuuda, ja siis hakkab niisama hauduma.

See rahvalaulu pääsuke kujutab meile elavalt Eesti Rahva Muuseumi. Nagu rahvalaulu pääsuke on E. R. Muuseum enesele pesa otsinud, kus hauduma hakata ja poegi ilmale tuua. Kaua, kaua on see pääsuke lennanud. Enam kui poolesaja aasta eest tekkis esimest korda eesti muuseumi mõte. Seda mõtet avaldas tuntud rahvuslik tegelane Jaan Adamson eesti rahva 50 aasta juubeli ning esimese laulupeo puhul, tähendades, rahval peaks koht olema, kus ta oma kultuurilist arenemiskäiku võiks näha. Kaugemale mõtteavaldamisest ometi ei jõutud; veel ei olnud rahvas endistest rasketest majanduslikkudest oludest suutnud vabaneda ega hariduse saavutuses kultuur-rahvaste tasapinnale tõusta. Vaja oli oodata paremaid aegu.

¹ tõsiasi, olma, ² kinnitab.

M. J. Eisen.

163. Hääst kirjandusest.

(Katkend.)

Kes tahab elada kõrgemat vaimlisemat elu, kes ütleb end armastavat oma rahvast, kes tahab kaasa töötada

tema kui ka üldise kultuuri tõusuks, — see kandku endas ja levitagu oma ümbruses vaadet:

„Vaimu ja kultuuri paremaks kandjaks on kirjandus! Kirjandus on rahva kehastatud vaim! Kirjanduseta ei ole kultuuri! Kirjanduseta pole võimalik kõrgem, parem ja ilusam elu!

„Hää raamatukogu on maja kõige toredam ehe! Maja ilma selleta on nagu maja ilma akendeta! Näita oma raamatukogu, ütle, mida sa loed, ja ma ütlen, kes sa oled!“

Kartku igaüks, et tema maja ja tema raamatukogu nähes mitte ei öeldaks: „Siin ei ela kultuuri-inimene, siin elutseb haridusmetslane!“

Meie rahvuskultuuri tõus nõuab meie kõigi vaimlist tõusu ja meie kultuuritahte pingutust. Kui mitte muuks, siis vähemalt kirjanduse ostmiseks jätkugu seda tahet!

„Eesti Kirjanduse Seltsi
väljaannete tutvustajast“.

164. Carl Robert Jakobson.

(Katkend.)

Kõige rohkem on mõjunud Jakobson'i töö poliitikapöõllul. Oma ajalehe „Sakala'ga“ on ta ajakirjandust elustanud ja rahvast politikale kasvatanud, nõnda et endine laisk olek ära kadus ja isamaaline vaimustus asemele astus. Alates „Sakala“ ilmumisest 1878. aastal on osavõtmine isamaalisist asjust igal pool elavamaks läinud, uued püüdmised, uued nõudmised ilmunud. Hulgale rahvale on otsegu teine vaim sisse tulnud, mis neid igal pool taga kihutab. Jakobson on koguni uue tee laanest

läbi raiunud, millel nüüd paljud vaimustusega edasi samuvad. Enam kui aastakümned ja aastasajad endisel ajal on Jakobson eesti elu muutnud, vanad olud ümber lükanud. Suur võitleja suri 7. (19.) märtsil 1882. a. oma „Kurgja“ talus, kus ta põrmgi hingab.

M. J. Eisen.

165. Julius Kuperjanov.

(Katkend.)

Kuperjanov'i sõjakusel, isiklikul vahvusel ja julgusel, mis päälükust kõigi meeste pääle üle kees ja mis löi selle vahva väeosa põhivaimu, sel ühe inimese energial, mis sütitas teisi, on ehk meie sõja-ajaloos muu seas seegi tähtsus, et ta oli nagu leek, millest löid põlema teistegi meeste südamed. Kuperjanov'i pataljoni ja ta juhi vahvuse ja julgus meie sõja esimestel päevadel aitas palju tõsta meie rahva ja vägede tookordset meeleolu.

Kes ei mäleta, kui vaimustusevastaselt, usuta ja pea-aegu vastu tahtmist me sõdima hakkasime, kuid kes ei tea ka, kui suur sõjavaimustus, mehisus, kindlus ja usk meie võitmatuse sisse on nüüd meie väes.

Ses usu, julguse ja sõjakuse õhutamises olid sõja alul leitnant Kuperjanov ja ta pataljon meie vägedele suureks eeskujuks — ja see on Kuperjanov'il veel üks teene meie sõja-ajaloos. Kuperjanov on Eesti ajalosse kirjutanud oma nime kui üks suurematest Eesti riigi loojatest, kui üks suurematest rahvakangelastest.

Richard Roht.

166. Mihkel Veske.

(Katkend.)

Veske oli aga ka kõrgeandeline luuletaja. Otse oma luuletiste läbi on ta rahva südame võitnud. Mitmed Veske' laulud on rahva suhu läinud. Kes ei tunneks tema laulu: „Minge üles mägedele“? Või kes ei oskaks Veske'ga laulda: „Kas tunned maad, mis Peipsi rannalt käib Läänemere rannale“? Veske on rahva laulik. Veske läheb taluhurtsikusse ja hakkab säääl laulma. Veske laulab rahva rõõmust ja kurbusest, lustist ja leinast, hõlbust ja hädast, kartusest ja lootusest. Veske laulab nõnda, kuis rahvas ise laulab. Veske' lauludes elab ilmsüütu ilu. Siledad ja viledad on Veske' värsid, kuid välise koore pooldest ei ole nad mitte ikka eeskujulised. Aga isegi vigased sõnakujud ei suuda tema laulude väärtust vähendada. Veske' lauludest ilmus esimene vihik aastal 1874 nime all: „Laulud viisidega“. Pärast ilmus tema laule üksikult ajalehtedes, teisi ei trükitudki. Alles mitu aastat pärast lauliku surma kogus tema vennapoeg kõik tema laulud kokku ja pani trükki. Selle raamatu nimi on „Dr. Veske laulud“. Ses raamatus on üldse 152 laulu, üks ilusam kui teine. Need laulud on väärt, et neid loetaks ja lauldaks, meeles peetaks ja südamesse võetaks.

J. Bergmann.

167. Lydia Koidula.

(Katkend.)

Aga see, mis Koidula nime nagu kuldviirudega ja koidujoontega on palistanud, see on tema lüüriline luule. Tema on Eesti luulele otse uued allikad avanud.

Ta sirutas käe välja üle Eesti mühavate metsade ja lokkavate luhtade, üle kauniste kinkude ja õitsvate orgude, üle läigitseva järvelaine ja virvendava jõevoos ja hüüdis: „Vaata, see on meie isamaa! Isamaa palet nägi ta kõiges Eesti looduses, kuulis tema häält tuuletuhinas ja vetevu-linas ja kuulutas seda oma luuletistes. Eesti raske mi-nevik ja uus koiduaeg oli aineks, millest ta oma kõige tundelisemad, põhjatu sügavad ja mõjurikkad laulud löi, sinfoonia, mille fuugad ülendav-vägevasti läbi südame veerevad ja liigutavad, ilutsemapanevat tundmust järele jätavad. Tuletame meelde ainult: „Mu isamaa nad olid matnud“, „Mu isamaa on minu arm“, „Miks sa nutad, lillekene“? Pääle isamaa-laulude avaldavad ka teised Koidula luuletised kõrget luulelendu ja sügavaid tund-musi, nagu: „Ema süda“, „Meil aiaäärne tänavas“ ja palju teisi, mida me nimetadagi ei tarvitse, sest et Koidula laulud sündsate viiside tõttu üle Eestimaa tutta-vaks ja lauldavaks on saanud. Luulekogusid on ta kaks ilmutanud: „Vainulilled“ 1865 ja „Emajõe öö-bik“ 1866.

G. Suits.

168. Kriitika I.

(Katkend.)

Meil on veel nii vähe teateid meie suuremate meeste isiklikust elust, nende intiimsemast ümbrusest, nende mai-sest argipäevast, mis nende loova tegevuse kohta võrratult mõjurikkam on olnud kui kõik see, mis pidu-silma-pilgul nende elu sisu arvame olevat. Meie tegelaste kohta puuduvad eriuurimused, me ei tunne nende memuaare, kui neid vahest leidubki, ja nende kirjad on kogumata

ning välja andmata. Me näeme oma suurmehi alles pidukuues ja näitelava valguses. Meie ei tunne neid kui inimesi, meil ei ole hingeelulist vahekorda nendega, me ei oskaks neid kujutella kui reaal-olevusi. Meil on olemas nende kohta oma üldnimetused, mille mainimisega arvame kõik öeldud olevat. Kuid sarnase üldistusega ei selgitata asja, vaid ainult tumestatakse. Nõnda sünnivad müüdid, mille varju elav inimene lõplikult kaob. Ja kui sellest udust uuriv vaim terava valgusekiire läbi tõmbab, siis oleme üllatatud ja imestusega löödud. Kas ei mõjunud nõnda Aino Kalda „Täheleand“, mis ei näi üldse mitte kõnelevat meile kõigile tuttavast ärkamisaja Jeanne d'Arc'ist, Koidulast, vaid hoopis võhivõõrast naisest, kelle nimi oli nii väikekodanlikult Lydia Emilia Florentine Jannsen.

Mitte vähemal, kui vahest mitte veel suuremal määral on selle vääripidulikkuse uttu mattunud ka Koidula vana sõbra „lauluisa“ Kreutzwald'i elu. Meil ei ole ühtegi Kreutzwald'i üksikasjalist ja usaldatavat elulugu. Säärased rahvalikud kirjutised, nagu Eisen'i või Reiman'i kokkuseatud Kreutzwald'i elulood, on ainult seks olemas, et suurmehe nime ümbritsevaid müüte aina kasvatada, mitte vähendada. Nad piiravad rahvuslauliku elu läbipääsmatu imetluse ja austuse ohvrisuitsuga, nii et ta inimliku palge lõplikult silmist kaotame. Visalt rõhutavad nad armsaks saanud anekdoote, kordavad muistelugusid, loovad pühakulegende. Inimest, seda hingeeluliselt ainust väärtuslikku nähtust, otsime seesugustest rahvalikkudest väljaannetest asjata.

Fr. Tuglas.

169. Meri.

Meil ukse ees lainetab meri, Siin lainetab rukkivälgi
 käib alla ja ülesse; kuldlaineid mu õue all.
 siin laine lainet ajab Ja isa, ema ja käli —
 küll taga järjeste. nad vaatavad väraval ...

Mu üle Eesti taevas
 on nõnda sinine,
 ja Eestimaa päike paistab
 nii selgest', nii soojaste.

Juhan Liiv.

170. Noor-Eesti.

(Katkend.)

Esimene päris kultuurikiht sündis Eestis juba rahvusliku ärkamise ajal. See oli, **tõsi küll**, mitmeski suhtes ainult otsekohene eestistus tolleaegsest balti-saksa kultuurist, nagu oli tõlge suurem osa ka tolleaegsest eesti kirjandusest, käies truult sama balti kultuuri jälgedes, kaua aega pisut kirikli^{kk}ku, et mitte öelda kösterkoolmeisterli^{kk}ku laadi, hoolimata paarist tõesti suurejoonelisest isikust, kelle nimed, nagu Kreutzwald ja Koidula, on lahutamatu^{lt} temaga seotud. Sel kultuurikihil puudub kahtlemata nii sügavus kui laius; kõnelda ühenduses sellega mingist haridusjõudude koondusest oleks sel edene misastmel alles enneaegne. Eesti esimest rahvusli^{kk}ku tõusu polnud toetamas veel mingi iseteadlik haritud seisus, vaid üksikud, väga erilaadilise hariduse saanud isikud mitmest seisusekihist, ja kogu ta ilme oli tundeline, romantiline, täis rahvusli^{kk}ku vahuviina-lüürikat.

Aino Kallas.

Tõlkinud Fr. Tuglas.

171. Ärkamisaegne eesti ühiskond.

(Katkend.)

Raharendi sisseseadmine ja maade kruntipanemine sundis talupidajaid oma majandamist ratsionaalselt juhtima hakkama. Mõisate eeskujul võeti aegamööda taludeski põlutulunduslikke uuendus*usi* tarvitusele, mis osutusid peagi tulutoovaks ja õhutasid järeletegemisele. Kuigi talupoeg veel edukamalt majanduslikku võitluste ei suutnud astuda mõisnikuga, aga oma majandamist õppis ta teadlikult ja sihilikult pikapäale siiski arendama. Külakogukonna surve alt vabanenud talupidaja algatus ja tööhimu andis endisega võrreldes häid tagajärgi. Talupidaja „omale jalale“ saamiseks, majanduslikuks vabanemiseks mõisa võimu alt olid igatahes mõningad eeldused loodud. Muidugi pidi talupidaja selle vabanemise eest mõisnikule kallist hinda maksma, „oma maalapikese“ päriks ostma. Aga seski suhtes avanes talupidajale uusi väljavaateid. Mõisate rahaline tuluandmine näitas teed; saaduste valmistamine turu jaoks, raha saamiseks edenes taludeski sedamööda, kuidas sündis üldine tulundamise käik. Linahindade kiire tõus ilmaturul meelitas talupoegi suureviisilisele linakasvatusele, ja lina oli see kaup, mis suuremaid rahasummasid talupoja tasku tõi. Aga rida muidki rahateenimis-võimalusi avanes nüüd talupidajatele. Metsatööstus, raudteede ehitus, igasuguste vooride vedu j. n. e., mille juures hobusemehi tarvitati, võimaldas talupojale mõnegi kopika kõrvale panna — mõisa jaoks. Raha hakkas külas rohkem liikuma ja seda võidi juba talude ostmiseks tarvitada.

Jaan Kärner.

172. Asumine.

Maha jäivad endsed asukohad:
 Kõrge Uural, Volga, vete-ema,
 rohurikas rammus Muromaa.
 Loode poole, läbi soo ja salu,
 üle vetepinna valeva,
 kussa õhtul helgib ehavalu,
 värvib pilvi oma verega,
 sinna, sinna tõotatud maale
 kiskus südameid kui kuldne ling,
 järgi veerevale, püha päikesele
 rännuhimus ihkas rahvahing.
 Ette kõigist eesti esihõimud,
 Kalevite kange kodukond,
 juhitud nad jumalikust võimust,
 tegid teoks ammust iha-und;
 kinnitasid Lääne kaldal kodu
 päraks põlisemaks poegadel',
 ehitasid linnad soode sülle
 vaenupeljuks vanul, väetitel,
 tared tõusid üles tammepuusta,
 tulimullast võrsus viljavood;
 asujate tööst ja tegudesta
 kõnelevad kalevite lood.

Jaan Lõo.

173. Olge tervitatud!

(Katkend.)

Eesti rahvas oskab hinnata Soome vabariigi preside-
 dendi tulekut Eesti pinnale.

Kui meie soome veljed meid ja meie olemist ligemalt tundma õpivad, siis näevad nad, et vähemal vennal ei puudu mitte olemis- ning arenemisvõimalused oma ilusal kodupinnal. Vastastikune tundmaõppimine viib siis vastastikusele lugupidamisele ja hindamisele. Soomeeesti hõimlustunne süveneb, kui rahva-hingeolulist sõprustunnet ühtlasi aitab kanda vastastikune vääri- lusetunne.

Hõimlustunde süvenemisega ja vastastikuse sõpruse ning arusaamise süvenemisega kerkib üles mõlema rahva keskel arusaamine vastastikustest rahvuslikkudest huvi- dest. Teineteist tarvilikult hindama õppides hakatakse vastastikku aru saama, kui tähtis on ühele rahvale teise olemine ja iseseisvus. Hakatakse tundma, kuidas ühe saatus mõjub teise tulevikuvõimalustesse.

Meie ei oota iseäralikke ohvreid soome rahvalt vähema venna hääks. Me tahame ainult loota, et mõlemad rahvad ka edaspidi vastastikuses sõpruses ja lugu- pidamises teineteisele liginedes ühtlasi oma vastastikuseid reaalseid huvisid õpivad järjest kainemalt hindama, mil- lest paratamata kujunema hakkab teatav huvide ühtlus vastastikuse solidaarsusega rahvusvahelises elus.

Mõlema vennasrahva hõimutunde, vastastikuse sõp- ruse ja lugupidamise põhiheli käigu läbi meie rahva hin- gest neil päevil; küll me siis leiame õige meeoleolu, et Soome külalistele südame põhjast hüüda: olge tervitatud!

Olge tervitatud, suveräänse soome rahva esindajad!
Olge südamest tervitatud vabal Eesti pinnal!

20. mail 1925. a.

Jaan Tõnisson.

174. Jaan Tõnisson'i tervitussõnad Soome presidendi poole.

(Katkend.)

Julgustunne ja lootus parema tuleviku pääle paisutavad meie põlvel rinda, et me tohime riikliku iseseisvuse tähe all täisõiguslike liikmetena vabade rahvaste keskel oma tahtmise ja võimise tööle rakendada kultuur-inimkonna paleuste teenistuses, eriti kindlate rahuteguritena oma ajaloolist ülesannet täites Lääne ja Ida rahvaste sõbralikul läbikäimisel, sellega ühtlasi kindlustades oma rahvuslikku tulevikku ja arenemisvõimalust.

Selles teadmises peab meie rahvapõlvel süda kerkima sügavas tänutundes helde saatuse vastu ühes rõõmuja uhkustundega, et meie rahvad on osanud otsustaval silmapilgul enese tuleviku määramiseks oma tahtmist julges võitluses maksma panna, misjuures Eesti rahvas iganes ei taha unustada soome vennasrahva poegade julget kaasabi raskes iseseisvuse-võitluses kardetava vastase ülevõimu vastu.

Mõlema hõimurahva vabadusvõitluse ülevate päevade mälestus on kõige paremaks kindlustuseks, et Soome kui ka Eesti oskavad ning suudavad edaspidi kaitsta oma rahvuslikku vabadust ja riiklikku iseseisvust.

Ühtlasi olgu aga mõlema vennasrahva võitlusvõidus tagatiseks, et Eesti ja Soome tulevikus mitte ei satuks saatuslikule teele, millel on suuremalt osalt hävinud soome sugu rahvad.

Nagu Läänemeri on tähtsaks rahvaste ühendajaks, nõnda ärgu saagu ka Soome laht lahutajaks ega eralda-

jaks kahe vennasrahva vahel, vaid vastastikuse sõbraliku kokkupuutumise ja ühiste huvide kaitse aluseks, millest üle ulatub ühendav Soome-Eesti sild!

Kui eesti ja soome rahvas kumbki oma rahvuslike huvide teenistuses töötades ühtlasi oma veresuguluse ühist põhiheli tähelepanelikult kuulab, siis võime julged olla, et mõlemad vennasrahvad näevad oma ees ilusat tulevikku Lääne ja Ida rahvasteilma loomulikkude vahemeestena Läänemere kaldal. 22. mail 1925. a.

175. Pääjooni Soome kirjandusest.

(Katkend.)

Soome rahvusliku hinge ilukirjanduslikku vormi valajaist olgu esimesena ja suurimana nimetatud Aleksis Kivi (1834—72), meilegi üldiselt tuntud oma hiljuti eestikeelses tõlkes ilmunud romaani „Seitse venda“ j. n. e. kaudu. Too õnnetu saatusega kirjanik, mitmetigi sarnanev meie Juhan Liiv'iga oma elutraagika poolest, on püsinud praeguseni soome suuremate klassikute hulgas. Ta on loonud omaette terve ajajärgu, millel Soome kirjanduses pööretegev tähendus. Kivi tööd on suure jõuga rahvuslikust omapärasusest õhkuvad teosed. Ei ole soome kirjanduses vahest ühtegi teist, kes lihtrahva (maarahva) olemusele — nii vormilises kui sisulises mõttes — nii ligidale oleks pääsnud. Kuid veel rohkem: siin pole kajastust leidnud mitte ainult soome rahva sügavamad tõujooned, vaid kõigi soome sugu rahvaste tõuline omapärasus.

Kõik Kivi tööd kannavad valdavat realismi pitsatit, kuid mitte puhtal kujul, vaid on omapäraselt segatud tiivustatud romantikaga, rahvale omase, „Kalevalat“ meelde

tuletava, selge, tiheda luulega. Tema romaan „Seitse venda“ on sellest kujukam näide, Kivi suurteos, mis praegu soome üks lugupeetavamaist ja nauditavamaist raamatuid.

176. Soome-Eesti kultuurilised ühispüüded.

(Katkend.)

Üks teaduseala on meie mõlemale rahvale ühine : meie kultuuri juurte selgitamine. Meie rahvad, soome ja eesti rahvas, kõnelesid veel tuhande aasta eest sama keelt. See hõim, nime poolest suomi, mis andis nime tervele soome rahvale ja mille nimega mainitakse sagedasti tervet seda keelkonda, millest praegune eesti ja suomi on osad, see hõim oli sama palju eestlane kui soomlane sõna praeguses tähenduses, sest ta kõneles kindlasti seda keelt, millest põlvnesid praegused eesti ja edelasoome murrakud. Ja sellest kaugemale tagasi, aastatuhandete taha, on meie soome-ugri keeli ja veel uurali keeli kõnelevate rahvastega kultuuri juured ühised. Ütlen kultuuri juured, sest tõusugulusest teab praegune uuri-mus alles õige vähe, kuid seda ta vähemalt teab, et kultuur, millesse keegi kuulub, ja tõug ei käi koos, et tõug ei moodusta rahvast, vaid kultuur, inim-massi ühine töö kogu arenemiskäigu jooksul looduse orjusest looduse valitsejaks.

Ma loodan veel sellesse anderikkusse, mille seemned Looja on kord peitnud meie rahvaste põue, anderikkusse,

mis on ilmunud meie rahvaluules, mis on ilmunud meie rahvameeste ja -naiste osavuses omal jõul enesele omandada teadmisi ja haridust, ja ma loodan, et see suur õpihimu ja teadusejanu, mis meie rahvastele nii omane, oma poolt ennustab kaunist tulevikku **Eesti** ja **Soome** kõrgemale kultuurile.

E. N. Setälä.

177. Soome ja Eesti.

(Katkend.)

„Ühissoome on sama mis isamaa“. Meie mõlemate ihatud tugevus ja tulevik nõuab meie ühistööd. Muidu — ähvardab meid mõlemaid palju suuremal määral ainult pisirahva jõuetu elutsemine suurte armust, ilma oma kõrgema kultuurita, ilma oma kõrgema eluta.

Kuid meil pole põhjust eriliseks pessimismiks. Kepp käes ja paun seljas käis 80 aasta eest, 1844, Elias Lönnrot, soome rahva ja soome teaduse kehastus, meie maal, ja ta ei leidnud siit eest muud kui nälgivat ning pimedat orjamassi, kelle rahvuslikku surma ootasid ja kergendada püüdsid paar inimesearmastajat estofiili. Nüüd tuli salk soome teaduse esindajaid Tartu eesti ülikooli õppejõududeks, ja nad on leidnud eest 3—4000 eesti üliõpilast.

Neljakümne aasta eest läksid **Soome** võõrsile 12 eesti haritlast, 1920. a. läks neist ühissoome koolikongressile juba umb. 600. Viiekümnekordeks oli see arv kasvanud, ja suhe selle ning kojujääjate arvu vahel polnud vist küll miite palju teissugune kui 1881.

See on, mida võib nimetada eduks, ja sellest on palju saavutatud ühisel jõul.

Tuhanded tõttavad nüüd suve jooksul üle Lahe siia ja sinna, õpetajad ja õpilased, teadlased ja üliõpilased, laulukoorid ja spordiväed, ametnikud ja töölised, põllumehed ja ärimehed. Laht on jäänud nii kitsaks, mõlemad rannad on kasvanud, ja kasvanud teineteisele lähemale — ja kui see kestab samase hooga edasigi, siis pole ärkamisaja laulikud tõesti mitte näinud ainult pettepilti.

Aug. Anni.

178. Noored sepad.

Vasarad meil vuhisegu,
 ääsituli tuhisegu!
 Süsi kandke,
 kolde pange,
 lõõtsa, poisid, vajutage,
 leeki, leeki õhutage!

Vasarad meil vuhisegu,
 ääsituli tuhisegu!
 Ei nüüd kustu,
 ei nüüd mustu
 valge lõke, meie lootus,
 meie iha, meie ootus.

Vasarad meil vuhisegu,
 ääsituli tuhisegu!
 Rauda raome,
 terast taome,
 teeme mõõga, teeme oda,
 et võiks kaitsta oma koda.

G. Suits.

ARH A-5804

TÜ RAAMATUKOGU
10300015760731

A
A-5804
i

Hind 1 kr. 60 s.